

**BATILI KAYNAKLARA GÖRE ENDÜLÜS’TE
MORİSKOLARA YÖNELİK
ENGİZİSYON UYGULAMALARI (1492-1614)**

Şükran BEKTAŞ KONUK

(Yüksek Lisans Tezi)

Eskişehir, 2018

**BATILI KAYNAKLARA GÖRE ENDÜLÜS’TE
MORİSKOLARA YÖNELİK ENGİZİSYON
UYGULAMALARI (1492-1614)**

Şükran BEKTAŞ KONUK

T.C.

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

İslam Tarihi ve Sanatları

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Eskişehir, 2018

T.C.

ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Şükran BEKTAŞ KONUK tarafından hazırlanan Batılı Kaynaklara Göre Endülüs'te Moriskolara Yönelik Engizisyon Uygulamaları (1492-1614) başlıklı bu çalışma ..... tarihinde Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddesi uyarınca yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak, Jürimiz tarafından İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

**Başkan (Tez Danışmanı)
Doç. Dr. Adnan ADIGÜZEL
Üye**

Dr. Öğr. Üyesi Erşahin Ahmet AYHÜN

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Abdullah Erdem TAŞ

ONAY

.../.../2018

Prof. Dr. Nurullah UÇKUN

Enstitü Müdürü

29/06/2018

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi hükümlerine göre hazırlandığını; bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmanın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Eskişehir Osmangazi Üniversitesi tarafından kullanılan bilimsel intihal tespit programıyla taranmasını kabul ettiğimi ve hiçbir şekilde intihal içermediğini beyan ederim. Yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması halinde ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

Şükran BEKTAŞ KONUK

ÖZET

BATILI KAYNAKLARA GÖRE ENDÜLÜS' TEKİ MORİSKOLARA YÖNELİK ENGİZİSYON UYGULAMALARI (1492-1614)

Bektaş Konuk, Şükran

Yüksek Lisans-2018

İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Adnan ADIGÜZEL

Moriskolar ve dolayısıyla onların Engizisyon mahkemelerinde yargılanmaları Endülüs Tarihinin en acı gerçeklerinden biridir. Bu çalışmada bu gerçekler olabildiğince objektif bir şekilde bütün yönleriyle ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede genel olarak Endülüs Müslümanlarının siyasi tarihi ele alınmıştır. Bunun yanında Engizisyon mahkemelerinin ortaya çıkışı, bu mahkemelerin İspanya versiyonu ve Müslümanlara karşı uyguladıkları yöntemlere değinilmiştir. Bunun yanında Engizisyona konu edilen suçlamalar, yargılama yöntemleri ve bu mahkemelerin verdiği cezalar anlatılmaya çalışılmıştır. Sonuç olarak, yaklaşık yüz yıllık bir süreçte Moriskolara yönelik Engizisyon uygulamalarından dolayı çekilen sıkıntılar Batılı kaynaklar üzerinden değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Endülüs, Heretik, Morisko, Engizisyon, Engizisyon Uygulamaları.

ABSTRACT

Inquisition Practices to Moriscos in Andalucian According to the Western

Sources (1492-1614)

Bektaş Konuk, Şükran

Master Theses-2018

Department of Islamic History and Arts

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Adnan ADIGÜZEL

The Moriscos and therefore their judgments in the Inquisition courts are one of the most bitter truths of the history of Andalusia. In this study, these facts have been tried to be presented in all directions as objectively as possible. In this context, the political history of the Muslims of Andalusia was generally discussed. In addition, the emergence of the Inquisition courts, the Spanish version of these courts and the methods they applied against Muslims were mentioned. In addition to this, the charges against the Inquisition, the methods of trial and the punishments given by these courts were tried to be explained. As a result, inquisition practices for Moriscos over a period of nearly one hundred years have therefore been assessed on the western sources of distress.

Keywords: Andalucian, Heretics, Moriscos, İnquisition, İnquisition Proseses.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR LİSTESİ	x
ÖNSÖZ	xi
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	6

1. BÖLÜM

ENDÜLÜS MÜSLÜMANLARININ SİYASİ TARİHİ

1.1. MÜSLÜMAN HÂKİMİYETİNDEN ÖNCEKİ İSPANYA.....	6
1.2. İSPANYA’NIN FETHİ.....	7
1.3. MÜSLÜMAN İSPANYA	9
1.4. ENDÜLÜS’ÜN İSPANYOLLAR TARAFINDAN İŞGALİ VE HRİSTİYAN HÂKİMİYETİ ALTINDA MÜSLÜMANLAR	17

2. BÖLÜM

ENGİZİSYON VE MORİSKOLAR

2.1. ENGİZİSYON MAHKEMESİ	21
2.1.1. Engizisyon Öncesi Yargı Sistemi	21
2.1.2. Engizisyon Kavramı	22
2.1.3. Engizisyon Mahkemelerinin Sistemleşmesi ve Katharlar	23
2.1.4. Engizisyon Uygulamalarında Alınan Kararların Tartışmaları.....	27
2.2. İSPANYA ENGİZİSYONU	31
2.2.1. Conversolar (Yahudiler)	33
2.2.2. Moriskolar (Gizli Müslümanlar)	34
2.2.3. Misyonerlik Faaliyetleri, Moriskolaşma Süreci	35

2.3. ENGİZİSYON UYGULAMALARI.....	49
2.3.1. Engizisyon Uygulama Süreci	49
2.3.1.1. İhbar/Şahit.....	49
2.3.1.2. Mahkemeye Çağırma Yöntemi	51
2.3.1.3. Suçlanan Kişilerin Başkalarını Suçlamaları	52
2.3.1.4. Tutuklanma	52
2.3.1.5. Sanık Avukatları ve Savunma	53
2.3.1.6. Sorgulama Süreci ve Yöntemleri.....	54
2.3.1.7. Verilen Cezalar	57
2.3.2. Moriskolara Atılan Suçlar.....	63
2.4. MORİSKOLARA ENGİZİSYON UYGULAMALARI	79
2.5. MORİSKOLARIN ENGİZİSYON MAHKEMESİNDEKİ SAVUNMALARI.....	88
2.6. MORİSKOLARIN BÖLGE DIŞINDAN YARDIM TALEPLERİ.....	90
2.7. MORİSKOLARIN SÜRGÜN EDİLMELERİ.....	94
SONUÇ	97
KAYNAKÇA.....	100
EKLER.....	108

EKLER LİSTESİ

Ek 1: Reconquista hareketinde elden çıkan bölgeleri gösteren harita.....	108
Ek 2: Ülkeyi terk edebilmeleri için belirlenen noktaları gösteren harita	109
Ek 3: Garrucha Engizisyon işkence yöntemini temsil eden fotoğraf.....	110
Ek 4: Toca Engizisyon işkence yöntemini temsil eden fotoğraf.....	110
Ek 5: Potro işkence aletini gösteren temsili fotoğraf	111
Ek 6: Sanbetino kıyafetini gösteren fotoğraf.....	112
Ek 7: Vergüenza Publica Cezası'nı anlatan fotoğraf.....	112
Ek 8: Auto da fé (Yakma Cezası) gösteren temsili fotoğraf.....	113
Ek 9: Mordaza işkence aleti fotoğrafı	114
Ek 10: Ölülerin kefenlerine konulan mektup fotoğrafı	114
Ek 11: Moriskoların Osmanlı'dan yardım istediklerine dair mektup örneği	115
Ek 12: Moriskoların Kanuni Sultan Süleyman'a gönderdikleri Feryatname	118
Ek 13: Moriskoların Sürgününü temsil eden fotoğraflar.....	120
Ek 14: 1085-1614 yılları arasında işgal ile sürgünün kronolojik tablosu.....	121
Ek 15: Tezde kullanılan bazı kavramlar ve açıklamaları	122

KISALTMALAR LİSTESİ

b.	: bin
Bkz.	: Bakınız
c.	: cilt
çev.	: çeviren
DİA	: Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
MLA	: Meydan Larousse Ansiklopedi
ö.	: ölümü
s.	: sayfa
ss.	: sayfa aralığı
Ter.	: Tercüme
TDK.	: Türk Dil Kurumu
UTAD	: Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi
vb.	: ve benzeri
YKY.	: Yapı Kredi Yayınları
yy.	: yüzyıl

ÖNSÖZ

Târık b. Ziyâd'ın 711 yılında İspanya topraklarına ayak basmasıyla sekiz asırlık 'Müslüman Endülüs Tarihi' dönemi başlamıştır. Bu süreçte Endülüs, yüzyıllar boyunca barışın, adaletin, ilim ve medeniyetin kaynağı olmuştur. Ancak zamanla Müslümanlar arasındaki taht kavgaları ve dâhili sorunlar sebebiyle eski ihtişamını giderek kaybetmiş, çevresindeki Hristiyan krallıkların saldırılarına maruz kalmıştır. Fetihden hemen sonra, 718'den itibaren başlayan 'Reconquista' hareketi, İspanya'yı Müslümanlardan temizlemeyi hedeflemektedir. Bu hareket, 1469'da İspanya Hristiyan krallıklarının en güçlülerinden olan Aragon Kralı Ferdinand ve Kastilya Kraliçesi Isabel'in evlilik yoluyla güçlerini birleştirmeleriyle yeni bir aşamaya geçmiştir. Bu evlilikle İspanya'da büyük bir Hristiyan güç doğmuş ve bu güç 1492'de Nasrilerin başkenti Gırnata'yı da teslim alarak Müslümanların Endülüs'teki askeri ve siyasi hâkimiyetine son vermiştir.

Endülüs'ün tamamen Hristiyanların hâkimiyetine geçmesiyle İspanya'da Convivencia (üç semavi dinin birlikte huzur içerisinde yaşaması) sona ermiştir. Isabel ve Ferdinand Reconquista hareketini tamamladıktan sonra, Engizisyon mahkemeleriyle dinî birliği de sağlamaya çalışmışlardır. Reconquista hareketiyle bölgedeki İslam hâkimiyetine karşı savaşıırken, Engizisyon ile de ülkedeki farklı dinî varlıklara ideolojik bir savaş sürdürülmüştür.

Hristiyanlaştırma ve kimliklerin yok edilmesi sürecine direnen, kimliklerini ve benliklerini korumaya çalışan Moriskolar çok ağır cezalara maruz kalmışlardır. Bu çalışmada zorla Hristiyanlaştırma politikasının nasıl uygulandığı, bunu hangi yöntemlerle uyguladıkları ve ne kadar başarılı oldukları ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır.

İspanya Engizisyonu Ortaçağdaki Engizisyondan farklı olup kilisenin değil, devletin bir aracı olarak krallıklar tarafından yönetilmekteydi. Yeni Hristiyan olan Converso (Yahudi) ve Moriskoların (Müslüman) din değiştirmedeki samimiyetleri konusundaki şüpheler onları Engizisyon mahkemelerinde yargılanma durumuna getirmekteydi. Eski din ve kültürlerini hatırlatacak herhangi bir davranış Engizisyonda yargılanma sebebi olmaktaydı. Moriskolar, Engizisyon mahkemesinde ne kadar işkenceye tabi tutulsalar da davalarından vazgeçmeyip gizlice İslam'ı yaşatmaya

çalışmışlardır. Nihayetinde engizatörler 1609'da izledikleri asimilasyon politikalarındaki başarısızlıklarını kabullenip Moriskoları sürgün etme kararı almışlardır.

Bu çalışmada Müslümanların 1492 sonrası siyasi hâkimiyetlerini kaybetmeleri sonrasındaki Moriskolaştırılmaları ve Engizisyon mahkemesinde maruz kaldıkları sıkıntılar/işkenceler tespit edilerek değerlendirilecektir.

Yüksek Lisans ve Doktora çalışmalarında ya da herhangi bir araştırmanın şekillenmesinde en zor hususlardan biri hiç şüphesiz konunun tespitidir. Bu bağlamda bu sürecin kolaylıkla atlatılması ve tezin ortaya çıkmasında çaba ve tavsiyeleri ile bana yön veren danışmanım, kıymetli hocam Doç. Dr. Adnan ADIGÜZEL'e teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca kaynaklara ulaşılması ve düzenleme noktasında desteğini gördüğüm değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Erşahin Ahmet AYHÜN'e, Dr. Öğr. Üyesi Abdullah Erdem TAŞ'a, Ar. Gör. Sertaç DEMİR'e, Ar. Gör. Kevser ÖZTÜRK'e, Ar. Gör. Barış ÇAKAN'a, Yüksek Lisans arkadaşım Esra KOCA'ya, kardeşim Muhammed Ali BEKTAŞ'a şükranlarımı sunarım.

Nihayetinde çalışma boyunca sabır ve ilgisini esirgemeyen eşim Gökay KONUK ve aileme de minnet borçluyum.

Şükran BEKTAŞ KONUK

Eskişehir-2018

GİRİŞ

Gırnata'nın düşüşü 'Reconquista' hareketinin siyasal boyutunun tamamlanmasını sağlamıştır. Bundan sonraki aşamada ise, Hristiyan krallıklar dini birliği sağlama ve İber Yarımadasını tamamen Hristiyanlaştırma amacıyla harekete geçmişlerdir. Bunu sağlamak için 1492'de Yahudiler (Converso) zorla din değiştirme veya ülkeyi terk etme seçeneğiyle karşı karşıya bırakılmışlardır. Bu anlamdaki şiddetli baskılar, 1501'de Gırnata'da, 1502'de Kastilya'da, 1521'de Valencia'da, 1526'da Aragon ve Katolonya'da Müslümanlara da uygulanmaya başlanmıştır. Ülkeyi terk edemeyen Yahudi ve Müslümanlar zorunlu olarak vaftiz olmuş ya da toplu vaftiz törenleriyle Hristiyan sayılmışlardır. Böylelikle bu yeni Hristiyanlar da Katolik kilisesi ve Engizisyon mahkemesinin muhatabı olmuşlardır.

İspanya krallıkları çok etkili bir şekilde Morisko¹ ve Conversoların (yeni Hristiyanların) 'kimliklerini unutturma' politikasına girişmişlerdir. Bu anlamda bu kişilerin toplumsal belleklerini yok etmek için örf ve adetlerine ve inançlarına ait ne varsa tamamen yasaklama yoluna gitmişlerdir. Bu çalışmada Endülüs Müslümanlarının bu süreçte yaşadıkları zorluklar çeşitli boyutlarıyla ele alınacaktır.

Araştırmamızda doğrudan İspanyol ya da Engizisyon arşivlerine başvurulamamıştır. Ancak konuyla alakalı olarak yazılmış ve arşiv belgelerine dayanan, İspanyolca, İngilizce, Almanca ve Türkçe eserlerden faydalanmaya özen gösterilmiştir.

Çalışma giriş bölümünden başka iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde genel olarak araştırmanın konusu, içeriği ve öneminden başka takip edilen yöntem, teknik ve kaynaklara dair bilgiler verilmiştir.

Birinci bölümde Endülüs'ün siyasi tarihine yer verilerek, Müslüman hâkimiyeti öncesi İspanya'nın durumundan bahsedilmiş, bölgenin Müslümanlar tarafından fethi ve son olarak İslam hâkimiyetinden çıkışı üzerinde durulmuştur.

İkinci bölümde ise Engizisyon tarihi üzerinde durularak Engizisyon öncesi

---

¹ Morisko kelimesi 'zorla vaftiz edilen gizli Müslümanlar' anlamında kullanılmıştır. XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren İspanyol belgelerinde bu mana da kullanıldığını görmekteyiz. Bkz. Özdemir, 2012a: 281.

yargı sistemi, Engizisyonun ilk uygulamalarıyla nasıl gelişerek son şeklini aldığı, dinde zorlama ve yakma cezasıyla ilgili papazların tartışmaları İncil kaynaklarıyla delillendirilerek ele alınmıştır. İspanya Engizisyonun Ortaçağ Engizisyonundan farklılaşıp devletin bir kurumu haline gelişi anlatılmıştır. Yine İspanya'daki, Engizisyon uygulamalarının diğer Hristiyan bölgelerdeki uygulamalardan farklı yönleri ele alınmıştır. İspanya Engizisyonunun Müslümanları gerçek anlamda Hristiyanlaştırmak adına uyguladığı misyonerlik faaliyetleri anlatılmıştır. Burada, Engizisyon mahkemesinin nasıl çalıştığı adım adım ele alınarak Moriskolara yönelik suçlamalar tek tek örnekler verilerek açıklanmıştır. Arşiv belgelerine dayanan kaynaklardan Moriskoların ismi, suçu, kim tarafından ihbar edildiği, savunması, verilen cezalarıyla ilgili bilgiler verilmiştir. Bu örnek olaylardan sonuç çıkartarak Moriskoların kendilerini nasıl savunduklarına dair çıkarım yapılmıştır. Son olarak, Moriskoların bölge dışından yardım talepleri ve sürgün edilmeleri anlatılmıştır.

Araştırmanın şekillenmesinde ulaşılan en eski kaynak, 1567 yılında bulunmuş olan **'Sanctae Inquisitionis Hicpaniae Artes Aliquot detectae ac palamtraductae'** **'İspanyol Engizisyonun uygulamaları'** isimli Latin dilindeki kitapçıktır. Kitapçık Almanya'nın Heidelberg şehrinde bulunmuştur. Bu eserle birlikte ilk defa Engizisyon uygulamaları hakkında açık ve doğru bilgilere ulaşılmıştır. Bu sayede konudan haberdar olmayan insanlar da Engizisyon uygulamaları hakkında tafsilatlı bilgiye ulaşma imkânı kazanmışlardır. Eserin birçok farklı dile çevirisi yapılmıştır. Ancak bilgilerin açıklanmasının yasak oluşu dolayısıyla tercümelerin kimler tarafından yapıldığı gizli kalmıştır. Bu tercümeleri yapanların ilahiyat öğrencileri oldukları tahmin edilmektedir. Tercüme edenlerin kendilerini gizlemesi o dönem için gayet anlaşılır bir durumdur. Bu kişiler kendilerini gizleyerek zarar görmekten kurtulmaya çalışmışlardır (Montanus, 1925: III, VI, VII). Bu şekilde tercüme edilen eserler Napoli tarafından 4 Aralık 1808'de yasaklanmış ve piyasadan toplatılmıştır. Fakat VII. Ferdinand tarafından 1814 yılında bu kitap için yeniden izin çıkarılmıştır. Sonra Cortes tarafından 1820'de bir kez daha yasaklanıp 1834'te ise kitabın yayınlanması tamamen serbest hale gelmiştir (Montanus, 1925: V). Bu eseri Almancaya tercüme eden Goldscheider, eserin müellifinin Reginaldus Gonsalvus Montanus olduğunu belirtir. O, bunun Reginaldus Gonsalvus Montanus'un yazdığı diğer eserlerindeki üslup ve içerikten anlaşıldığını ifade etmektedir. Ayrıca yazarın İspanyol olduğu, Sevilla'da yaşadığı ve Engizisyonunda etkili olan kimselerle yakından tanışıklığı olduğu

anlaşılmaktadır. Montanus hakkında birçok tahminler yürütülmüştür, ilki Montanus'un Engizisyon mahkemesine girip oradan bir şekilde kurtulmayı başarabildiğidir. Bir diğer tahmine göre ise o, Engizisyon mahkemesinin cezasından kurtulamamıştır. Bu anlamda mahkeme sekreteri Lorente'nin rivayetine göre Montanus Lutheran görüşlere sahip olduğu için yargılanmış, daha sonra da yakılarak öldürülmüştür (Montanus, 1925: VI).

O dönemdeki karışıklıklara bakıldığında Montanus'un eserinin birçok farklı dile hızla çevrildiği anlaşılmaktadır. Bu dönemde Fransada Huguenotten² savaşları, İngiltere'de Katoliklerin isyanları vardı. Montanus'un amacı eserinin ulaştığı kimseleri uyarmak ve aydınlatmaktır. Eserinde samimi bir dil kullandığı anlaşılmaktadır. Eserde verilen bilgilerin doğruluğu konusunda da şüphe olmadığı sanılmaktadır. Çünkü müellif eserinde sadece gördüklerinden, bulunduğu şehrin (Sevilla) sınırlı bir döneminden bahsetmektedir. Montanus eserinde tertibe pek dikkat etmemiş, daha çok bilgiyi aktarmaya önem vermiştir. Dikkat çekmek istediği konularda parantez, yatay yazı veya kalın yazma gibi araçlar kullanmıştır. Montanus'un bu eseri doğruluk açısından Llorente gibi bazı yazarlarla ve Engizisyonun arşiv belgeleriyle karşılaştırılarak kontrol edildiğinde güvenilir olduğu ve burada verilen bilgilerle bire bir uygunluk arzettiği görülmektedir (Montanus, 1925: VIII-IX).

Yazarın diğer dillere tercüme edilen bu eseri yakılmıştır. Ancak elimizdeki bu tercüme gizli arşivlerde korunduklarından günümüze kadar ulaşabilmiştir (Montanus, 1925: X, XI). Bu çalışmada bu eserin Franz Goldscheider tarafından 1925 yılında Berlin'de yapılmış Almanca tercümesinden istifade edilmiştir.

Araştırmada kullanılan bir diğer temel kaynak ise Dressendörfer'in 1971'de yazdığı **“İslam Unter Der Inquisition-Die Morisco Prozesse in Toledo 1575-1610”** eseridir. Bu eserde Tuleytula Engizisyonunun raporları, genellemelerle incelenmiştir. Dressendörfer bu eserinde Tuleytula Engizisyonu ile ilgili raporları ihtiva eden, 'Informe de la inquisition de Toledo' adlı arşiv kaynağından yararlanmıştır. Bu kaynakta, Tuleytula/Almagro bölgesindeki Moriskolara yönelik Engizisyon

---

² Fransa'da Calvinizm akımını benimseyen protestan grup. Bkz. <https://www.duden.de/rechtschreibung/Huguenotte> (Erişim Tarihi, 19.06.2018). Huguenotte hakkında daha fazla bilgi için Eberhard Gresch'in *“Die Huguenotten- Geschichte, Glaube und Wirkung”* adlı eserine bakılabilir.

uygulamaları yer almaktadır. Çalışmamızda arşiv belgesine ulaşamadığından Dressendörfer'den istifade edilmiştir.

Çalışmamızda en fazla istifade ettiğimiz bir diğer eser ise Matthew Carr'ın 2008'de yayınladığı **“Blood and Faith: The Purging of Muslim Spain”** dir. Tercümesi, **“Kan ve İman - İslami İspanya'nın Tasfiyesi 1492-1614”** Türkçe'ye 2015'de Regaip Minareci tarafından kazandırılmıştır. Batılı yazar Carr, Moriskoların durumunu inceleyerek konuyu objektif olarak ele almıştır.

Bunlardan başka Henry Charles Lea'nın 1901'de ele aldığı **“The Moriscos of Spain: Their Conversion and Expulsion”** adlı eseri araştırmada en fazla istifade ettiğimiz eserlerden biridir. Bu çalışmada eserin, Abdullah Davudoğlu tarafından **“İspanya Müslümanları Hristiyanlaştırılmaları ve Sürülmeleri”** başlığı ile çevrilerek yayınlanan tercümesinden istifade edilmiştir.

Araştırmada zikredilmeye değer eserlerden biri de Wilhelm Hoenerbach tarafından kaleme alınmış olan Nasriler ve Moriskolar dönemine ait belgeleri içeren, **“Spanische Urkunden aus der Zeit der Nasriden und Moriscos”** adlı eserdir. Eserde İspanyolca ve Aljamiado³ belgelerin orjinal metinleri verilerek latin harflerine çevirilip altına Almanca tercümeleri verilmiştir. Araştırmamızda bu eserden de yararlanılmıştır.

Son yıllarda, bu konuyla alâkalı olarak İngilizce yazılmış kitaplar arasında önemli bir yere sahip olan, Leonard Patrick Harvey'in **“Muslims in Spain, 1500 to 1614”** isimli eseridir. Bu eser, objektif bir bakış açısıyla kaleme alınmış ve Endülüs Müslümanlarının İspanyol Engizisyonunun karşısında yaşadığı dramı gözler önüne sermiştir.

Türkiye'de konuyla ilgili eser yayınlayanların başında Mehmet Özdemir ve Lütfi Şeyban gelmektedir. Araştırmada kullanılan temel kaynaklardan birisi de Mehmet Özdemir'in **“Endülüs Müslümanları - Siyasi Tarih”** ve **“Endülüs Müslümanları - Kültür ve Medeniyet”** adlı eserleridir. Lütfi Şeyban'ın **“Reconquista, Endülüs'te Müslüman-Hristiyan İlişkileri”** ve **“Mudejares, Sefarades Endülüslü Müslüman ve Yahudilerin Osmanlı'ya Göçleri”** adlı

---

³ Arapça'nın yasaklanması neticesinde İspanyolca'nın Arap harfleriyle ifadesi şeklinde XVI. yüzyıldan itibaren ortaya çıkan yazı dilidir. Daha fazla bilgi için Bkz. Özdemir, 2012a: 270.

eserlerinden de yararlanılmıştır.

Endülüs Müslümanları ve Moriskolar hakkında çeşitli yüksek lisans ve doktora tezleri yapılmıştır. Bunlardan Ayşe Kılıç **“Endülüs Müslümanları ve Osmanlı İmparatorluğu (1492-1614)”** adlı yüksek Lisans Tezinde Moriskoların Osmanlılarla ilişkilerini incelemiştir. Hüseyin Gökalp **“Sosyo-Kültürel ve Dînî Açılardan Moriskoların Tarihi”** adlı Yüksek Lisans Tezinde Moriskolara verilen fetvaları ele almıştır. Benafri Chakib **“Endülüs’te Son Müslüman Kalıntısı Moriskoların Cezayir’e Göçü ve Osmanlı Yardımı (1492-1614)”** adlı Yüksek Lisans çalışmasında Moriskoların Cezayir’e göçü ve Osmanlı’ya yardımı ele alınmıştır. Sahra Maisslinger **“Die Spanische Inquisition und die Morisken”** adlı Doktora çalışmasında Moriskolara uygulanan bölgesel farklı uygulamaları incelemiştir. Çalışmamızın bahsi geçen tezlerden farkı ise Moriskolara yönelik Engizisyon uygulamalarını ortaya koymak olmuştur. Moriskoların suçları tek tek ele alınıp hangi cezalara maruz bırakıldıkları tüm detaylarıyla verilmiştir. Yukarıdaki tezlerde bu konulara sadece ismen değinilmiş, örnek olay ve uygulamalara yer verilmemiştir.

Araştırmada internet adresleri ve bu adreslerde yer alan bilgi ve eserlere de yer verilmiş ve bunlarda kaynakça kısmında ifade edilmiştir. Eklerde kullanılan resim ve belgeler daha ziyade bahsi geçen kurum ve kaynakların internet adreslerinden elde edilmiştir. Bu resimler üzerinde çeşitli işaretler konularak konunun daha iyi anlaşılması sağlanmaya çalışılmıştır. Tezin sonuna tablo olarak hazırladığımız “Suç ve Ceza Tablosu” ve “Kronoloji (1085-1614)” eklenmiştir.

Kur’an ve İncil’den alınan ayet ve bölümler ise, sure/bölüm adı, sure/bölüm numarası ve kesme işaretinden sonra da ayet/cümle numarası verilmiştir. Örneğin Bakara Suresinin 255. ayetinden bahsedilecekse Bakara, 2/255 şeklinde, İncil’den yapılan alıntılarda ise, Luka, 14/12 örneğinde olduğu gibi, hangi İncil kullanılmışsa onun ismi sonra bölüm ve cümle numaraları gelecek şekilde alıntılanma yapılmıştır.

İmla ve yazımda Türk Dil Kurmunun ilan etmiş olduğu kurallar ve yazım şekilleri esas alınmıştır. Ancak özel durumlarda, TDK klavuzuna uymayan bazı isimler kendi imlasıyla yazılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ENDÜLÜS MÜSLÜMANLARININ SİYASİ TARİHİ

1.1. MÜSLÜMAN HÂKİMİYETİNDEN ÖNCEKİ İSPANYA

Endülüs, bir coğrafya parçasının adı olarak değil, İspanyalılar tarafından Müslüman hâkimiyeti altında olan bölge anlamında kullanılmıştır. ‘Andalucia’ kelimesinin, kesin olmamakla birlikte ‘Vandalucia’ sözcüğünden türettiği kabul edilmektedir (Carr, 2015: 18; Özdemir, 1995: XI, 211; Özdemir, 2012a: 11, 61; Watt ve Cachia, 2012: 23). İspanya’nın ilk sakinlerinin kim olduğuna dair bu zamana kadar kesin bilgiye ulaşılmamıştır. Endülüs’ün, MÖ. IV. yüzyılda ilk önce Fenikelilerin, sonrasında Greklerin ve ardından da Romalıların istilasına uğradığı bilinmektedir. Ayrıca bölgenin MÖ. II. yüzyılda yerli halkın istememesi ve direnmesine rağmen Roma İmparatorluğu’nun hâkimiyeti altına girdiği bilinmektedir. Ancak bu durum uzun sürmemiş, miladi IV. yüzyıl sonlarına doğru Roma İmparatorluğu’nun hâkimiyeti zayıflamaya başlamıştır. Merkezi otoritenin eyaletler üzerindeki etkisinin zayıflamasıyla, İspanya 409 yılından itibaren Alanlar, Vandallar ve Vizigotlar gibi barbar Germen toplulukların hücumlarına ve işgallerine maruz kalmıştır (Atçeken, 2002: 46; Özdemir, 2012a: 37; Aschbach, 1829: 2).

Roma hâkimiyeti altına giren İspanyollar yönetimin kötü muamelesinden şikâyetçiydiler. Tarihi kaynaklarda da bunun örneklerine rastlanmaktadır. 440 yılında verilen bir örnekte hür statüsünde olan halkın köle muamelesi gördüğünden bahsedilmektedir. Bundan rahatsızlık duyan İspanya halkı işgalcilere, yani barbar kavimlere (Alanlar, Vandallar ve Vizigotlar) sığınmayı tercih edecek kadar bunalmışlardı. Romalılar yönetiminde özgür yaşamaktansa, Barbarların yönetiminde köle olarak yaşamayı tercih edecek duruma gelmişlerdi (Özdemir, 2012a: 38; bkz. Vilar, 1990: 12). Bu örnekten de anlaşılacağı gibi Barbar kavimlerin yerel halka Romalı Hristiyanlardan daha iyi davrandıkları anlaşılmaktadır.

Romalılar, Vizigotlar’dan ülkede bulunan Germen topluluklarını geri püskürtme adına yardım talebinde bulunup anlaşmışlardı. Ancak Vizigotlar anlaşmaya uymayıp kendi hâkimiyetlerini kurup, 460 yılında İspanya’nın birkaç eyaletini ele geçirmişlerdi. Vizigotlar, Katolik mezhebine bağlı olmayıp Arius’un⁴ monoteist

---

⁴ ‘Arius’ öğretisine göre, Hz. İsa’nın Tanrılığı kabul edilmemekte, yine papazların Tanrı ile insan

görüşlerini benimsemişlerdi. Bundan dolayı onlar halk arasında sapık inanç sahipleri olarak tanımlanıyordu. Vizigot Kralı Rekkared de bu algının baskısıyla, ilerleyen süreçte ülkede inanç birliğini de sağlamak adına Katolik mezhebine geçmişti (587/589). Böylece Katolik Hristiyanlık, İspanya'nın resmî dini olmuştur (Vilar, 1990: 12; Özdemir, 2012a: 39-41; Edwards, 1999: 49; Menocal, 2006: 27).

1.2. İSPANYA'NIN FETHİ

Katolikliğin İspanya'nın resmî dini (587/589) olmasıyla birlikte diğer din mensupları, din birliğinin önünde bir engel olarak görülmeye başlanmıştı. İlk rahatsızlık duyulan grup Yahudiler olmuştu.⁵ Yahudiler Hristiyanlaşmak veya ülkeden kovulmak seçenekleriyle karşı karşıya bırakıldılar. 694 yılında bir fermanla, Yahudilerin toptan köle statüsüne geçtikleri açıklanmıştı. Bu durum Yahudilerin devlete olan bağlılıklarını zayıflatarak dışarıdan yardım isteme ve dışarıdan gelecek müdahalelere destek verecek duruma gelmelerini sağlamış oldu. Dıştan yardım bekleyenler sadece Yahudiler değildi. Aynı zamanda İspanya'da taht kavgaları da ayrı bir iç karışıklık sebebiydi. Bu taht kavgalarının başarısız olan tarafları da dışarıdan yardım istemekteydiler. Böyle bir ortamda Musa b. Nusayr kendisinden yardım istenen bir kurtarıcı olarak görülmüştür (Atçeken, 2002: 46-47; Özdemir, 2012: 42, 51; Edwards, 1999: 50-51; Bkz. Watt ve Cachia, 2012: 17-18).

Müslümanlara içerden yardım edenlerden biri de Vizigot Valisi Juan/Julian idi. O, Vizigot Kralı Rodrigo'dan öç almak istediğinden, dıştan gelecek olan herkese yardım etmeye hazır durumdaydı. Juan'ın hikâyesi şöyle anlatılmaktadır. Juan kızı Florinda'yı eğitim alması için Tuleytula'ya (Toledo) gönderir. Orada kızı beğenen Kral Rodrigo kıza tecavüz eder. Florinda bu durumu babasına bir mektup ile iletir. Bunun üzerine Juan namusunu temizlemek ve intikamını almak adına Tanca (Tanger) valisi olan Târik b. Ziyâd'la Rodrigo'yu öldürmek için bir anlaşma yapar (Havemann, 1850: 2; Atçeken, 2002: 53; Özdemir, 2012a: 51; Aschbach, 1829: 25;⁶ Watt ve Cachia, 2012: 18-19). Bu rivayetlerin hem Arap kaynaklarında hem de batılı

---

arasındaki aracılığına ve Hz. Meryem'in kutsallığına da inanılmamaktadır. Daha fazla bilgi için Bkz. Gündüz, 2013: 37).

⁵ Yahudilerin engel olarak görülmelerinin sebebi, onların ülke ticaretinde önemli konumda olmalarından kaynaklanmış olabilir.

⁶ Aschbach'ın eserinde Juan'ın kızı veya eşi olarak bahsedilmektedir.

kaynaklarda aynı şekilde geçmesi, gerçek olma ihtimalini yükseltmektedir. Bossong eserinde İspanya'nın fethini sadece Juan'ın yardım çağrılarına yüklemenin doğru olmadığını belirtmektedir. O, "Müslüman orduları zaten engel tanımadan ilerlemekteydiler ve Vizigot Krallığı'nın kendi iç karışıklıklarından dolayı yenik düşmemeleri imkânsızdı" demiştir.

Atçeken, Julianus'un Târik b. Ziyâd ve Mûsâ b. Nusayr'a yardımlarının sadece istihbarat ve rehberlik konusunda olduğunu belirtmektedir. Yine o dönemde Müslümanların kara ve deniz fetihlerindeki başarılarıyla Endülüs'ü fethetmelerinin beklenen bir olay olduğunu ifade etmiştir. Bunun yanında Hristiyan halk arasında yaygın olan yine bir mite göre Rodrigo'nun zina işlemesiyle İspanya cezalandırılmış, onun günahını tüm İspanya'nın çektiği kabul edilmiştir (Atçeken, 2002: 54-55; Bossong, 2007: 15-16; Carr, 2015: 18-19). Hristiyan halkın diğer kısmı da Yahudilerin Müslümanlara Toledo'nun kapılarını açtığını düşünmektedir.

İspanya fethinin seyrine bakıldığında 711 yılında Târik b. Ziyâd, 7000 kişilik ordusuyla İspanya'ya hareket etti. Askerlerin yaklaşık 300 tanesi Arap iken geri kalanları Berberi asıllı idiler. Bu dönemde Vizigot Kralı Rodrigo, iç ayaklanmaları durdurmak için kuzeyde bulunmaktaydı. Durumu haber aldığı da Müslümanları hafife alarak az sayıda bir savunma birliği göndermişti (Atçeken, 2002: 58; Bossong, 2007: 15; Watt ve Cachia, 2011: 18-19; Özdemir, 2012a: 52-53). Bossong ve Carr ise, Rodrigo'nun savaşa bizzat katıldığını belirtmektedir. Bossong'un anlatımına göre, Hristiyan ordusu, 19 Temmuz'da 711 (28 Ramazan 92) Guadalete (Vadi-i Lekke), Cadiz ve Seville (İşbiliye) arasındaki bir nehir kıyısında karşılaşmışlardır. Bu savaşta Rodrigo öldürülmüş ve Târik b. Ziyâd, Toledo'ya kadar ilerlemiştir (Bossong, 2007: 15). Mathew Carr ise, Mağribîlerin geldiği sırada Rodrigo'nun Bask ülkesinde seferde olduğunu, onların geldiğini öğrenir öğrenmez yaklaşık 30.000 kişilik ordusuyla Cadiz yakınlarında Guadalete Nehri'nin kıyısında, Vadi Lekku/Lekke'de Mağribîlerle savaşmıştır. Bu savaşta büyük bir mağlubiyet yaşayan Rodrigo, bazı önemli adamlarını kaybetmiştir (Carr, 2015: 18).

Yenilgiye uğrayan Vizigotlar, Şezûne (Sidonia) şehrini Müslümanlara bırakmak zorunda kalmışlardı. Daha sonraki süreçte de çarpışmalar devam etti ve Müslümanlar kuzeye doğru ilerlediler. 712 yılından itibaren Musa b. Nusayr da 18.000 kişilik, çoğunluğu Yemenî ve Kaysî Arap kabilelerine mensup askerlerden oluşan yeni

bir orduyla İber Yarımadası'na geçmişti. O, farklı bir güzergâhtan ilerleyerek Şezûne (Media Sidonia), Karmûne (Carmona), İşbiliyye (Sevilla) ve Mârîde (Merida)'yi fethederek Tuleytula'da Târik b. Ziyâd'la buluşmuştur. Bu aşamadan sonra her iki komutan iki koldan kuzeye doğru ilerlemeye devam etmişler ve 714'te Endülüs'ün fethini tamamlamışlardır (Atçeken, 2002: 68-74; Atçeken, 2011: 24-25; Özdemir, 2012a: 56-57).

Musa b. Nusayr'ın 714'te Şam'a çağırılması üzerine o, İspanya'nın idaresini oğlu Abdülaziz'e bırakmış ve Şam'a dönmüştür. Abdülaziz'in buraya vali olarak atanmasıyla 40 yıl süren Valililer Dönemi başlamıştır. Burada 756 yılına kadar 21 vali görev yapmıştır. Bu dönemde fetihler Fransa içlerine doğru devam etmiştir. Müslümanlar X. yüzyıla kadar fetihlere başarılı bir şekilde devam etmişler fakat bu dönemden itibaren çıkan iç karışıklıklar Müslümanların yavaş yavaş güçsüzleşerek geri çekilmelerine sebep olmuştur (Şeyban, 2003: 48; Watt ve Cachia, 2012: 27-28). Özdemir ise bu iç çekişme ve dolayısıyla zayıflamanın çok daha erken bir dönemde, 732'deki Paris yakınlarında Belâtu's-Şuhedâ (Poitiers/Pruvatya) isimli savaş sonrasında başladığını ifade etmiştir (Atçeken, 2002: 80-83, 99; Özdemir, 1995: XI, 212; Özdemir, 2012a: 59, 70-72).

Müslümanlar üç yılda İspanya'nın kuzeyi hariç geri kalan bölgeleri hâkimiyeti altına almışlardı. Daha sonra Covadonga Mağarası önünde yenilgiye uğrayıp ilerleyememişlerdir. Kuzeyde bulunan Covadonga Mağarası'na halen geleneksel Katolik İspanyollar tarafından milli kutsal yer olarak hac ziyaretleri yapılmaktadır (Atçeken, 2002: 83; Bossong, 2007: 17-18; Atçeken, 2011: 24-25).

1.3. MÜSLÜMAN İSPANYA

Fethin gerçekleşmesiyle Vizigot soylularından İslam hâkimiyeti altına girmek istemeyenler kuzeyde Asturian hanedanına gidip orada toplanarak XI. yüzyılda yapılacak olan 'Reconquista'⁷ hareketinin bir nevi tohumlarını ekmişlerdi. Hristiyanlardan İslam hâkimiyetinde kalmayı kabul edenler ise antlaşma yoluna

---

⁷ 'Yeniden fethetme' anlamına gelen İspanyolca Reconquista kelimesi, siyasi anlamda Hristiyanların Endülüs'ü Müslümanlardan geri alma hareketine denir. Reconquista hareketi 718 yılında bir grup Hristiyan tarafından başlatılıp 1492'de Gırnata'nın düşüşüyle hedefine ulaşmıştır. Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Şeyban, 2003: 39, 315-339; Lomax, 1978.

girmişlerdi (Bossong, 2007: 15, 18; Vilar, 1990: 17). Antlaşma 713 senesinde komutan Abdülazîz b. Mûsâ ve İspanyol idarecisi Teodomiro arasında yapılmıştır (Özdemir, 2012a: 67). Abdülazîz b. Mûsâ ile Tüdmîr Kontu Teodomiro arasında imzalanan cizye antlaşmasında, yerli halkın can ve mal güvenliği garanti altına alındığı gibi dinlerini yaşama hususunda herhangi bir engelle karşılaşmayacakları ve kiliselerinin yıkılmayacağı açıkça belirtilmiştir. Havemann'ın eserinde bu anlaşmaların birinde Hristiyan yerli halkın at ve silahlarını teslim etmeleri maddesinin de olduğunu belirtmektedir (Havemann, 1850: 3; Öztürk, 2002: c. XXVI: 15).

Endülüs'ün Müslümanların hâkimiyetine geçmesiyle toplumdaki keskin tabakalaşma dengelenmeye başlamıştır. Toplum öncelikle Müslümanlar ve gayr-i Müslimler olarak ayrılmıştır. Müslümanlar bütün gayr-i müslimleri aynı statüde görmüşler ve onlara eşit haklar tanımışlardır. Burada Müslüman, Hristiyan ve Yahudiler bir arada, kendi dinlerine bağlı kalarak hoşgörü ortamında yaşama imkânı bulmuşlardır (Özdemir, 2012a: 64). Bu özgür ortamdan en çok faydalananlar ise Vizigotlar döneminde köle statüsüne giren Yahudiler olmuşlardır. Kapatılmış olan sinagogları yeniden açılmış ve Hristiyanlar tarafından boşaltılan evlere yerleşmeleri sağlanmıştır. Edwards eserinde yeni sinagogların inşa edilmeye izin verilmediğini, sadece yıkık dökük olan sinagogları yenileyebileceklerin bilgisini vermiştir. Ayrıca sinagoglar, yanında bulunan caminin minaresinden yüksek olmama şartı vardır (Özdemir, 2012a: 68-69; Edwards, 1999: 52). Toledo'nun Hristiyan hâkimiyeti altına girmesinin ardından Murabıtlar döneminde zimmîlere kısıtlamalar konulmuştur. Çünkü zimmîler Hristiyan birlikleriyle iş birliği yapmaktaydılar. Bu kısıtlamalar çan çalınmaması, yeni kiliselerin inşa edilmemesi gibi kısıtlamalardı. Müslüman yöneticiler güçlü oldukları dönemlerde zimmîleri her zaman korumuşlardı. Müslümanlar güçsüz konuma düştüklerinde zimmîlerin Hristiyanlarla iş birliği yapmalarından dolayı Hristiyan zimmîlere sınırlamalar koyulmuştu (Adıgüzel, 2016: 118-119; Özdemir, 2012a: 40-41).

Müslümanlar fethettikleri ülke halklarını köleleştirmek yerine, kula kulluktan kurtarıp tek Allah'a kulluk etmelerinin önünü açmayı hedeflemişlerdir. İnsanlar arasındaki tek üstünlük sebebinin takva olduğunu Hristiyan halka anlatmışlardır (Hucurat, 49/13; Şeyban, 2003: 45). Dolayısıyla İspanya'da İslam ile birlikte hoşgörü ortamı oluşmuş, dinî ve etnik farklılıklardan dolayı insanlar arasında ayrım yapılmamıştır. Üç semavi dinin aynı ortamda huzurlu yaşaması anlamında

‘convivencia’nın⁸ hayal olmadığını göstermişlerdir (Özdemir, 2012a: 62, 65). Convivencia’nın gerçek bir hâdise olduğu İslam karşıtı Eulogius adlı bir şahsın itiraflarından da anlaşılmaktadır (Bossong, 2007: 21; Carr, 2015: 43).

Kurtubalı karizmatik rahip olarak bilinen Eulogius, Hristiyanların Araplaşmasından, Müslümanlar gibi giyinip kuşanmalarından, genç Hristiyanların Arapça yazıp konuşmalarından, Arap şiirlerini okumalarından, kendi dillerini neredeyse unutmaları durumundan çok rahatsızdı. Bundan dolayı Müslüman ve Hristiyanların arasını açması gerekiyordu. Çözüm olarak ‘şehitlik kültü’nü kurmuştu (Özdemir, 2012b: 28-29; Carr, 2015: 42-43). Bu şehitlik kültü şöyle gerçekleşmişti. O dönemde Peygamber Efendimiz’e bizzat küfür edilmenin cezasının ölüm olduğu bilinmekteydi. Eulogius bu durumu bilerek kendine güvenenleri galeyana getirip Peygamber Efendimize küfür etmelerini söylüyor ve bu durumda ölenlerin de şehit olacaklarını bildiriyordu. Çoğu Hristiyan Eulogius’un şehitlik kültüne inanmasa da bir azınlık bu şehitlik kültüne inanmıştı. Bu olaylardan dolayı IX. yüzyılın ortalarında (850-859) Cordoba Hristiyanlarından 46/48 kişinin öldürüldüğü bilinmektedir. Hristiyan ve Müslümanların aralarının açılmasından hoşnut olmayan Sevilla ve Cordoba Piskoposları bu şehitlik kültünü durdurmaya çalışıyorlardı (Bossong, 2007: 21-22; Özdemir, 2012b: 38-40).

Bütün çabalara rağmen İslamiyet yayılmaya devam etmiştir. Bu çerçevede Endülüs siyasî tarihini çeşitli dönemler olarak ele alabiliriz. İlk dönem, Valiler Dönemi’dir (714-756). Endülüs bu dönemde doğudaki Emevi Devleti’nin vilayeti olarak yönetilmekteydi. Aynı zamanda Müslümanlar Fransa’nın başkenti Paris yakınlarına kadar ulaşmışlardı. Ancak burada yaşanan Balâtu’ş-Şühedâ (Puvatya Savaşı) olarak anılan yenilgi sonrasında birkaç kez yeni fetih girişimi olmuşsa da Müslümanlar arasında çıkan çeşitli sıkıntılardan dolayı başarı elde edilememiştir. Bu sıkıntıların başında da ‘asabiyet çatışmaları’ gelmektedir. Bu çatışmalarla bir yandan Araplar ve Berberiler arasında ve diğer yandan da her iki gruba mensup farklı kabileler kendi aralarında çeşitli çatışmalara girmişlerdir. Yine bu dönemde Emevi Devleti’ne yönelik Haricî ve Şîî iç muhalefet ve isyanlara Abbasîler de katılmışlardır (Atçeken, 1998: 259; Atçeken, 2002: 83; Bozkurt, 2000: 11).

---

⁸ Convivencia hakkında daha fazla bilgi için Bkz. Vivian B. Mann “*Convivencia: Jews, Muslims and Christians in Medieval Spain.*”

İlk olarak Arap-Berberi Savaşları meydana gelmişti. Berberiler kendilerine haksızlık yapıldığını, kendileri de Müslüman olduğu halde Arapların kendilerinin efendileriymiş gibi davrandıklarını ve idareyi tek elde topladıklarını iddia etmişlerdi. Sonuçta asıl hedefleri Endülüs idaresini Arapların elinden almak olan Berberîler, 739'da Araplara karşı ayaklanmışlardı. Ayaklanmayı bastırmak için 740-741'de Kuzey Afrika valisinin gönderdiği bir orduyu hezimete uğratmışlardı. Bu iki grubun savaşma nedenleri Beledli Arapların çoğunluğunun Yemenli/Kelbî olmaları, Suriyelilerin ise Kayslı olmalarıydı (Özdemir, 2012: 73-78; Watt ve Cachia, 2012: 31-32).

Müslümanların Fransa'nın fethiyle, ardından asabiye savaşlarıyla uğraşmalarından kaynaklanan otorite boşluğu, İspanya'nın kuzeyinde bulunan Hristiyanlar için teşkilatlanma fırsatı doğurmuştu. Hristiyanların 717'deki Covadonga savaşını kazanmaları da onların ülkeyi geri alma ümitlerini artırmıştı (Özdemir, 2012a: 78-80).

Endülüs'te asabiye savaşlarından dolayı ortaya çıkan zafiyet ve belirsizliğin bir benzeri doğuda Emevi Devleti için de geçerliydi. Sekizinci yüzyıl başlarında başlayan Abbasi ihtilaline yönelik faaliyetler 749-750'de hedefine ulaşmıştı. Abbasîler, ele geçirdikleri Emevi hanedanına mensup herkesi öldürmüşlerdi. Bu katliamdan çok az kişi kurtulabilmişti. Katliamdan kurtululardan biri de Halife Hişam b. Abdülmelik'in torunlarından Abdurrahman b. Muaviye'ydı. O, önce Filistin'e, oradan da Kuzey Afrika üzerinden 755'de Endülüs'e ulaşmıştı. Abdurrahman, bir yıl gibi kısa zamanda ağırlıklı olarak Emevi yanlısı Yemenliler ve Berberilerden oluşan asker ve diğer unsurlardan faydalanarak Endülüs Emevi Hanedanlığını yeniden kurmuştu. O, öncelikle Ceziretü'l-Hadrâ, Şezüne, İşbiliye ve İlbire'yi kontrolü altına alıp ardından da Kurtuba'da hâkimiyet kurarak emirliğini ilan etmişti. Böylece Emevîler Devleti'nin yıkılmasından kısa süre sonra kurduğu bu devletle Endülüs'ü Abbasilerden koparmıştır. 756 yılında kurulan Endülüs Emevî Hanedanlığı 275 sene sürüp 1031'de yıkılmıştı (Menacol, 2002: 32; Özdemir, 1995: 212).

Endülüs Emevîleri döneminde Endülüs her yönden batının en önemli ve gelişmiş bölgesi haline gelmişti. Endülüs şehirleri dönemin en gelişmiş şehirleriydi. Başta başkent Kurtuba olmak üzere bütün şehirlerde mescitler, medreseler, çarşılar,

hamamlar, köprüler, çok güzel düzenlenmiş bahçeler bulunmaktaydı. Bu anlamda X. yüzyıl başlarında II. Hakem'in de (961-975) çabalarıyla Kurtuba neredeyse en müreffeh seviyesine ulaşmıştı. Devlette sükûnet sağlanmış ve ticaret çok ileri seviyelere ulaşmıştı. Alman ve Bizanslı Kayserler onun sarayını şaşkınlık ve hayranlıkla izlemişlerdi. Sarayda çok çeşitli alanlarla ilgili 400.000 kadar kitap bulunmaktaydı. O dönemde Avrupa'nın en zengin kütüphanesinde ancak 600 eser bulunmaktaydı. Bu dönemde Paris ve Londra gibi şehirler adeta bir köy gibiydiler. Kurtuba ise zengin, büyük bir metropol konumundaydı (Bossong, 2007: 25-26; Carr, 2015: 20; Özdemir, 2012a: 134, 139; Menacol, 2002: 36, 148).

Bu dönemde Endülüs'te tüm büyük şehirlerde yüksek dinî eğitim veren medreseler bulunmaktaydı. Bunun yanında tıp, matematik, astronomi alanında da da Endülüs Müslümanları batının diğer yerleriyle kıyas kabul etmez şekilde çok öndeydi. Yine o zamanlar Endülüs nüfus bakımından da en kalabalık ülkeydi. Ülkede refah düzeyi çok yüksekti ve refahın asıl sebebi de ağırlıklı olarak tarımdı. Çiftçiler kazançlarının bir kısmını (humus, öşür, haraç) devlet hazinesine vermekteydiler. Tarım yanında Endülüs'te silah sanayi de gelişmişti. Burada üretilen silahlar tüm dünyada revaçtaydı (Havemann, 1850: 9-10; Menocal, 2006, 34-35).

Endülüs'te sosyal hayatta Müslümanlar arasında çeşitli çatışmalar çıkmaktaydı. Çıkan bu çatışmaların önemli bir kısmı asabiye anlayışından kaynaklanmaktaydı. Bazı çağdaş batılı tarihçiler bu çatışmaları 'doğal antipati' (natürlicher aversion) olarak nitelendirmiştir. Diğer yandan bu çatışmalar bir anlamda Endülüslü Müslümanların İslam'ın eşitlik ilkesini unuttuklarını da göstermektedir (Bossong, 2007: 30-31). Sonuçta takvaya dayalı üstünlük anlayışının ikinci plana atılmasıyla hortlayan asabiye anlayışı Müslümanlar arasında iç savaş ve büyük bir yıkım getirmiştir. Bu çatışmalar Endülüs'te onlarca küçük devletçik/emirlik (mülûku't-tavâif) ortaya çıkmasına, Müslümanların Hristiyanlar karşısındaki gücünü kaybetmesine sebep olmuştur. Bu durum, Reconquista hareketini güçlendirmiş ve başarılı bir şekilde ilerlemesini sağlamıştır (Özdemir, 2006: XXXI, 553-556).

Mülûküt-Tavâif Dönemi'nde (1031-1090) Hristiyan Kastilya Kralı I. Fernando 1057'de Batalyevs'teki Eftasiler'i, 1062'de Tuleytula'daki Zünnüniler ve İşbiliye'deki Abbadîleri haraca bağlamıştır. Devam eden yıllarda diğer Müslümanlar da Hristiyan krallıklara haraç vermek durumunda kalmışlardır. Ancak 1085'de

Kastilya Kralı VI. Alfonso'nun Endülüs'ün Kurtaba'dan sonra ikinci büyük şehri olan Tuleytula'yı alması Müslümanlarda daha önce görülmemiş bir şok etkisi yaratmıştır. Tuleytula'nın düşmesi, Müslümanların Endülüs'te Hristiyanlar karşısındaki en önemli savunma hattının çökmesi demektir. Müslümanlar bu şokun etkisiyle diğer şehirlerde de aynı durumun yaşanması endişesiyle Kuzey Afrika'da hüküm süren Murabıtlardan yardım istediler (Özdemir, 1995: XI, 214; Şeyban, 2003: 50; bkz. Watt ve Cachia, 2012: 96-99). Bu isteğe olumlu cevap veren Murabıtların hükümdarı Yûsuf b. Taşfin Endülüs'e geçerek Zellâka Savaşı zaferiyle Hristiyanların güneye doğru yayılmalarını durdurmuştur. Daha sonra Mağrib'e geri dönen Yusuf, Endülüslü emirlere düşmanları karşısında birleşmeleri gerektiğini belirtmiş, ancak Endülüslü emirler, Hristiyan krallıklarla işbirliği ve kendi aralarında sürtüşmelerini sürdürmüşlerdir. Bu durum karşısında Yusuf b. Taşfin Endülüs'ü Murabıtlara bağlamaya karar vermiş ve 1090 yılından itibaren de bu kararını uygulamaya koymuştur. Böylece Endülüs Murabıtlara bağlı bir vilayet haline gelmiştir (Özdemir, 1995: XI, 210-215; Watt ve Cachia, 2012: 103-107; Özdemir, 2012a: 184; Özdemir, 2013: XLIV, 222-223).

Endülüs'te Kuzey Afrika kökenli Murabıtlar dönemi (1090-1147) yaklaşık 60 yıl sürmüştür. Amaçları Endülüs'ü Hristiyanların Reconquista hareketini ve iç karışıklıkları durdurmaktır. Bu konuda belli ölçüde başarı elde etseler de ilerleyen zamanlarda iç karışıklıklar ve isyanlar yeniden başlamıştır. İsyanların çeşitli sebepleri olmakla birlikte, öncelikle başlangıçta çok sade bir hayat yaşayan ve sadece şer'î vergileri almakla yetinen Murabıtların kendilerini lüks hayata kaptırmaları ve savaş masraflarını, askeri giderleri karşılamak için halktan yüksek meblağda vergi tahsilatına girişmeleri olmuştur. Endülüs Müslümanlarının kendi aralarındaki çekişme ve ihtilafları, Hristiyan krallıkların Müslümanların elindeki toprakları almalarını kolaylaştırmıştır. Murabıtların yıkılışıyla (1147) Kastilya Krallığı; Aragon, Piza ve Cenovalılardan oluşturduğu bir Haçlı ordusu ile Meriye'yi (1147), Katalonya Kontluğunda Turtûşe'yi (1148) ve Lâride'yi (1149) hâkimiyeti altına almıştır. İşte böyle bir dönemde Endülüs'ün yeni kurtarıcısı, Kuzey Afrika'da Murabıtların yerini alan Muvahhidler olmuştur (Özdemir, 1995: XI, 214-215; Özdemir, 2012a: 193-195).

Endülüs'te Muvahhidler Dönemi 1147'den itibaren yaklaşık 80 yıl sürmüştür. Muvahhid orduları Endülüs'te Hristiyanların aldıkları toprakların bir kısmını geri almışlardır. Bu durumu değerlendiren Hristiyanlar harekete geçerek Alman, Fransız ve Portekizlilerin katıldığı daha büyük bir haçlı ordusuyla Şilb'i (Silves) işgal

etmişlerdir. Muvahhidlerin hükümdarı Halife Yakup Mansûr, haçlıların desteği ile işgal edilen şehirleri (Şilb) (1190-1191) yeniden ele geçirmiştir. Kastilya Kralı VIII. Alfonso'nun Müslümanlara ait bazı kaleleri zapt etmesi üzerine tekrar Endülüs'e geçen Halife Yakup, Erek Savaşı'ndaki büyük zaferi (1195) sonrasında bazı şehir ve kaleleri geri almıştır. Bu zafer sonrasında Endülüs'teki bütün Hristiyan krallıkları kendisine boyun eğdirmiş, onlarla barış anlaşmaları yapmıştır (Özdemir, 1995: XI, 210-215; Adıgüzel, 2013: 63-64).

Erek zaferiyle Müslümanlar özgüvenlerini yeniden elde etmişlerdir. Bu zafer, Hristiyanlarda ise Müslümanların İspanya'nın tamamına yeniden hâkim olma korkuları uyandırmıştır. Bu zaferin komutanı halife Yakup Mansur'un asıl hedefi Tuleytula'yı geri almaktı. Ancak bunu gerçekleştirememiş; Kuzey Afrika ve Endülüs'teki şartların dayatmasıyla bu emeline ulaşamamıştır. Sonuçta Kastilya Kralı XIII. Alfonso ile on yıllık barış antlaşması yapılmıştır (Adıgüzel, 2013: 67, 103-104; Özdemir, 1995: XI, 215; Watt ve Cachia, 2012: 113; Özdemir, 2012a: 217). On yıllık sürenin dolmasına yakın VIII. Alfonso Muvahhidlerle antlaşmayı yenileme yerine, papanın desteğini alarak Erek hezimetinin öcünü almayı planlamıştır. Bu sırada 1199'da Yakup Mansur ölmüş ve yerine oğlu Muhammed geçmiştir. Papa III. İnnocent ise, Kastilya Kralının istediği destekten daha fazlasıyla karşılık vermiştir. VIII. Alfonso, Başpiskopos Rodrigo Jimenez de Rada'nın öncülüğünde Aragon, Navarra, Leon, Portekiz ve Fransız askerlerinden oluşan güçlü bir haçlı ordusu teşkil etmiştir. 16 Temmuz 1212'de yapılan İkâb savaşında (Las Navas de Tolosa) Hristiyanlar Muvahhidleri çok ağır bir yenilgiye uğratmıştır (Ubûdi, 1996: XIII, 332-333; Özdemir, 2012a: 216-219; Adıgüzel, 2013: 84).

Mağlubiyyetin de etkisiyle Müslümanlarda görülen endişe, iç karışıklıklar ve iktidar kavgaları Reconquista hareketinin yeniden hızlanmasına yol açmıştı. Özellikle 1227'de Endülüs'teki Muvahhidî Vali İdris'in halifelik makamını elde etmek için Mağrib'e geçişi, Endülüs'ün Hristiyanlar tarafından geri alınmasında önemli bir sürecin başlangıcı olmuştu. Hristiyanlar 1230'larda hızlı bir istilâ harekâtı başlatmışlardı. Bu çerçevede Aragon Kralı I. Jaime 1229-1237 (Vilars'ın eserinde 1235) yılları arasında Balear Adalarını, 1238'de Belensiye, 1244'te Dâniye (Denia) 1246'da Şâtibe (Jativa) ve 1238'te Valencia ile diğer bazı küçük şehirleri, Kastilya-Leon Kralı III. Fernando da 1236'da Kurtuba, 1246'da Ceyyan ve Arcûne, 1248'de de Sevilla şehirlerini ele geçirerek hâkimiyetinin zirvesine ulaşmıştı. Portekizliler ise

1242’de Şilb, 1250’de Şenterin ve Garb (Algarve) şehirlerini ele geçirdiler. 1270’lerde Müslümanların elinde sadece Gırnata ve birkaç küçük şehir kalmıştı (Vilar, 1990: 18; Özdemir, 1995: XI, 215-216; Özdemir, 2012a: 227-231; Carr, 2015: 23).

Kurtuba ve Sevilla’nın düşüşüyle, Gırnata dışındaki belli başlı tüm Endülüs şehirleri Hristiyanların hâkimiyeti altına girmiştir. Benî Ahmer (Muhammed b. Nasr) hâkimiyetindeki Gırnata Sultanlığı dışında Endülüs’ün tamamı Hristiyanların eline geçmiştir. Böylece Endülüs’te Müslüman devlet olarak Nasrîler dönemi (1238-1492) başlamıştır. Gırnata merkezli bu küçük devlet, iki buçuk asır kadar hâkimiyetlerini devam ettirmişlerdir. Bu süreçte mümkün mertebe de Hristiyan krallıklarla çeşitli anlaşmalar yaparak iyi geçinme politikası izlemişlerdir. Herhangi bir tehlike söz konusu olduğunda Kuzey Afrika’daki devletlerden başta Meriniler olmak üzere, Vattâsîler ve Hafsîlerden yardım istemişlerdir (Özdemir, 1995: XI, 216).

Endülüs dışında hatta Endülüs’ün çok uzağındaki olaylar da zaman zaman buradaki gelişmelere etki etmiştir. Bunların en önemlilerinden biri 1453’de Osmanlı İmparatorluğu’nun İstanbul’u ele geçirmesidir. Bu olay Müslümanlarda, Türklerin kendilerini kurtaracağı ümidini yeşertmişti, Hristiyanlar’da ise Endülüs’teki Müslümanların Osmanlı’nın işbirlikçileri olarak görülmesine sebep olmuştur. Bu nedenle İspanya’daki Müslüman nüfustan rahatsızlıkları artmıştır. 1469’da Isabel ve Ferdinand’ın evlenmeleriyle iki Hristiyan krallık birleşmiş ve Müslümanları yok etme girişimleri daha da güç kazanmıştır (Bossong, 2007: 45-46; Carr, 2015: XI, 24, 163). Ancak iki krallık birleşmesine rağmen yönetim tam olarak birleşmemiştir. Gerek Isabel, gerekse Ferdinand, krallıklarını kendi planlarına göre yönetiyorlardı. Yani tek bir kraliyet ailesinin içerisinde bireyselliklere sahip iki devlet görüntüsü devam etti. Buna rağmen Isabel ve Ferdinand, paylaştıkları miras, kültür ve din çerçevesinde ortak bir genel siyaset izlemeyi de tercih ettiler (Lee, 1984: 35).

Bu arada Hristiyanlar Müslümanların Kuzey Afrika’yla iletişim kurdukları tek nokta olan Cebelitarık’ı zapt etmişlerdir (1462). Daha sonra da aşama aşama Gırnata’yı teslim almak için çalışmaya başlamışlardır. Müslümanların iç çatışmaları, erzaklarının yetersizliği ve güçlü bir liderlikten yoksun olmaları sonlarını getiren önemli etkenlerden biri olmuştur. Nihayet, 2 Ocak 1492’de bir anlaşmayla Gırnata’yı Aragon- Kastilya Birleşik Krallığına teslim etmişlerdir (Özdemir, 1995: XI, 216; Watt ve Cachia, 2012: 155-157). Bu olay, Hristiyanlar tarafından İspanya’nın her yerinde

ayinler, şölenler ve eğlencelerle kutlanmıştır. Bu tören ve kutlamalar Endülüs’le sınırlı kalmamış tüm Avrupa’da da gerçekleştirilmiştir. Bu arada Isabel ve Ferdinand Hristiyan âleminin kahramanları anlamında papa tarafından *los Reyes Catolicos* unvanına layık görülmüşlerdir (Carr, 2015: 29-30; Özdemir, 2012a: 230).

Gırnata’nın teslim koşullarına⁹ göre, Müslümanların burada özgür bir şekilde kalmalarına izin verilmiştir. Yine mal ve mülklerine dokunulmayacağı, kendi dinlerine bağlı kalıp, kendi kanunlarına göre yargılanacakları, ekstra vergi ödemeyeceklerine dair güvenceler verilmiştir (Özdemir, 2012a: 261; Anderson, 2002: 105). Bu antlaşmaya rağmen Kuzey Afrika’ya gidenler de olmuş ve kendilerine engel olunmamıştır. Ülkeyi terk edenler arasında Gırnata Emirliğinin son hükümdarı XII. Muhammed de (batı dillerindeki adıyla Boabdil) bulunmaktaydı. Fakat Müslümanların büyük bir çoğunluğu atalarından kalan topraklarında kalmayı tercih etmişlerdir. Onlar, bu toprakların Müslümanlar tarafından tekrar geri alacaklarına inanmaktaydılar (Anderson, 2002: 105; Özdemir, 2012a: 262). Baştan beri Hristiyan hâkimiyeti altında kalan Müslümanlara Müdeccen (Mudejar) denilmekteydi. Böylece Gırnata Sultanlığının Müslüman halkı da Müdeccenler olarak burada kalmayı kabul etmişlerdir (Watt ve Cachia, 2012: 158).

1.4. ENDÜLÜS’ÜN İSPANYOLLAR TARAFINDAN İŞGALİ VE HRİSTİYAN HÂKİMİYETİ ALTINDA MÜSLÜMANLAR

Reconquista hareketinin en önemli başarılarından biri 1085 yılında Hristiyanların Tuleytula’yı tekrar hâkimiyetleri altına almalarıdır. Hristiyan

⁹ Antlaşma 67 maddeden oluşmaktadır. Bu antlaşmanın bizi ilgilendiren hususlarla ilgili bazı maddeleri şunlardır:

1. Gırnata Sultanı Ebû Abdullah, devlet ricali ve halkı, Kral Ferdinand ve Kraliçe Isabel’e sadık kalacaklarına dair yemin etmeleri gerekiyordu.
2. Ebû Abdullah’a, el-Buşurrât (Alpujarras)’ta bir iktâ verilecekti. İktâ: Bir kişinin mülkiyetinde olmayıp devlete ait olan toprakların vergilerinin veya gelirlerinin asker veya sivil erkâna hizmet ve maaşlarına karşılık verilmesi (Erişim Tarihi 04.06.2018 www.tdk.gov.tr).
3. Müslümanların canlarına, mallarına ve dinlerine dokunulmayacak, aynı haklar Yahudiler için de geçerli olacaktır.
4. Müslümanlar örf ve âdetlerini, dillerini, giyimlerini muhafaza hakkına sahip olacaklardı.
5. Müslümanlar, kendi idarecilerine ödedikleri vergilerden fazlasıyla mükellef tutulmayacaklardır.
6. Bütün Müslüman esirler serbest bırakılacaktır.
7. Müslüman halktan isteyenler, taşınabilir her türlü eşyasıyla İspanya’yı terk edebilecek; üç yıl içerisinde geri dönme hakkına sahip olacaklardır.
8. Yeni Müslümanlar, eski dinlerine döndürülmek için zorlanmayacaklar, Hristiyanlığa girmek isteyen Müslümanlara düşünmeleri için vakit verilecek, bunlar nihai kararlarını Müslüman ve Hristiyan hâkimler önünde açıklayacaklardı. Bkz. Özdemir, 2012a: 261.

krallıkları, bu başarının ardından 400 yıllık bir zaman periyodu içerisinde, diğer şehirleri de parça parça hâkimiyetleri altına alarak, 1492’de Reconquista hareketini tamamlamışlardır.¹⁰ 1085 yılında Tuleytula’nın (Toledo) Hristiyan hâkimiyetine girmesinden sonra burada yaşayan Müslümanlar ‘Müdeccen’ ismiyle anılmaya başlanmıştır (Özdemir, 2006: XXXI, 465). Reconquista hareketinin 1492’de tamamlanmasıyla tüm İspanya’da artık Müslümanlar anlaşma gereğince bir süre daha Müdeccenler olarak anılıp hayatlarını sürdürmüşlerdir.

Müdeccen kelimesi Arapça **d-c-n** fiilinden türemiş olup ‘bulunduğu mekâna yerleşip kalmış, oraya uyum sağlamış’ anlamına gelmektedir (Özdemir, 2006: c. XXXI, 465; Özdemir, 2012a: 267). Yani bu kelimeye ‘evcilleşmek ve ehlileştirmek şartıyla yerinde kalınmasına izin verilmiş insan’ anlamı verilmiştir (Watt ve Cachia, 2012: 158). Aynı zamanda Müdeccen kelimesinin hakaret anlamında; Hz. İsa’nın düşmanı olan ‘deccal’ kelimesinden türetildiği de iddia edilmiştir (Lea, 2011: 14).

Tuleytula’nın Kastilya-Leon Krallığı tarafından istila edilmesi üzerine düzenlenen antlaşmalara göre Müdeccenler din, kıyafet, ticaret ve mesleklerini sürdürme konularında özgür bırakılmışlardı. Müdeccenlik, Hristiyan hâkimiyeti altında zimmî statüsünde, baş vergisi (cizye) ödeyerek yaşamak demektir (Watt ve Cachia, 2012: 158-159). Toplumsal konum itibarıyla Müdeccenler, Hristiyanlardan sonra gelen, onlardan daha aşağı bir sınıf olarak kabul edilmekteydi. Örneğin bir Müdeccenin şahitliği ancak Hristiyan bir şahidin olmadığı durumda geçerli olmaktadır. Ayrıca Müdeccenlerin idari görevlere gelebilmeleri için Hristiyan olmaları gerekmektedir (Özdemir, 2012a: 270-271). Hâlbuki İslam hâkimiyeti altında ki gayr-i Müslimlere idarî görev olarak vezirlik makamı dahi verilebilmekteydi (Mâverdi, 1976: 32; Adıgüzel, 2016: 113).

Hristiyan din adamları, Hristiyanlığı ister zorla ister kendi rızasıyla seçmiş olan kimselerden Hristiyanlığa tam olarak bağlı birey olmalarını bekliyorlardı. Bu konuda zerre kadar şüphe söz konusu olduğunda Engizisyon mahkemesini devreye sokuyorlardı. Bu mahkemeler heretik (sapık) kabul edilenleri öncelikle halktan tecrit/izole ederlerdi. Hatalarından dönmezlerse, suçlu kabul edilen bu kişiler yakarak öldürülme dâhil en ağır şekilde cezalandırılırlardı (Lemm, 2005: 41-42). Ayrıca

---

¹⁰ Ek 1: Reconquista hareketinde elden çıkan bölgeleri gösteren harita.

Müdeccenler ve Yahudiler de kendileri için oluşturulmuş olan gettolarda yaşamak durumundaydılar. Bu anlamda Hristiyanların elindeki şehirlerde üç din mensuplarının birbirlerinden etkilenmemesi için, Hristiyanlardan izole edilmiş bölgelere yerleştirilmişlerdi. Müslümanlar ‘Moreries’,¹¹ Yahudiler ‘Juderias’ bölgelerinde yaşamak zorundaydılar (Carr, 2015: 45; Özdemir, 2012a: 270).

Müdeccenler konum itibariyle yüksek mevkide, çok çalışkan, güvenilir, becerikli ve bilgiliydiler. Bilim, sanat, mimarî ve ziraat konularında ileri seviyedeydiler. Bu nedenle Müdeccenler devletin en büyük gelir kaynakları olup, soylular için de vazgeçilmez konumdaydılar. Onlar, her devletin hayal ettiği bir halk konumundaydılar. Hatta öyle ki Gırnata’nın başpiskoposu Hernando de Talavera bir konuşmasında Müdeccenler için “*Onlar bizim inancımızı, biz de onların ahlakını benimsemeliyiz*” demiştir (Lea, 2011: 18-19). Müdeccenler, bütün önemli meslekleri ellerinde tuttukları için Endülüs’teki asilzadelerin en gözde adamlarıydılar. Müdeccenler işlerini en iyi şekilde yapıyorlarken Hristiyan işçiler ise Müdeccenler kadar başarılı olmadıklarından iş bulamıyorlardı (Özdemir, 2012a: 269-270). Bu sebeple Müslümanlar refah içinde zengin olarak yaşarken, Hristiyanlar ekonomik sıkıntılar içerisinde, daha yoksul yaşamışlardı. Bu durum doğal olarak geniş Hristiyan halk kesimin Müdeccenlere karşı olumsuz bir tavır içine girmesine sebep olmuştu.

Müdeccenlere verilen belli şartlar altında dinlerini özgür yaşama hakları, X. Alfonso’nun (1252-1284) düzenlediği yedi maddelik kanunla (siete Partidas) (Özdemir, 2012a: 271; Wenzel, 2013: 26) İslam’ın sahte bir din olduğunu ilan etmesine kadar sürmüştür. Süreç içerisinde Müdeccenlere farklı bölgelerde farklı farklı zorluklar çıkartılmaya başlanmıştır. Şehir ve kasabalarda camilerin bulunması ve kurban bayramlarında kurbanların açıkta kesilmesi gibi Müslümanların en sıradan ibadetleri yasaklanmıştır. Yine cuma namazlarını kılmaları, ezanın açıktan okunması, kıyafet konusunda bazı sınırlamalarla¹² Müslümanların dinî hayatları zorlaştırılmıştır

---

¹¹ Ferdinand ve Isabel’in emirleri doğrultusunda yüksek duvarlarla Hristiyanların yaşadığı mahallelerden ayrılmıştı. Bkz. Lea, 2011: 147.

¹² 1332’de Kastilya’daki Müdeccenler için saç ve sakallarını çember şeklinde kesmeleri şartı getirilmiştir. Ayrıca Müdeccen erkekler hangi dine bağlı oldukları anlaşılması için başlarında taktıkları şapkalarda mavi hilal bulundurmaları gerekiyordu. Aragon’daki Müdeccenler ve Yahudiler’e ise belirli renklerde giyinmeleri şartı getirilmiş, altın ve değerli taşların kullanıldığı yüzükleri takmaları yasaklanmıştır. Evliliklerde herkesin kendi dininden olanla evlenmesi şartı getirilmiş, farklı din mensuplarının birbiriyle evlenmeleri yasaklanmıştır. Bkz. Carr, 2015: 45; Lemm, 2005: 49.

(Özdemir, 2012a: 271, 268; Carr, 2015: 44; Kılıç, 2016: 90-92). Sonuçta Hristiyanların farklı dinden olanlara karşı tutumlarının Müslümanlar kadar iyi olmadığını kendileri de itiraf etmektedirler (Maalouf, 2000: 50; Adıgüzel, 2016: 113).

Hristiyanların Müslümanlara uyguladıkları kısıtlamalar zamanla bazı ayaklanmalara sebep olmuştur. Hristiyan krallıkları Müdeccenlerin sorunlarını dinlemek yerine, bu ayaklanmaları kendileriyle yaptıkları antlaşmaları bozma sebebi olarak görmüşlerdir. Hâlbuki Müdeccenlerin dinî özgürlüklerine kısıtlamalar koyarak antlaşmayı bozanlar öncelikle kendileri olmuştur. Fakat Müslümanları suçlayarak 1492’de Müslümanların ellerinde kalan tek bölge olan Gırnatayı da almışlardır. Gırnata teslim edilirken Müdeccenlerin dinlerine, mallarına, canlarına ve dillerine dokunulmayacağını, örf ve âdetlerini koruyabilecekleri sözü verilmişti (Özdemir, 2006: XXXI, 465-467). Fakat Hristiyanlar yine bu sözlerinde durmamışlardır.

Hristiyanlar, XV. yüzyılda Reconquista hareketinin bölgesel anlamda tamamlanmasıyla birlikte bu siyasi birliği dinî anlamda da gerçekleştirmek istediler (Schwerhoff, 2009: 61-62). Aynı zamanda, Ortaçağ bağnaz din adamlarının anlayışına göre, kâfirlerle barış içerisinde yaşamak Mesih’i inkâr etmekle aynı anlamı taşımaktaydı. Bu düşünceler, Müdeccenlerin Hristiyan olmalarını gerektiren etkenlerdendi (Lea, 2011: 19).

Endülüs’te XI. yüzyıldan itibaren Müslümanların Hristiyanların egemenliği altında yaşamaya başladıklarını söyleyebiliriz. Bu dönemden itibaren Hristiyan papazlar Müdeccenlerin varlıklarından rahatsızlık duymaktaydılar. Özellikle XIII. yüzyıldan itibaren bu rahatsızlıklar daha da artmış, Gırnata’nın ele geçirilmesinden sonra da Ferdinand ve Isabel Müdeccenlere baskı yapmaya başlamışlardır. Müdeccenler ya Hristiyanlığı kabul edecekler veya sınır dışı edileceklerdi. Hatta papazlar işi daha da ileri götürerek; eğer bu dedikleri olmazsa Isabel ve Ferdinand’ı aforoz edecekleri yönünde tehdit etmişlerdir. Fakat Isabel ve Ferdinand Müdeccenlerin ekonomide güçlü bir konumda olmalarından dolayı papazların bu dediğini askıya alıp, sayıları ve toplumsal önemleri daha az olan Yahudilere uygulayarak yerine getirmeye çalışmışlardır. Müdeccenleri de misyonerlik faaliyetlerine tabi tutmuşlardır (Özdemir, 2012a: 272).

İKİNCİ BÖLÜM

ENGİZİSYON VE MORİSKOLAR

2.1. ENGİZİSYON MAHKEMESİ

2.1.1. Engizisyon Öncesi Yargı Sistemi

Hristiyan dünyasında Engizisyon Mahkemeleri kurulmadan önce hiçbir şekilde nesnelliği olmayan çok daha ilkel yöntemlerle çeşitli suçlama ve cezalandırma yöntemleri vardı. Katolik kilisesine göre ceza gerektiren durumlar, en genel anlamda Katolik kilisesinin sistemine muhalif olmaktı. Katolik kilisesi kendi sistemine muhalif olanları *heretik* olarak adlandırmıştı. Sisteme karşı çıkmayı örneklendirirsek; evli bir kimse zina ederse bu günahdır, fakat ‘zina etmek günah değildir’ derse heretik sayılmaktaydı. Kişilerin heretik olduklarını tespit etmek için piskoposlar ilkel yöntemlerle deneyler gerçekleştirmişlerdi. Bu deneylere Almancada ‘*gottesurteile*’ yani ‘*tanrı yargıcı*’ denmekteydi. Piskoposların yaptıkları deneylerin sonuçlarına göre Tanrı onlara doğruluğun işaretini gösterecekti. Bu uygulamalar sadece kişinin heretik olup olmadığını değil, genel olarak yargılamada doğruyu tespit etmek için kullanılmıştır.

Bu ilkel deneyler şöyle sıralanabilir: *Su Deneyi*: Üzerinde heretik şüphesi olan bir kişi ipe bağlanarak gölete atılırdı, eğer suyun derinine inerse suçsuz sayılırdı ve ipe yukarı çekilirdi, fakat suyun üzerine çıkar batmaz ise suçlu sayılmaktaydı. Bu deney cadılar üzerinde XVII. yüzyıla kadar yapılmıştı. *Ateş deneyi*: Şüpheliler ateş közünün üzerinde yürütülürlerdi, eğer ayağındaki yaralar hızlı bir şekilde iyileşirse suçsuz, fakat ayağının iyileşme süresi uzayıp iltihap olursa o zaman günahkâr sayılırlardı. *Sedye Yasası Deneyi*: Ölen kişi sedyeye yatırılırdı ve şüpheli olan kişi elini ölünün yaralandığı bölgenin üzerine koyardı, eğer ceset bir tepki (kanama, ağızdan köpük veya herhangi bir kıpırdama) verirse, şüphelinin katil olduğu bu tepkiden anlaşılırdı. *Haç Yasası*: Davacıyla davalının haçın önünde kollarını açıp beklemeleri gerekiyordu, kim güçsüz düşer de kollarını aşağı indirirse o suçlu sayılmaktaydı¹³ (Angenendt, 2007: 253).

¹³ Daha fazla bilgi için Bkz. <http://deutschland-im-mittelalter.de/Rechtssystem/gottesurteile> (Erişim Tarihi 04.06.2018).

Katolik kilisesi, bu irrasyonel/akıldışı yöntemlerin doğruyu ortaya çıkarmak için doğru bir yöntem olmadığını ve bunu bir nevi Tanrı'yı imtihan etmek olarak kabul ettiğinden bu uygulamaya son vermiştir. XII. yüzyıldan itibaren daha rasyonel bir yöntem olarak Engizisyon mahkemeleri kurulmuştur.¹⁴ Hristiyanlar, Engizisyon mahkemesinin gerçeği ortaya çıkarma adına büyük bir gelişme ve ilerleme kaydettiğini kabul etmektedir. Bu gelişmeyle rasyonel yöntem olarak sayılan, sorgulamada uygulanan işkence ve çeşitli sorgulama yöntemleri uygulamaya konulmuştur. Engizisyonun XIV. yüzyıldaki en etkin ismi olan Bernard Gui, Engizisyonun kuruluş amacını 'sapkınların yok edilmesi' olarak açıklamıştır. Yok edilmesi gerekenler sadece sapkınlar değil, aynı zamanda sapkınları destekleyen, onları barındıran, onlara yardım ve yataklık yapanları da kapsamaktadır (Esgin, 1998: 330; Dressendörfer, 1971: 26; Edwards, 1999: 91; Angenendt, 2007: 263-264; Schwerhoff, 2009: 17).

2.1.2. Engizisyon Kavramı

Engizisyon kelimesi, Latince 'inquirere' kökünden türeyip, bezdirici, baskıcı soruşturma ve sorgulama anlamlarına gelmektedir. Kavram olarak Katolik kilise mahkemeleri ve adli kurumlar için kullanılmış bir terimdir. Katolik kilisesi tarafından heretikleri¹⁵ (dinden sapanları) terbiye etme, doğru yola iletme, imanlarını koruma adı altında yapılan bir yargılama ve cezalandırma uygulamasıdır. Aynı din içerisinde farklı düşüncelere imkân vermeyen Katolik kilisesi farklı düşünen kendi dindaşlarını dahi ağır işkencelere maruz bırakmıştır. Engizisyon mahkemelerinin tarihinde ilk ceza 1209'da Fransa'nın Beziers şehrinde Hristiyan kökenli bir ortaçağ tarikatı olan 'Katharlara'¹⁶ uygulanmıştır. Engizisyon mahkemesi kurulmadan önce 1174'de Aziz

¹⁴ <https://www.leben-im-mittelalter.net/gesellschaft-im-mittelalter/recht/gottesurteil.html> (Erişim Tarihi 25.05.2018); https://www.planet-wissen.de/geschichte/mittelalter/geschichte_der_inquisition/index.html (Erişim Tarihi 25.05.2018).

¹⁵ 'Heretik': Ortodoks kilise öğretilerinden ayrılmış, sapmış kabul edilen kişiler için kullanılan bir ifadedir. Heretikler Katolik kilisesinin temel inanç prensiplerine ve bir anlamda resmî ve dinî otoritesine karşı çıkmaktadırlar. İslam geleneğindeki karşılığı mürted veya zındıktır. Bkz. Uzunoğlu, 2010: 7.

¹⁶ Kathar, kelimesi Yunancadaki Kaθapoi (Katharoi) kelimesinden türeyip 'arınmışlar, temizler' anlamına gelmektedir. Sözlükte ise 'ketzer' genel kabul edilen anlayıştan kopup açıkça fikrinin arkasında duran anlamını taşımaktadır. Bkz. Thomsett, 2010: 36; <https://www.duden.de/rechtschreibung/Ketzer> (Erişim Tarihi 25.05.2018). Katharlar hakkında daha fazla bilgi için

Bernard'ın kilisenin dayatmış olduğu dogmalara karşı çıkan, Orta Avrupa ve Balkanlar'da etkin hale gelen Katharların aleyhine bir konuşma yaparak halkına Katharlara karşı nefret ve kin tohumu attığı anlatılmaktadır. Bu tohum 35 yıl içerisinde olgunlaşıp yaklaşık 20.000 Katharı katletmiş ve bir kaç yıl sonra da 200 Katharı Engizisyonun en ağır cezası olan '*auto da fê*'¹⁷ cezasına (odun ateşinde yakılarak öldürölme) çarptırılmasına sebep olmuştur. Papa IX. Gregorius (1227-1241) döneminde kurulan Engizisyon mahkemesi Fransa'dan başlayarak diğier Katolik ölkelerden olan İtalya, Almanya, Bohemya, Macaristan, Slav ölkeleri, İskandinavya, Portekiz ve İspanya'ya yayılmıştır (Testas, 2003: 7-12; Demirci, 1995: 238-241; Thomsett, 2010: 12).

2.1.3. Engizisyon Mahkemelerinin Sistemleşmesi ve Katharlar

Engizisyonun oluşum sürecinin ilk dönemlerine bakıldığında her Katolik kilisesinde, piskoposların kendi mahkemeleri bulunduğu görölmektedir. 1184 yılında Papa III. Lucius'un (1100-1185) '*Ad Abolendum*' kararnamesiyle bütün kontlar, baronlar, papazlar Hristiyan sapkın üyelerine karşı mücadele etmeye davet edilmişti. Bu yasaya karşı çıkanların kilise tarafından aforoz edileceğı bildiriliyordu. Aynı zamanda piskoposlar, kendilerinin başkalarının imanını korumakla mükellef olduklarını kabul ediyorlardı. Bu anlayıştan dolayı piskoposlar kilisenin sorumluluk alanı içinde heretik olarak kabul ettikleri kimseleri tutuklatıp sorguya çeker ve cezalarını verirlerdi. Fakat heretiklerin çoğalmalarına engel olamayan piskoposlar, Roma kilisesi tarafından yetersiz görölmekteydiler. Bu sebepten papazlara, işinde uzman olan engizatörleri¹⁸ yardımcı olarak görevlendirmişlerdi. Roma kilisesinin amacı, Avrupa'daki kilise birliğini korumaktı. Bu amacını da uzman kişilerin desteğini alarak gerçekleştirmeyi hedeflemişti. Engizatörler, Dominikan Fransisken keşişlerdi. Bu uzman kişiler kilise okullarında okumuş o dönemin en bilgin kişileri idi. Piskoposlarda olduğu gibi halktan soyutlanmış sadece kiliselerde yetişmiş, dinî konularla ibadet eden kişiler değillerdi. Bilakis halkın içinden, onları tanıyan, onların

---

Martin'in "*Orta Çağ Avrupa'da Alevi Hareketi Katharlar*" adlı eserine bakılabilir.

¹⁷ Latincesi '*actus fidei*'dir. İspanyol ve Portekiz Engizisyonunda heretik olduklarına kanaat getirilen kişilerin kamuya açık alanda, cezalandırılması törenine denir. Ancak zaman içerisinde kullanımı değişerek genel olarak cezaların kazığa bağlı yakılma suretiyle verildiğinden '*odun ateşinde yakmak*' şeklinde kullanılmıştır. Bkz. Kılıç, 2012: 44.

¹⁸ Sorgulamayı yürütölenlere engizatör denmektedir. Bkz. Kılıç, 2016: 94.

dillerini konuşup anlayan kimselerdi. Heretikleri durdurmak ancak onları tanıyan ve dillerini bilen kimseler tarafından başarılabilirdi. Bu kimseler de engizatörlerdi. Ancak Roma tarafından görevlendirilen engizatörlerin piskoposlarla birlikte çalışmaları gerekiyordu (MLA, 1971: 286; Testas, 2003: 7-12; Thomsett, 2010: 13).

İlk Engizisyon uygulaması Güney Fransa'nın Albi, Toulouse ve Carcassonne bölgesinde bulunan Katharlara uygulanmıştır. Katharlar kendilerini ne kadar Hristiyan olarak kabul etseler de kiliseden aforoz edilmişlerdir.

Katharlar, Hristiyan dünyasında her zaman var olmuşlardır, ancak XII-XIII. yüzyılda zirveye ulaştıklarında artık kilise için bir tehdit oluşturmaktaydılar. Kilise, heretiklerin Hristiyanlığı kendilerine özgü sapkın fikir ve öğretileriyle tenkit eden, kilise yapısını içten bozan bir yapı olarak kabul etmekteydi. Çağın gelişimi ve iletişim araçlarının çoğalmasıyla Katharların sapkın fikirleri de yayılmaya başlamış, mensupları çoğalmıştır. XII. yüzyılda heretikler Güney Fransa'da toplanıp gruplaşarak kendilerine Katharlar, Waldenser'ler gibi farklı isimler vermişlerdir. 1000'li yıllarda Katharlar batıdaki dinî düzeni bozmaya başlayınca Katolik kilisesi harekete geçmiş ve 1022'de Kral Robert des Frommen Orleans şehrinde 10-13 din sapkınının ateşe atılarak öldürülmesini emretmiştir. Bu uygulama Batı Avrupasında belgelenen ilk yakma işlemiydi (Edwards, 2003: 20; MLA, 1971: 286; Schwerhoff, 2009: 16; Martin, 2009: 44-45; Neidhart, 2013: 4).

Katharların Katolik kilisesinden farklı düşünce ve fikirlerini karşılaştırmalı olarak şu şekilde sunabiliriz;

1. Katharlar, Katolik kilisesinin teslis inancını reddetmektedir. Katharlar düalisttir; yani Tanrı'nın her şeyi yarattığını, ancak kötüyü daha alt seviyede olan Tanrı Lucifer'in yarattığına inanırlar.
2. Katharlar İsa'nın cennetten kovulmuş bir melek olduğunu kabul ederler. Katolik inancına göre ise İsa'nın hem tanrısal hem de insanî yönünün var olduğunu kabul ederler.
3. Katharlar papanın otoritesini kabul etmemektedir. Çünkü onlara göre Katolik kilisesi Hristiyanlığı tahrif etmiştir ve böylelikle şeytana uymuşlardır. Katolik kilisesine göre ise papazlar Tanrı'nın ilhamı ile konuşma yapmaktadırlar.

4. Katolik kilisesinin en temel unsurlarından biri olan İsa'nın çarmıha gerilmesini, Katharlar kabul etmemektedir.
5. Katharlar evliliği, bu dünyanın kötü ve fani oluşundan dolayı tasvip etmezler, hatta hamile kadınları lanetlerlerdi. Katolik kilisesi ise evliliği teşvik etmektedir.
6. Katharlar'ın anlayışında kadın erkek ayrımı yapılmamakla birlikte, kadın din adamları dahi bulunmaktaydı (Angenendt, 2007: 267; daha fazla bilgi için Bkz. Martin, 2009; Uzunoğlu, 2010: 43-44; Neidhart, 2013: 5; Edwards, 2003: 33).¹⁹

Yukarıda da belirtildiği gibi Katharlar kendilerini ne kadar Hristiyan kabul etseler de Katolik kilisesi tarafından aforoz edilmişlerdir. Hristiyan dünyasında Katharlar, İslam dünyasındaki mürted ve zındıklara benzerler. III. İnnozent (1160-1216) öncelikle dinî toplantılar yaparak onları doğru yola iletmeye çalışmıştır. Ancak Katharlar Sanfelix şehrinde Katolik kilisesine karşı bir kilise oluşturup kendi piskoposluklarını kurduklarında bu duruma daha fazla tahammül edemeyen Roma kilisesi, Katharları ortadan kaldırmaya karar vermiştir. XIII. yüzyılda III. İnnozent Fransa'da bulunan Katharlara karşı Haçlı Seferleri tertip ederek ilk Engizisyon uygulamalarını böylece başlatmıştır (Angenendt, 2007: 268; daha fazla bilgi için Bkz. Martin, 2009).

Engizisyon cezaları ilk kez Katharlara uygulanarak sistematik bir hal almıştır. Bundan dolayı Güney Fransa Engizisyonu bir nevi deney laboratuvarı sayılmaktadır. 1229 yılında Toulouse Konsilinden sonra mahkemeler daha da sistemleşip ihbar, takip, haciz, sorgulama yöntemleri,²⁰ vb. gelişmeye başlamıştır. 1233'lerden sonra heretikleri yok etmek için keşişlerin (engizatörlerin) sayısı arttırılmıştır. 1240'lı yıllarda Engizisyon uygulamaları hakkında el kitapları²¹ yazılmaya başlamıştır. El-

¹⁹ Burada genel olarak Katharların ve Katolik kilisesinin bazı farklılıkları ifade edilmiştir. Konu hakkında daha fazla bilgi için Feyza Uzunoğlu'nun "*Ortaçağ Avrupa'sında Bir Düalist Hareket Olarak 'Katharlar'*" adlı yüksek lisans tezine ve Thomsett, 2010: 37-52.

²⁰ Sorgulama esnasında yemin etmekten kaçınanlar suçlu olarak sayılmaktaydı. Bu konuda Engizisyon mahkemelerinin çeşitli uygulamalarını temsili olarak anlatan videolar bulunmaktadır. Bkz. <https://www.youtube.com/watch?v=dvU4IPCT2lc> (Erişim Tarihi 07.08.2018) ve daha fazla bilgi için Bkz. Matta 5, 34.

²¹ Bernard Gui, XIV. yüzyılın başlarında, engizatörlere sorgulamalar ve uygulamalar hakkında tavsiyeler veren en kapsamlı Engizisyon kitabı olarak kabul edilen, "*Practica Inquisitionis Heretice*

kitapları sayesinde Engizisyon diğer bölgelerde de aynı şekilde uygulanılır hale gelmiş ve XIII. yüzyılın ortalarında Engizisyon mahkemesi artık uygulamalarında uzmanlaşmıştır (Schwerhoff, 2009: 26-31).

Güney Fransa’da bulunan Katharlara yaşam şartları zor gelince birçoğu Kuzey İtalya’ya göç etmişti. Bölge kanunları Katharların haklarını koruduğundan piskoposlar bu bölgede pek etkili olamıyorlardı (Schwerhoff, 2009: 36).

Ancak yönetimin değişmesinden etkilenenler yine Katharlar oldu. 1233’de Dominikan Johannes von Vicenza savaştan, barış yoluyla Verona’yı kuşatarak heretiklere karşı savaşı başlatmış oldu. Verona’da 60 Kathar ve Waldenser yakılarak öldürüldü. 1278’de Verona’da 178 Kathar lideri yakıldı. Katharları ve Waldenseleri engelleyebilmişler, ancak başka heretik grupların oluşumuna engel olamamışlardı. XIV. yüzyılda Joachimiten gibi yeni heretik gruplar ortaya çıkmıştır (Schwerhoff, 2009: 37).

Orta Avrupa’da heretiklerden en çok korunmuş ülke Almanya’ydı. Bu sebeple Almanya ‘*Tanrının bir bahçesi*’ olarak görülmekteydi. Ancak sonrasında ‘*bahçenin dikenleri*’ olarak heretikler Almanya’da da çıkmaya başladı. XIII. yüzyılın ilk yarısından sonra heretikleri deşifre edip ortaya çıkarmada en önde gelen isim Magister Konrad von Maburg oldu. Konrad von Marburg, papadan görev almadan önce de heretikleri yakalayıp doğru yola iletmeyi kendisine görev bilmişti. Bu davranışından ötürü Papa IX. Gregor (1227-1241), bir mektubunda (1227) çok memnun kaldığını ifade ederek yanına birkaç adam verip heretikleri aramaya devam etmesini istedi. Papa tarafından 11.10.1231’de Almanya’nın ilk engizatörü olarak seçildi. Ve böylelikle 1231 yılından itibaren Almanya’nın her yerinde heretik avına başlanmış ve birçoğu ‘*auto da fé*’ de üç yıl içerisinde yakılmıştı. Konrad von Marburg’un ceza belirleme konusunda diğer engizatörlere nazaran daha katı olduğu söylenmektedir. Örneğin Margburg, heretiklikle suçlanan bir kişiyi yakalattığı anda yakma cezası verirdi. Diğer engizatörler ise titizlikle yargılayıp öyle karar verirdi. Yargılama sürecinde işkence yöntemi kullanılarak zanlının suçunu itiraf etmesi sağlanır, eğer itirafta bulunur ve davasından vazgeçerse çeşitli cezalara çarptırılırdı. Davasından dönmeyenlere ise diri diri yakma cezası uygulanırdı (Pietsch, 2000: 22-23; Kaltner, 1882: 7, 33).

Pravitica” isimli eserini yazmıştır.

2.1.4. Engizisyon Uygulamalarında Alınan Kararların Tartışmaları

Hristiyan dünyasında heretiklerle ilgili nasıl bir tutum içerisinde olunacağı konusu tartışılmıştır. Kilise yasalarında heretiklerle ilgili tartışmaya imkân veren iki ilke mevcuttur; “*Die Kirche erträgt, die sie nicht zu berichtigen vermag*” yani “sapkınlığa düşenlere sabredin” (tolerat, quos corrigere non potest); diğeri, “*Liebe den Sünder, aber nicht insofern er Sünder, sondern Mensch ist*” yani “Günahkârı sev, ama günahkâr olduğu için değil, insan olduğu için.” Bu ilkelerle günahkârların gelecekte iyi birer Hristiyan olabilme ihtimalinden dolayı sevilip sabredilmelidir. Ancak bu ilkelere karşı İncil’de iki farklı pasaj mevcuttur. Bu pasajlarla Engizisyon mahkemesinin heretiklere karşı izledikleri yöntemlerin (zorlama, cezalar, yakarak öldürme) doğruluğunu savunanlar olmuştur (Angenendt, 2007: 237).

Şölen benzetmesinde yer alan “*compelle intrare*” “onları evime gelmeleri için zorla” (Luka, 14,14- 23) sözünden yola çıkan papazlar, heretikleri doğru yola iletmede güç kullanılması gerektiğini savunmuşlardır.

Şölen benzetmesinde konu ile alakalı kısım şu şekildedir;

“İsa kendisini yemeğe çağırmış olana da şöyle dedi: Bir öğlen ya da akşam yemeği verdiğin zaman dostlarını, kardeşlerini, akrabalarını ve zengin komşularını çağırma. Yoksa onlar da seni çağırarak karşılık verirler (Luka 14/12). Ama ziyafet verdiğin zaman yoksulları, kötürümleri, sakatları, körleri çağır (Luka 14/ 13). Böylece mutlu olursun. Çünkü bunlar sana karşılık verecek durumda değildirler. Karşılığı sana, doğru kişiler dirildiği zaman verilecektir (Luka 14/14). Sofrada oturanlardan biri bunu duyunca İsa’ya, Tanrı’nın Egemenliğinde yemek yiyecek olana ne mutlu! dedi (Luka 14/15). İsa ona şöyle dedi: Adamın biri büyük bir şölen hazırlayıp birçok konuk çağırdı (Luka 14/ 15). Şölen saati gelince davetlilere, ‘Buyurun, her şey hazır’ diye haber vermek üzere kölesini gönderdi (Luka 14/16). Ne var ki, hepsi anlaşılmışçasına özür dilemeye başladılar. Birincisi, ‘Bir tarla satın aldım, gidip görmek zorundayım. Rica ederim, beni hoş gör’ dedi (Luka 14/17). Bir başkası, ‘Beş çift öküz aldım, onları denemeye gidiyorum. Rica ederim, beni hoş gör’ dedi (Luka, 14/18). Yine bir başkası, ‘Yeni evlendim, bu nedenle gelemiyorum’ dedi (Luka 14/19). Köle geri dönüp

durumu efendisine bildirdi. Bunun üzerine ev sahibi öfkelenerek kölesine, ‘Koş’ dedi, ‘Kentin caddelerine, sokaklarına çık; yoksulları, kötürümleri, körleri, sakatları buraya getir (Luka 14/21). Köle, ‘Efendim, buyruğun yerine getirilmiştir, ama daha yer var’ dedi (Luka 14/22). Efendisi köleye, **‘Çıkıp yolları ve çit boylarını dolaş, bulduklarını gelmeye zorla da evim dolsun’** dedi (Luka 14/23). ‘Size şunu söyleyeyim, ilk çağrılan o adamlardan hiçbiri benim yemeğimden tatmayacaktır’” (<https://incil.info/arama/Luka+14>, Erişim Tarihi 22.05.2018).

Engizisyonda en ağır ceza olan *‘auto da fê’*nin yani yakma cezasının kaynağı ise İncil’de Matta, 13/24-30 ve Matta, 13/36-42 geçen delicelerle ilgili benzetmeye dayandırılmaktadır (Buschbell, 2010: 15).

Delice benzetmesinde konu ile alakalı kısım şu şekildedir;

“İsa onlara başka bir benzetme anlattı: ‘Göklerin egemenliği, tarlasına iyi tohum eken adama benzer’ dedi (Matta 13/24). Herkes uyurken, adamın düşmanı geldi, buğdayın arasına delice ekip gitti (Matta 13/ 25). Ekin gelişip başak salınca, deliceler de görüldü (Matta 13/26). Mal sahibinin köleleri gelip ona şöyle dediler: ‘Efendimiz, sen tarlana iyi tohum ekmedin mi? Bu deliceler nereden çıktı?’ (Matta 13/27). Mal sahibi, ‘Bunu bir düşman yapmıştır’ dedi. ‘Gidip deliceleri toplamamızı ister misin?’ diye sordu kölelere (Matta 13/28). ‘Hayır’ dedi adam. ‘Deliceleri toplarken belki buğdayı da sökersiniz’ (Matta 13/29). ‘Bırakın biçim vaktine dek birlikte büyüsünler. Biçim vakti orakçılara, önce deliceleri toplayın diyeceğim, yakmak için demet yapın. Buğdayı ise toplayıp ambarıma koyun’” (Matta 13/30).

Matta İncil ’inde delice benzetmesinin açıklaması da şöyle geçmektedir:

“Bundan sonra İsa halktan ayrılıp eve gitti. Öğrencileri yanına gelip, ‘Tarladaki delicelerle ilgili benzetmeyi bize açıkla’ dediler (Matta 13/36). İsa, ‘İyi tohumu eken, insanoğludur’ diye karşılık verdi (Matta 13/37). ‘Tarla ise dünyadır. İyi tohum, göksel egemenliğin oğulları, deliceler de kötü olanın oğullarıdır’ (Matta 13/38). ‘Deliceleri eken düşman, İblis’tir. Biçim vakti, çağın sonu; Orakçılar ise meleklerdir’ (Matta 13/39). ‘Deliceler nasıl toplanıp yakılırsa, çağın sonunda da böyle olacaktır’ (Matta 13/40). ‘İnsanoğlu meleklerini gönderecek, onlar da insanları günaha düşüren her şeyi, kötülük yapan herkesi O’nun egemenliğinden toplayıp kızgın fırına atacaklar. Orada ağlayış ve diş gıcirtısı olacaktır’ (Matta 13/41-42). ‘Doğru kişiler o

zaman Babalarının egemenliğinde güneş gibi parlayacaklar. Kulağı olan işitsin!’ (Matta 13/43).”

Hristiyan din adamları tarafından bu pasajlar heretiklerin lehine ve aleyhine yorumlanmıştır. *St. Johannes Chrysostomus* (ö. 407), *Augustinus* (354-430), *Johannes v. Antiochia* (344/ 9-407) ve *Wazo von Lüttich* (ö. 1048) heretiklere karşı sabırlı davranılması gerektiğini asıl hasılat gününün ahirette olduğunu savunmuşlardır. *Wazo von Lüttich* (ö. 1048) “Heretiklerin yarın ne olacağını kimse bilemez, belki o heretik doğru yola dönecektir” açıklamasını yapmıştır (Angenendt, 2007: 254; Schwerhoff, 2009: 15-17; Neidhart, 2013: 2).

Augustinus (354-430)’un görüşüne göre Hristiyanlıkta sabır (*tolerantia*) önemlidir fakat o, heretiklere karşı sabrın sınırlı olması gerektiğini savunmaktadır. Bu savunmasını kendisi bizzat tecrübe ederek hazırlamıştır. Augustinus ilk başlarda dinde zorlama olmadığını, dinin kalbî mesele olduğunu belirtmiştir. Ancak ilerleyen yıllarda heretiklerin kendi mezhebî kiliselerini kurmaları üzerine, daha fazla tolere edememişler ve önceki kararından vazgeçerek Luka 16-24’deki “*girmeleri için zorlayın*” ifadesi gereğince hareket etmişlerdir. O, Engizisyon mahkemesinin zorlamalarından; ölüm ve işkence dışında, sürgün ve haciz cezalarını doğru bulmuştur. Bu cezaları çekerek akıllarının başlarına geleceğini düşünmüştür. Açıklamasında da engizatörleri doktorlara benzetmiştir. ‘Nasıl ki bir doktor hastasını tedavi ederken önce ona acı çektirtiyorsa, aynı şekilde engizatörler de heretikleri doğru yola kavuşturmak için onlara acı çektirtiyorlardı’ örneğiyle görüşünü savunmuş, fakat ölüm cezasını reddetmiştir. “Biz onları iyileştirmek isteriz, öldürmek değil.”²² “*Wir möchten sie verbessert haben, nicht getöten*” (Angenendt, 2007: 54, 237; Schwerhoff, 2009: 14-15; Neidhart, 2013: 3).

Aynı şekilde bu pasajları sabır şeklinde yorumlayan bir diğer din adamı *Akinolu Tomas’tır* (ö. 1274). Heretiklere sabredilmesini gerektiren sebepleri şöyle sıralamıştır. Birincisi; iyi, kötülük sayesinde varlığını göstermektedir. İkincisi ise

²² “Katharer sind nicht zu töten... Denn der Apostel sagt: Meide einen Haretiker nach dreimaliger Verwarnung. Er sagt nicht: Tote ihn.” Man dürfe, so fährt Petrus Cantor fort, die Katharer inhaftieren, aber nicht toten (recludendi ergo sunt, non occidendi). Tercümesi: Katharlar öldürölmek için değıllerdir... Çünkü Apostel şöyle söylemektedir. *Bir heretiğı üç kere ikaz ettikten sonra onu imha et*. Onu öldür dememektedir. Onları tutuklayabilirsiniz ancak öldüremezsiniz. Bkz. Neidhardt, 2013: 5.

heretikler bazı şeyleri yanlış anladığından bu yola girmişlerdir. Bundan dolayı kilisenin görevi onlara doğruları göstermektir. Üçüncü olarak da *Saulus zum Paulus*, yani günahkâr bir kimseyken tövbe edip piskopos olması örneğinden hareketle, heretiklere karşı sabredilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Ne var ki o, bu toleransın sonsuza kadar olduğunu savunmamakta, bunun da elbet bir sınırı olduğunu söylemektedir. Hatta dik başlı inat heretiklere ölüm cezası verilmesini de normal bulmuştur (Neidhardt, 2013: 12; Angenendt, 2007: 255).

Heretiklerin aleyhine bu pasajları yorumlayan en yetkili kişi *Papa III. İnnocent* (ö. 1216) olmuştur. Onun açıklamasına göre, heretikler asıl Hristiyanlık anlayışını değiştirip çarpıttıklarından dolayı, Tanrı'ya hakaret eden kişiler olarak görülmüştür. III. İnnocent Tanrı'yla yeryüzündeki krala yapılan hakaretle bir kıyaslama yapmıştır: Nasıl ki dünyada bir krala hakaret edildiğinde ceza veriliyorsa aynı şekilde manevi kral Tanrı'ya hakaret eden de cezalandırılmalıdır. Şöyle ki; dünyadaki krala hakaret etmenin cezası haciz ve infazdır. Bu cezalar geç antik çağda kararlaştırılmıştır. Dolayısıyla manevi krala (Tanrı'ya) da hakaret etmenin cezası daha fazla ve ağır olmalıdır. Bu nedenle Engizisyon'da 'yakma cezasının' haklı gerekçeleri olduğunu savunmuştur. III. İnnocent pasajdaki "*Deliceleri toplarken belki buğdayı da sökersiniz*" ifadesini şu şekilde yorumlamıştır: İşinde uzman bir bahçıvan delice ve buğdayı ayırırken diğer bağlara zarar vermeyecek bir yöntem kullanacağını bilir. Engizisyon mahkemesinde de "ne suçsuz kimsenin sürgün edileceğini ne de suçlunun serbest bırakılacağını" İnnocent belirterek "*gerçek teolojinin (...) heretiklerin kim olduğunu kesin ve kati bir şekilde kararlaştırabilmesidir.*" Bu yolla neyin delice ve neyin buğday olduğu kesin olarak bilinir, bundan dolayı beklemenin bir anlamı olmadığını savunmaktadırlar" (Demirci, 1995: 238; Angenendt, 2007: 255; Schwerhoff, 2009: 22).

Sonuç olarak görülmektedir ki ortaçağda Engizisyon mahkemesinin kararlarına karşı çıkan ve eleştirenler olmuştur. Dinde zorlama olmadığını, pasajda geçen "*Bırakın biçim vaktine dek birlikte büyüsünler*" sözünden heretiklerin ölene dek yaşam haklarının olduğunu, heretikleri ancak ikaz edip onlara tavsiyeler verilebileceğini, asla güç kullanılmaması gerektiğini Marsilius von Padua (ö. 1342/43) gibiler söylemiştir (Angenendt, 2007: 256). Ancak Papazların çoğunluğu heretikliği Tanrı'ya karşı yapılan saygısızlık ve hakaret olarak gördükleri için Engizisyon uygulamalarındaki ölüm (auto da fé) cezasını onaylamış bulunuyorlardı.

2.2. İSPANYA ENGİZİSYONU

Kastilya Kraliçesi Isabel ve Aragon Kralı Ferdinand, Reconquista hareketini siyasi anlamda tamamladıktan sonra, sıra dinî birliği sağlamaya gelmişti. Reconquista, yabancıyla yapılan bir savaştı. Engizisyon ise kendi ülkesi içerisindeki dini azınlıklara uygulanan ideolojik bir savaştı. Yani Engizisyon bir anlamda Reconquista hareketiyle aynı maksatla işletilen bir uygulama durumundaydı (Maislinger, 2008: 46; Presscott, 1837: 195).

Isabel ve Ferdinand, Papa IV. Sixtus'tan (1414-1484) İspanyol Engizisyonu kurmak için izin istemişlerdi. Onayın verilmesiyle birlikte 1 Kasım 1478'de İspanya Engizisyonu kurulmuştur. İspanya Engizisyonu başta Roma kilisesindeki uygulamalara uyup, 1480'den itibaren yapısal olarak Roma Engizisyonundan farklılaşmaya başlamıştır. İspanya'daki Engizisyon, sosyal problemlere göre şekillenerek kilisenin bir parçası olmaktan çıkıp devletin kurumu olarak kendi sistemini sürdürmüştür (Gordon, 1870: 4; Kamen, 1968: 174).

İspanya'nın sosyal problemlerinden biri Yahudi ve Müslüman toplulukların casus olarak görülüp, Hristiyan birliğini bozduğu düşüncesiydi. Müslüman ve Yahudiler, bu sebepten dışlanmış birer halk konumunda olup, rahat yaşayamamaktaydılar. Hatta ilerleyen yıllarda İspanya topraklarında yaşayabilmeleri için Hristiyan olmaları şartı getirilmişti. Bu şartı kabul edip Hristiyanlığa geçen topluluklar artık Engizisyon mahkemelerinde yargılanabilecekti. Bu mahkeme, Yahudi/Converso ve Müslümanların/Morisko Hristiyanlığa geçtikten sonra gerçek bir Hristiyan olup olmadıklarını kontrol etmek için kurulmuş bir mahkeme sistemiydi. Yani bu sistem, Hristiyanlıktan sapanları ortaya çıkartıp onları doğru yola iletmek için kurulmuştu (Kamen, 1968: 174).

Isabel ve Ferdinand, Roma Engizisyonundan farklı²³ olarak İspanya'ya özel ilk Engizisyon mahkemesini, 27 Eylül 1480 tarihinde İşbiliye'de kurup, uzun bir bildiri²⁴ yayınlamışlardır. 1482'de Kurtuba'da (Cordoba), 1483 yılında Ceyyân (Jaén)

²³ Ortaçağa nazaran bir yenilik ise suçlular cezalandırılmadan önce avukatla kendisini savunabiliyordu. Bu durum ortaçağda yoktu. Bkz. Edward, 2003: 84, 96. Fakat bu savunmalarda çok etkili değillerdi çünkü baştan suçlu sayılıyorlardı. İspanya Engizisyon tarihi sürecinde Torquemada döneminde Engizisyon'daki rahipler yerini, eğitilmiş avukatlara bıraktı. Böylelikle Engizisyon II. Felipe döneminde kendine özgü bir İspanya Engizisyonu olmuştur. Bkz. Lemm, 2005: 89.

²⁴ “Bizim krallıklarımızda (onlar beyan ettiler) mürted ve kâfir olan, hem erkekler hem de kadınlar

ve 1485’de Tuleytula şehirlerinde ve daha birçok şehirde Engizisyon mahkemeleri kurulmaya devam etmiştir. Ortaçağ’daki Engizisyon mahkemelerinin aksine, Engizisyonun yönetici kadrosu, Isabel ve Ferdinand krallıkları tarafından belirlenmişti. Böylelikle bu mahkeme, kilisenin bir organizasyonu olmaktan çıkıp siyasi anlamda İspanya Monarşisinin düzenini sağlamak için bir araç olmuştur. Ferdinand ve Isabel, 1482’de baş engizatör olarak Tomas de Torquemada’yı (ö. 1498) görevlendirmişlerdi. Engizisyon mahkemesinin daha da sistemleşip, yeni kararlar alabilmesi için 1488’de “Consejo de la Suprema y General Inquisition” Türkçesi “Engizisyon Yüksek Kurulu” açılmıştı. Bu kurulda, üç kilise mensubu ve bir de başkanın görevlendirilmesi ile mahkeme bürokratik bir şekle kavuşmuştur (Dressendörfer, 1971: 24-25; Schwerhoff, 2009: 59-60; Testas, 2003: 65; Lemm, 2005: 89; Carr, 2015: 151).

Papa, Lorento’yu İspanya Engizisyonunu kontrol etmesi amacıyla görevlendirmiştir. Lorento’nun araştırmalarıyla 1481-1517 yılları arasında oldukça fazla kişinin diri diri yakıldığı ve 200.000 kişinin de farklı cezalara çarptırıldığı bildirilmiştir. Cezalandırılanların geneli de Hristiyanlıktan sapan Convento/Moriskolardır (Demirci, 1995: 240).

Bazı araştırmacılara göre İspanya Engizisyonu bir devletin, halkını korumasında kullandığı kontrol organıdır. Gerekğinde suçluların halktan izole edilmesi hatta yakılmasına kadar normal gördüğünü belirtmektedir (Lemm, 2005: 25, 41). Walter Bernecker ise İspanya Engizisyonunu devletin koruma sistemi olarak adlandırmıştır. Onun görevi halkı heretiklerden korumaktı bundan dolayı yeni Hristiyan olanların gerçekten dinlerine bağlı olup olmadığının sürekli izlenmesi gerektiğini belirtmiştir (Bernecker, 1995: 48).

---

olarak, bazı kötü Hristiyanlar vardır. Onlar Gerçek İnanç üzere vaftiz olmalarına rağmen, sadece Hristiyanlar’ın isim ve görünüşünü taşırlar, günlük olarak Yahudiler’in batıl ve hain mezhebine geri dönerler. Kutsal Anne kilisesini küçümserler. Kendileri, Apostolik yasalar ve anayasalar tarafından verilen cezalarla birlikte, kınama ve aforoz cezalarına da maruz kalıp yakalanmayı göz önüne almışlardır. Sadece onlar değil, onların çocukları ve torunları da aynı şekilde kör ve inatçı sapkınlıkta ısrar ederler ve onlarla görüşenler de aynı aldatma ve sapkınlıkla lekelenirler.” Bkz. Longhurst, 1962: 80.

2.2.1. Conversolar²⁵ (Yahudiler)

Dinî Birliği sağlama adına zorla Hristiyanlaştırma politikası ilk olarak Yahudilere uygulanmıştır. Yahudiler, Avrupa’da XII. yüzyıldan beri dışlanmış bir kesim konumundaydılar.²⁶ 1391’de Ferran Martínez adındaki rahip Sevilla’da bir vaaz vererek Hristiyanları Yahudilere karşı kışkırtmış ve İspanya’nın her tarafında Yahudi düşmanlığını başlatmıştı. Hristiyanlar tarafından sinagogların yakılmasıyla binlerce Yahudi hayatını kaybetmişti. Bu olaylardan sonra Yahudilerin birçoğu İspanya’da yaşamlarını sürdürebilmek için din değiştirmişlerdi. 1412’de Isabel’in annesi, Yahudilerin ve Müslümanların halktan izole edilmiş bir şekilde ‘Morerias’, ‘Judarias’ getto bölgelerinde yaşamaları için emir vermişti. Din değiştirmeyen Yahudilerin varlıkları ise ciddi bir sorun olarak görülmekteydi. Reconquista hareketinin tamamlanmasıyla 1492’de Yahudilerin ya din değiştirmeleri ya da üç ay kırk gün içerisinde ülkeyi terk etmeleri seçenekleri sunulmuştu. Toplam 50.000 Yahudi din değiştirmeye razı olmuş, 100-150.000 kadar Yahudi ise inançlarını terk etmektense, sürgüne gitmeyi tercih etmişlerdi. Bu dönemde diğer azınlık grup olan Müdeccenleri de misyonerlik faaliyetlerine tâbi tutmuşlardı (Carr, 2015: 65-66).²⁷

Yahudilerin İspanya’da dışlanmasının altında yatan gerçek sebeplerden biri Yahudilerin konum itibarıyla yüksek mevkilerde olmalarıydı. Conversoların çoğu saray danışmanlığında, bankacılık sektöründe hatta kiliselerde bile aktiftiler. Ayrıca Yahudilerin uyguladığı faizden dolayı halk arasındaki ekonomik uçurumun büyümesi de çekememezliğe sebep olmuştu (Montanus, 1925: XVIII; Schwerhoff, 2009: 61-62; Carr, 2015: 56-57).

Finansal yönden Yahudilerin daha zengin olması nedeniyle çıkan çekememezlik, Tuleytula (Toledo)’da ilk ‘rasist’ ırkçı muamelenin başlamasına sebep olmuştu. 1546/8’de Papa III. Paul ‘*Limpieza de sangre*’ (Kan Safiyeti) doktrininin onaylamıştı yani ‘Yahudi, Müslüman ve heretik kanından arınmış olan’ kimselerin

²⁵ ‘Converso’ kelimesi İspanyolca ‘dönmeler’ anlamına gelip 1492’den önce ister Yahudi ister Müslüman olsun Hristiyanlığa geçen kimseler için kullanılırdı. Ancak 1492’den sonra ‘conversos’ kelimesi sadece Yahudiler için kullanılmıştı. Bkz. Ingram, 2009; Kılıç, 2016: 93.

²⁶ İngiltere’deki Yahudiler 1290’da ülkeden sınır dışı edilmiştiler. 1306’da Fransa’dan da çıkarılmışlardır. Daha fazla bilgi için Bkz. Schwerhoff, 2009: 61-62.

²⁷ http://www.migrazioni.altervista.org/deu/0zumvertiefen/juden_aus_spanien.html (Erişim Tarihi: 26.05.2018).

kanı saf kabul edilmekteydi. Kan safiyeti, ilk olarak Tuleytula kilisesinde, kendi hiyerarşi sistemini belirlemede kullanılan bir yasaydı. Zamanla bu yasa Hristiyanlığın genel ilkesi olarak kabul edilip, ‘eski ve yeni Hristiyan’ ayrımı ile sosyal hayatta farklılıklar meydana getirmişti. Örneğin alt tabakada olan bir Hristiyan, Yahudi kanı taşıyan soylu bir Hristiyan’dan, kan safiyeti yasası sayesinde, daha üst konuma gelmişti. Asıl çarpıcı durum ise XVI. yüzyılın ortalarında, kan safiyeti olmayan kişilerin, bazı bölgelerin devlet dairelerinde, askeriye, üniversite, lise vb. alanlarda çalışması sıkıntı yaratmaktaydı. Örneğin, Tuleytula’daki Santa Maria Dominikan Kolejinde, tüm ilahiyat ve fen öğrencilerinde bu şart aranmaktaydı. Gırnata’da ise katedral ve eğitim kurumlarında bu şartın aranmadığı bilgileri mevcuttur. Ancak bu şart azimli ve zeki Moriskoların önünde ciddi bir engel olmakla beraber nefreti körüklemekteydi (Lea, 2011: 186-187; Dressendörfer, 1971: 21; Poliakov, 1981: 82-83; Carr, 2015: 59-61).

2.2.2. Moriskolar (Gizli Müslümanlar)

Ortaçağ İspanya’sında Müslümanlar ‘Moro’ olarak anılmaktaydılar. Moro kelimesine XV. yüzyılın sonlarında -isco eki eklenerek ‘Müslümanlara mensup, Müslümanlardan geriye kalanlar’ anlamında kullanılmaktaydı. Romalılar Batı Afrikalılar için ‘*Maurus*’ kelimesini kullanılmaktaydı. Bu kelime Latince’ye girdikten sonra halk Latincesinden Roman dillerine geçişinde ‘*Moro*’ olarak Portekiz ve İspanyollara geçmiştir. Maurus ‘koyu tenli’ manasında olup batı Afrikalıların esmerliğine çağrışım yapmıştır (Özdemir, 2005: 288). Harvey eserinde Morisko kelimesinin ilk kullanımının 1511 yılında olduğunu iddia etmektedir. Bunu 1511 yılında çıkan genelgelerdeki yasaklara dayandırmaktadır. Örneğin Arapça konuşma gibi yasaklar bu tarihte çıkmıştı böylelikle de Morisko kelimesi de çıkmış olması gerekir der. Çünkü bu uygulamalar Moriskolara olan uygulamalardı (Harvey, 2005: 36). Fakat Dressendörfer 1557’ye kadar zorla Hristiyanlaştırılmış Müslümanlar için “*conversos de moros*” kullandığını söylemektedir. 1557’den sonra özellikle de Kastilya’da Morisko kelimesinin kullanıldığını belirtmektedir. Morisko kelimesinin ilk etapta din belirtmeyip soyunun Müdeccenlerden (Müslüman kökenli) olduğu anlamına gelmektedir. Tutanaklarda Müslüman anlamında kullanılan kelime ‘moro’ idi. Fakat bu ‘moro’ da soy belirli değildir. Kuzey Afrikalı da olabilir, Endülüslü bir Müslüman da olabilir (Dressendörfer, 1971: 20).

Moriskolar sadık, güvenilir ve üretken vatandaşlar olduklarından ülkenin zenginliğine katkı sağlamaktaydılar. Bu sebeple bazı yazarlar tarafından Engizisyon, o kimseleri kazanmada bir araç (hayırlı usuller) olarak görülmekteydi. Ancak Moriskoları kazanmaktan daha çok onları kaybetmişlerdi. Bu konuda büyük bir bilgin olan Segorbe piskoposu Juan Bautista Perez'e göre 1595'te Moriskoların gerçek anlamda Hristiyan olamamalarının sebeplerinden birisi Engizisyon mahkemesinin uyguladığı işkence ve baskılarıydı (Lea, 2011: 111).

Moriskoların ekonomik durumları da bölgelere göre farklılık arz etmekteydi. Belensiye ve civarında yaşayan Moriskolar İspanya genelinde en yüksek ekonomik güce sahip olanlardı. Kastilya, Gırnata ve Aragon bölgelerindeki Moriskolar meslek olarak daha çok marangozluk, sepetçilik, dokumacılık, boyacılık, katırcılık, nalbantlık ve terzilik gibi işlerle meşgullerdi (Rawlings, 2006: 73; Janer, 1857: 47-50; Kılıç, 2015: 93).

2.2.3. Misyonerlik Faaliyetleri, Moriskolaşma Süreci

İber Yarımadası'ndaki Müslümanların Hristiyanlaştırılma çabaları üç aşamadan oluşmuştur. İlk aşama 1492-1499 yılları arasındır.²⁸ Bu ilk aşama Hernando de Talavera ile başlamıştı. Talavera; Isabel'in 'günah çıkartıcısı', converso kökenli, altmış yaşlarında, Müslümanlara karşı hürmet göstermesi ve ılımlılık yönüyle tanınan bir keşişti. Isabel tarafından, Hristiyan hâkimiyeti altında yaşayan Müslümanlara misyonerlik yapmakla görevlendirilmişti. Talavera'nın amacı Müslümanlara iyilikle yaklaşarak Hristiyanlaştırmaktı. O, sapkınları doğru yola iletmek için Engizisyonu kullanmayı doğru bulmamıştı. Sapkınlar zorbalıkla, cezalarla, kırbaçlarla değil, gönülden Katolik inancını kabul etmeleri sağlanarak düzeltilmeliydi. Kendisi de bu yolu izleyerek, Müslüman işsizlere iş bularak, hastaları ziyaret ederek, fakirleri giydirerek, iyilikle ikna etme yoluna gitmişti. O, 'Doktrin evlerinde' Müslümanlara tercüman aracılığıyla vaazlar vermişti. Kendisi de ilerlemiş yaşına rağmen Arapça öğrenip dilbilgisi kitabı ve sözlük yazmıştı. Ayrıca rahiplerin de Arapça öğrenmesine ön ayak olmuştur. Müslümanların içki konusunda temkinli davranmalarına hayranlık duyarak 'biz onların ahlakını onlar da bizim dinimizi almalı' demişti. Talavera,

²⁸ Özdemir, Müslüman toplulukların Hristiyanlaştırılması faaliyetlerinde özellikle 1497'den sonra baskın yöntemlere geçildiğini belirtmektedir. Bkz. Özdemir, 2012b: 336.

izlediği bu yöntemle bazı Müslümanları Hristiyanlaştırmada başarılı olmuştu.

Ancak, Gırnata’da bulunan Ferdinand ve Isabel, onu Müslümanların Hristiyanlaştırılması konusunda yetersiz bulmuşlardı (Kasım 1499). Onlara göre Hristiyanlaştırma faaliyeti çok yavaş ilerlemekteydi. Hristiyanlaştırmayı hızlandırmak amacıyla, 1499’da Talavera yerine, Tuleytula piskoposu Kardinal Ximenes de Cisneros’u tayin etmişlerdi (Lea, 2011: 37, 40; Perez, 2004: 44; Carr, 2015: 92-93, 96). Cisnerosun (1499-1501) göreve getirilmesiyle ikinci aşama başlamıştı. O, hırçın mizaçlı ve öfkeyle hareket eden biriydi. Cisneros öncelikle halktan önemli kişileri Hristiyanlaştırmaya çalışmıştı. O, mağribi liderlerin kalbini kazanmak için ciddi miktarda borçlanıp onlara fes rengi kepler ve ipekli cübbeler hediye etmişti. Talavera ile koordinasyon içinde, fakihlere Hristiyanlık akidesini anlatan konferanslar vermişlerdi. Hristiyanlığa geçenler olsa da çoğunluk ikna olmayınca, Cisneros’un asıl mizacı ortaya çıkmış, din değiştirmenin ancak zorla olabileceğine kanaat getirmişti. O, bu anlamda Hristiyanlaştırmada ‘yıldırma politikasını’ izlemeye başlamıştı. Müslümanları Hristiyanlaştırmak için, baskı, zulüm, işkence yanında Hristiyan birisiyle evlilik sayesinde vergiden muaf olmak (özel ayrıcalıklar ve finansal teşvikler) gibi yollara başvurmuştu. Morisko ve eski Hristiyanlar arasındaki evliliklere, asimilasyon aracı olduğundan olumlu bakanlar da olmuştu. Şöyle ki meşhur engizatör Valdes, Morisko-Hristiyan evlilik yapanlara evlilik hediyesi olarak bir tutuklama söz konusu olduğunda haczi kaldırmıştı. Çoğu Hristiyan yetkililer böyle yabancı evliliklere yönlendirmeyi pek doğru bulmuyorlardı.²⁹ Moriskolar açısından ise bu gibi evliliklerin nasıl karşılandığı Junta III’te yer alan Engizisyon raporlarında görülmektedir. Bu kayıtlarda; “Morisko bir hamile kadının cenaze yıkamasında ‘onun karnını yıkamayın çünkü orada Hristiyan bir bebek vardır’ gibi ifadelerle rastlanmaktadır.” Cisneros 1501 yılının Ekim ayında fakihleri çağırıp tüm Müslümanlara ait dinî kitapları ve özellikle Kur’an-ı Kerimlerin toplanmasını istedi. Birçoğu altın, gümüş ve paha biçilmez şekilde süslenmiş beş bin kitap getirildi ve Bibarrambla meydanında toplu olarak yakıtıldı. O, Müslümanların elindeki tıp ve felsefe gibi konularla ilgili eserlere dokunmamış, dinî kaynakları ise tamamen ortadan

²⁹ Moriskolar eski Hristiyanlar arasındaki evliliklere pek de olumlu bakmasalar da az da olsa böyle evlilikler olmuştur. Daha önceleri Müdeccenken böyle evlilikler yasaklanmıştı çünkü Hristiyanları dinlerinden döndürebilme endişeleri vardı. Aynı zamanda Moriskolarla evlenmeleri ile kendilerinin kan temizliğine zarar verilmese de gelecek jenerasyonların kan temizliğine zarar vermiş olacaktı. Kanın temiz olmasının şöyle bir önemi vardı. Hiçbir vasfı olmayan bir köylünün tek gururu kanının temiz olmasıydı. Bkz. Dressendörfer, 1971: 46.

kaldırmaya çalışmıştı. Cisneros, daha sonra Camileri kiliseye çevirtmiş ve Müslümanlara hamamlara gitme yasağı gibi bazı yasaklar getirmişti (Lea, 2011: 4042; Dressendörfer, 1971: 46-47, 101; Anderson, 2002: 105; Özdemir, 2006: c. XXXI, 465-467; Carr, 2015: 107, 155; Rawling, 2006: 76; İrwing, 1992: 28).

Cisneros'un Müslümanlara getirmiş olduğu yasaklar, dinî özgürlükler konusunda güvence veren Gırnata antlaşmasına³⁰ uymamaktaydı. Yapılan baskıların iyice artmasıyla Müslümanlar 1501'de haklarını koruma adına Gırnata'nın Albaycin bölgesinde ayaklanmışlardır. Hristiyanlar bu ayaklanmaları bahane ederek Gırnata antlaşmasının bozulduğunu belirtmişler ve Müslümanlarla ilgili bütün sözlerini rafa kaldırmışlardır. Bunun sonucu olarak, Müslümanlara ülkede kalmak için din değiştirmekten başka seçenek kalmamıştır. Bu dönemden sonra Müslüman Hristiyan ilişkilerinde üçüncü aşama başlamıştır.

Endülüs Müslümanlarının Hristiyanlaştırılmasındaki bu üçüncü aşamada, artık hiçbir kural ve engelleme olmaksızın, her türlü yöntem ve araç kullanılmıştır. Yani zorla Hristiyanlaştırma dönemi başlamıştır. Bu anlamda ilk zorla Hristiyanlaştırma faaliyetleri 1501/1502'de Isabel'in yönetimi altında olan Kastilya'da uygulanmıştır. Bundan yaklaşık 20-25 yıl sonra 1521-1525 yıllarında Aragon Krallığı'nda da, Valencia, Aragon, Katolonya vb. şehirlerde baskıyla Hristiyanlaştırma faaliyetlerine girilmiştir (Dressendörfer, 1971: 22, 101; Özdemir, 2012a: 281; Kamen, 2005: 181; Özdemir, 2006: c. XXXI, 465-467). Eski Hristiyanların arasında Moriskoların durumuna azınlık da olsa üzüntü duyanlar da mevcuttur. Estaben Martel adında bir rahip, papanın zorla Hristiyanlaştırmaya onay vermesini hayretle karşılamış ve Fransız kilisesine mensup rahiplerin papayı kandırdıklarını dile getirmiştir. O, Müslümanların durumuna çok üzüldüğünü belirtmiştir (Özdemir, 2012b: 341).

Kastilya bölgesindeki Hristiyanlaştırma uygulamaları papazların da onayları³¹ alınarak Cisneros tarafından 1501 yılında Gırnata'da başlatılmıştır. Hristiyanların belirledikleri kurallara uymayanlar ya da Müslümanlık alameti sayılan söz ve uygulamalar Engizisyonunda yargılanma gerekçesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu

³⁰ Gırnata Antlaşması'nın maddeleri hakkında ayrıntılı bilgi için Bkz. Harvey, 1990: 314-321; Lea, 1907: 317-318.

³¹ Zorla vaftizi kabul eden papazlar, zorlukla beraber iyiliğin de geleceğini savunarak zorla Hristiyanlaştırmada bir sakınca görmemişlerdir. Bkz. Carr, 2015: 130, 136-137; Lea, 2011: 53.

konuda zorla veya isteyerek Hristiyanlaştırılanlar arasında fark gözetilmeden Engizisyon mahkemesinde yargılanmışlardır. Zamanla engizatörler, bir Müslümandan asla iyi bir Hristiyan olamayacağı inancına varmışlardır (Dressendörfer, 1971: 122-123).

Zorla Hristiyanlaştırılan Müslümanlara en zor gelen Hristiyan dinî töreni vaftizdi. Moriskolar, ellerinden bir şey gelmediğinden, zorunlu olarak Hristiyanlara boyun eğip vaftiz olmuşlardı. Anderson eserinde, Müslümanların vaftiz ediliş şeklini şöyle anlatmıştır: “Müdeccenler toplu bir şekilde vaftiz suyunun önünde dizilmiş bekliyorlardı. Papa bir paspası ıslatarak insanların üzerinden fırlattı ve o paspas havada dönerek su damlacıklarını orada bulunanların üzerine damlamasını sağladı. Bu şekilde orada bulunan bütün Müdeccenler vaftiz edilmiş oldular.”³² Vaftiz olmalarıyla birlikte Moriskolar, Engizisyonun yargılama alanına da dâhil olmuşlardı. Hristiyanlar tarafından Müslümanların topluca vaftiz edilişleri şenliklerle kutlanmıştı. Yeni Hristiyan olan bu kişilere zamanla Morisko denilmişti (Anderson, 2002: 105; Carr, 2015: 217; Özdemir, 2012b: 336).

20 Temmuz 1501 tarihinden itibaren Gırnata’da artık Moriskoların (yeni Hristiyanların/gizli Müslüman) birbirlerinden etkilenmelerini engellemek için Kastilyalı Müslümanlarla görüşmeleri engellenmeye çalışılmış, bu çerçevede Kastilyalı Müslümanların (Müdeccenlerin) Gırnata’ya girmeleri yasaklanmıştı. Ancak nakliye işinin Müdeccenler tarafından yapılıyor olması bu durumu imkânsız kılmaktaydı. Yine Gırnata’nın buğday ihtiyacının bir kısmı Müslüman olan Gırnata’nın komşularından gelmekteydi. Kısacası yeni Hristiyanların Gırnata dışındaki Müslümanlarla bağlantısını tam olarak kesmek mümkün olmamıştı. Bundan dolayı 12 Şubat 1502’de Gırnata dışındaki bölgelerde de, (tüm Kastilya topraklarında) yaşayan Müdeccenlerin Hristiyanlaştırılma kararı alınmıştı. Bu karara göre 1502 yılı Nisan ayı sonuna kadar ya vaftiz olmaları ya da ülkeyi terk etmeleri gerekiyordu (Lea, 2011: 52-53; Rawling, 2006: 76).

Müslümanlara sunulan vaftiz veya ülkeyi terk etme seçenekleri tamamen aldatmacaydı. Hristiyanların asıl hedefleri Müdeccenlerin dinlerini değiştirmeleriydi.

---

³² Müslümanlar ve Yahudiler toplu bir şekilde vaftiz edilmişlerdir. Normal vaftiz usulüne göre kişilerin tek tek vaftiz edilerek alınlarına kutsal yağ sürülmeleri gerekmekteydi. Bundan dolayı toplu olarak vaftiz ediliş biçimi papazlar arasında tartışma konusu olmuştur. Örneğin Micer Torrent adında bir hukukçu o dönemde Moriskolara vaftizlerin geçerli olmadığını savunmaktaydı. Bkz. Lea, 2011: 73.

Çünkü ülkeyi terk etme seçeneğinin kullanılması koşulları imkânsız gibiydi. Ülkeyi terk etmek isteyenlere şu şartlar konulmuştu: “Karadan Aragon üzerinden geçmeleri, oraya yerleşmeleri ihtimaline karşın yasaklanmış, gemiye binecekleri tek yer Atlantik’teki Bizkay Körfezi³³ idi. Kastilya’nın savaşta olduğu ülkelere, yani aşağı yukarı tüm Müslüman dünyasına, gidişleri de yasaklanmıştı. Yalnızca Biskay limanlarından yelken açabilirlerdi, aksi takdirde cezası müsadere ve ölümdü. Diğer bir çarpıcı kural ise, ülkeyi terk ederken yanlarına 14 yaşından küçük erkek ve 12 yaşından küçük kız çocuklarını alamayıp, çocukları Hristiyan olarak yetiştirilmeleri için, Hristiyan ailelere teslim etmeleri gerekiyordu. Isabel’in göç etme koşullarını bu şekilde belirlemedeki hedefi, kitlesel göçün önüne geçmektir.³⁴ Bunu sağlayamadığı takdirde, çalışkan, yetenekli, iyi yetişmiş ve becerikli vatandaşlar ülkesinden ayrılmış olacaktı. Bu koşullar altında ülkeyi terk edemeyenler vaftizi kabul etmek zorunda kalmışlardı. Isabel Müslümanları zorla Hristiyanlaştırarak dinî görevini tamamladığını düşünmekteydi (Heine, 1984: 46; Lea, 2011: 53; Carr, 2015: 117).

Moriskolar, bu zorla Hristiyanlaştırma sürecindeki çaresizliklerini Mağrib/Kuzey Afrika’daki müftülere danışmışlardır. Sonuç olarak, bu durumu meşru gören ve kabul etmeyen iki farklı fetvayla karşı karşıya kaldırmışlardı. Moriskoların durumuna çözüm olan fetva; 1504’de Ubeydullah Ahmed b. Ebû Cum’a el-Meğrâvî’nin ‘zor ve baskı altında takiyye³⁵ caizdir’ fetvası olmuştur (Özdemir, 2012a: 284; Lea, 2011: 55).

Müslümanların dâru’l-harpte (küfür diyarında) yaşayabilmeleriyle ilgili ilk fetva 1484’te Kuzey Afrika ulemasından Ahmed b. Yahya el-Venşerîsî³⁶ tarafından verilmiştir. Venşerîsî’nin fetvasına göre, dâru’l-harp’ten dâru’l- İslâm’a hicret etmek, kıyamete kadar mecburidir. Bundan istisna tutulanlar fiziksel imkânları

---

³³ Biskay Limanı: İspanya’nın kuzeyinde Atlas Okyanusu kıyısında bulunmaktadır. Bkz. Ek 2: Ülkeyi terk edebilmeleri için belirlenen noktaları gösteren harita.

³⁴ Kastilya’daki Müslümanlardan kimsenin ülkeyi terk edemediği, zorla Hristiyanlaştırıldıkları, kaynaklarda mevcuttur. Bkz. Lea, 2011: 54.

³⁵ Takiyye kelimesi v-k-y kökünden türemiş olup, kendini tehlikeden korumak, ihtiyatlı davranmak, tedbir almak, çekinmek, sakınmak anlamlarına gelmektedir. İslam literatüründe ise bu kavram; emniyetin zayıf olduğu durumlarda kişinin kendisini veya çevresindekileri korumak gayesiyle, olduğundan farklı görünmeye çalışması, vazgeçmediği halde düşüncesinden vazgeçmiş, muhalifleriyle aynı görüşteymiş gibi hareket etmesidir. Bkz. Dressendörfer, 1971: 131; Öz, 2010: 453; Abdülcebbar Adıgüzel, 2013: 112.

³⁶ Kendisi XV. yüzyıl Maliki ulemâsındandır. Mi’yar al-Muğri adlı bir eseri vardır. Bkz. Dressendörfer, 1971: 134.

olmayanlardır. Hristiyanların himayesi altında yaşamayı kabul etmek, bir anlamda onların Müslümanlardan üstün olduğunu tanımak demektir. Bu durum “Yahudi ve Hristiyanları üzerinize buyrukçular yapmayın” meâlindeki ayetlere de aykırıdır. Fakihlerin pîri olan Ebu'l-Velid İbn Rüşd de aynı fikirde olup dâru'l-harpten dâru'l-İslam'a hicret etmenin kişiye vacip olduğunu vurgulamıştır (Dressendörfer, 1971: 134; Özdemir, 2012a: 283; daha fazla bilgi için Bkz. Gökalp, 2010: 35-36).

Venşerisî'nin aksine, ikinci fetva, Vehran (Oran)'ın³⁷ Müftüsü Ubeydullah Ahmed b. Ebû Cum'a el-Meğrâvî'den geldi. Moriskoların âcizane özel durumlarını göz önünde bulundurarak 1504'de yeni bir fetva vermişti. Oran müftüsü Moriskoların baskı altında dinlerini nasıl koruyabileceklerini düşünmüştü. O, eserinde Hristiyan baskısı altında nasıl davranmaları gerektiğini gösteren takiiye taktiklerini de sıralamıştı. Ebu Cum'a, Moriskolara hitap ederken “el-Guraba' (garipler) ifadesini kullanmıştı (Dressendörfer, 1971: 134-135; Özdemir, 2012a: 284; Harvey, 2005: 60, 63). Onun Müslümanlara tavsiyeleri şu şekilde sıralanabilir:

- İslam'ın unutulmaması için, Moriskoların her fırsatta çocuklarına dinî eğitim vermelerini öğütlemiştir.
- Hristiyanlar Moriskoları ibadet yapmaya çağırdıklarında, ibadetlere teşrif etmelerini söyleyerek, niyetlerini saklı tutmaları gerektiğini söylemiştir.
- Namaz kılamadıkları durumda, göz imasıyla namaz kılınabileceğini bildirmiştir.
- Zekât verme konusunda, bir dilenciye cömertlik yapar gibi verebileceklerini söylemiştir. Allah niyetleri bilendir.
- Gusûl alma konusunda; imkân bulunursa tüm bedenle denize girilmesini, imkân bulunmaz ise teyemmüm edilmesini söylemiştir.
- Vaktinde kılınamayan namazların geceleri telafisinin yapılması gerektiğini bildirmiştir.
- Namaz vakitlerinde Hristiyanlar sizleri kilisede putlara karşı ibadet

---

³⁷ Bugünkü Cezayir'in kuzeybatısında yer alan bir sahil kentidir.

etmenizi isterlerse, siz imanınızla niyetinizi edip, kible farklı yönde olsa da kalben namazlarınızı kılın.

- Eğer içki içmeye zorlanırsanız, zorunlu olduğunuz kadar için.
- Domuz etinin yenmesi konusunda zorlarsa, kalbinizden bunu reddederek yiyiniz.
- Eğer bir Morisko, Hristiyan kızıyla evlendirmeye zorlanırsa, buna karşı çıkmayın. Çünkü kızlar ehli kitaptandırlar.
- Eğer Morisko kızını bir Hristiyan'la evlendirmek isterlerse, bunu yapmamak için elinizden geleni yapın.
- Faiz alma veya verme konusunu kabul edin, ancak kalben inkâr ederek faiz kısmını da zekât olarak fakirlere dağıtın.
- Eğer sizleri inanmadığınız bir şeyi söylemeye zorlarsa, aynı zamanda başka anlama da gelebilecek bir şekilde söyleyin, niyetinizi doğru tutun. Allah kalplerinizdekileri bilir.
- Dininizi ikrar etmenizi isterlerse, sadece dilinizle inkâr edin, kalbinizden dilinizle söylediğinizi reddedin.
- Peygamber'e sövmeni isterlerse, Muhammed yerine Mamad ismini kullanarak bunu yapın. Bu kelime şeytanı ifade etmektedir. Yahudilerin Mamadıdır.³⁸
- Meryem onun (Tanrı'nın) karısıdır demeni isterlerse söyle, ancak 'o' ile kastın Meryem'in kuzeni olsun³⁹ (Harvey, 2005: 61-63; Dressendörfer, 1971: 137-142; Özdemir, 2012a: 284).

---

³⁸ "If they say to you: "Curse Muhammad," then, bearing in mind that they pronounce it as "Mamad," curse "Mamad," and signify there by the Devil or else the Jewish Mamad [presumably the mufti has in mind the Sephardic synagogue official called the Mahamad], since it is a common name among them." Bkz. Harvey, 2005: 62.

³⁹ "If they give you the order, "Say Mary is His wife," then say that, but intend the possessive pronoun to refer to her cousin, who married her in the time of the Israelites, and then separated from her before the birth ... or else mean that God out of his might and power brought about her marriage." Bkz. Harvey, 2005: 62.

Moriskoların varlıklı kesimleri, el-Veşerîsî'nin fetvasına uyup ülkeyi terk etmiştir. Maddî ve manevî bir takım imkânsızlıklar ve çaresizliklerinden dolayı göç edemeyen dar gelirli kesim ise Vehranlı (Oranlı) fakih el-Meğrâvî'nin 'takiyye' fetvasına uyarak, yerlerinde kalıp İslam'a olan bağlılıklarını devam ettirmeye çalışmıştır.⁴⁰ Bazıları da Hristiyan hâkimiyetin kalıcı olmayacağı düşüncesiyle ülkede kalmaya devam etmiştir (Özdemir, 2012a: 285; Carr, 2015: 82).

1501/2 yılı Kastilya'da Müslümanları zorla Hristiyanlaştırma kararı alındığında Aragonlu papazlar bu fikre karşı çıkmışlar ve 'zorla vaftiz edilmeyi geçersiz' saymışlardır. Bu anlayıştan dolayı Aragon bölgesinde Müdeccenler bir müddet daha özgür olarak yaşayabileceklerdi. Ancak buna rağmen Aragon Krallığında da zorla Hristiyanlaştırmanın başlayacağına dair söylentiler dolaşmaktaydı. Bu söylentileri duyan Müslümanlar, Valencia bölgesinden Kuzey Afrika'ya göçe başlamışlardı. Müslümanların göçünü engellemek adına Ferdinand ve soylular, Müslüman halkın dinî hürriyetlerine dokunulmayacağı sözünü vermişlerdi. Bu ılımlı davranışın sebebi, Aragonlu lortlar için çalışan başarılı Müslümanları kaybetmemektir. Lortların kendi çıkarları, dinî birliğin sağlanmasından daha önde gelmekteydi⁴¹ (Harvey, 2005: 85-87; Carr, 2015: 129-130; Lea, 2011: 87).

Ancak zamanla Aragon Hristiyan halkı ve papazları, Müdeccenlerin Müslüman olarak hayatlarına devam etmelerinden, aynı zamanda iyi konumda olup, sınıfsal olarak Hristiyanlardan üstün olmalarından rahatsızlık duymaya başlamışlardı. Müdeccenlerin soylular tarafından gelir kaynağı olarak görülmelerinden diğer Hristiyanlar rahatsızlık duymuştu. V. Karlos (Şarlken) 1517'de İspanya'ya geldiğinde Müslümanlarla ilgilenemediğinden Aragon halkının çete gruplarından, Germanîas (kardeşlik) çetesi harekete geçmişti. Müdeccenlere karşı etnik intikam ve sınıfsal nefretinden dolayı Müslümanları zorla Hristiyanlaştırmayı bir görev bellemişlerdi. 4 Temmuz 1521'de '*yaşasın İsa'nın inancı ve Serazenlere*⁴² ölüm' diyerek

⁴⁰ Tarihe bakıldığında bir İslam devleti Hristiyanlar tarafından ele geçirildiğinde ve dinlerini yaşayamadıklarında Müslüman halk dâru'l-İslam'a göç ederlerdi. Ancak bu durum İspanya'da tam olarak vuku bulamamıştı. Bkz. Dressendörfer, 1971: 132.

⁴¹ Aragon ve Valencia'da *fueros'a* (yerel kanunlara) uymaya çok dikkat edilirdi. Böylelikle de monarşinin yetki alanı daraltılırdı. Bu anlayışlarından dolayı, Aragon ve Valencia'da Engizisyon mahkemesi, birlik bozucu olarak görülmüştü. Engizisyon mahkemesi Aragon'da asla tam olarak kabul görmeyip Kastilya'dan ithal edilmişti. Bkz. Harvey, 2005: 85-87; Carr, 2015: 130; Lea, 2011: 65.

⁴² Haçlı Seferleri döneminde Müslüman ve Araplara verilen isim. Bkz. Lea, 2011: 13.

Müslümanlara vaftiz ile ölüm arasında tercih yapmaları için iki saat mühlet vermişlerdi. Çoğu vaftizi kabul ettikleri halde yaklaşık 600 kadar Moriskoyu başlarını keserek idam etmişlerdi. Bununla onların ruhlarını cennete paralarını da ceplerine indirmişlerdi (Harvey, 2005: 89; Lea, 2011: 70-73; Özdemir, 2012a: 282; Carr, 2015: 134-136).

Zorla vaftiz uygulamasının Kastilya'dan yaklaşık 20 yıl sonra Aragon Krallığına (1521-1522) gelmesinin sebebi, Kastilya'nın Isabel tarafından, Aragon'un ise Ferdinand tarafından yönetilmesinden kaynaklanmaktadır. Onlar her ne kadar evlenerek İspanya'nın siyasi birliğini sağlamış olsalar da, bölgelerini ayrı ayrı yönetmekteydiler. Bu konuda yorum yapan Edwards, Ferdinand'ın eşinden etkilendiğini iddia etmiş, Kastilya Engizisyon uygulamasını Aragon'a taşıdığını belirtmiştir. Aragon Krallığında ilk defa 1521/1522'de Valencia'daki Müdeccenlere zorla Hristiyanlaştırma gelmiştir. Onlar da zorla vaftiz olmuşlardı, ancak Hristiyanlığın en temel bilgilerini dahi bilmemekteydiler. Kiliseye gittiklerinde yapılan ayinleri⁴³ anlamıyorlar, temel duaları okuyamıyorlardı. Moriskolara bu dinî bilgileri öğretecek, anlamlarını Arapça olarak anlatacak rahipler çok azdı. Suprema (Engizisyonun üst derece mahkemesi) dahi bilmedikleri bir şeyden dolayı onların cezalandırılmalarını pek mantıklı bulmuyordu. Bundan dolayı İspanya'da Parişler (bir papazın bölgesindeki sorumlu olduğu cemaatler) kurulmuştu. Ancak papazlar tebliğ görevlerini düzgün yapmayıp Moriskoları sömürmeye başlamışlardı. Yerel Moriskolar iyice yoksullaşmış, artık rahiplerin masraflarını karşılayamayacak duruma gelmişlerdi. Bundan dolayı da çoğu rahip görevlerini bırakıp kaçmıştı. Valencia kilisesi bu suçlu rahipleri Engizisyonunda cezalandırmıştı (Carr, 2015: 151-152). V. Carlos 1525 yılının Kasım ayında Aragonlu ve Katolonyalı Müdeccenler için bir kararname çıkartarak onlara yılsonuna kadar süre tanımıştı. Bu yeni duruma göre Müdeccenler'e 1526 yılı Ocak ayı sonuna kadar Hristiyanlığa geçmeleri, ya da ülkeyi terk etmeleri zorunluluğu getirilmişti. Ancak ülkeyi normal şartlarda terk edemeyeceklerdi. Ülkeyi terk etmek için İspanya'nın karşı kıyısındaki La Coruna ve Fuentarabia'daki⁴⁴ Galiçya limanlarına gitmeleri gerekiyordu. Bu limanlardan da,

⁴³ Moriskolar zorunlu kalmadıkları sürece ayinlere katılmıyorlar, günah çıkarmaya gitmiyorlar, gittiklerinde de, eğer korktukları birisi yoksa pek saygılı davranmıyorlardı. Bu durum da eski Hristiyanların ve papazların canını çok sıkıyordu. Los Angeles, Moriskoların bu davranışlarından Hristiyan lordları sorumlu tutuyordu. Bkz. Carr, 2015: 157-158.

⁴⁴ Bkz. Ek 2: Ülkeyi terk edebilmeleri için belirlenen noktaları gösteren harita.

içinde Kuzey Afrika'nın olmadığı belli sayıda yere yolculuk edebileceklerdi. Böylelikle Isabel ve Ferdinand'ın 1497'de başlattıkları İspanya'nın dinî birliğini sağlama politikaları 1526'da tamamlanmış ve İspanya topraklarında resmî olarak hiçbir Müslüman kalmamıştı. Yeni Hristiyan olan Moriskolar ancak gizli bir şekilde İslam'ı yaşamaktaydılar (kripto İslam). Piskoposlar Moriskoların gerçekten din değiştirmeyeceklerinin bilinceydiler. Onların asıl hedefi Moriskoların çocukları ve sonraki kuşaklarıydı (Harvey, 2005: 116; Dressendörfer, 1971: 122-123; Edwards, 2003: 117; Kamen, 2005: 181; Özdemir, 2012a: 282; Carr, 2015: 140; Perez, 2002: 45).

1526'da V. Carlos "27 yıl geçmesine rağmen Moriskolardan 27 tane hatta 7 tane bile gerçek Hristiyan çıkmadığını" (Kamen, 1997: 221; Rawling, 2006: 76) sinirlenerek ifade etmiştir. Moriskoların gerçek Hristiyanlığa bağlanamamalarına engel olan durumun, eski kültür ve geleneklerine bağlı olmaları düşünceleri idi (Kamen, 2005: 182-185; Carr, 2015: 121). Bu düşünceden dolayı İspanyol yöneticiler Moriskolara karşı daha sert bir politika izleme kararı almışlardı. İlk olarak V. Carlos 7 Aralık 1526'da Moriskolara yeni yasaklar getirmişti. Örneğin Arapça isimler kullanmak, Arapça konuşmak, mağribi kıyafet giyinmek, hamamlara girmek, İslâmî usule göre et kesmek,⁴⁵ tesettürlü gezinmek (çarşaf,⁴⁶ eşarp), Müslümanların bayram kutlamaları vb. folklorik uygulamaları yasaklanmıştı. Ayrıca Morisko kadınların doğumlarında zorunlu olarak Hristiyan ebe çağrılması gerekiyordu.⁴⁷ Aynı zamanda Moriskoların Hristiyan aileleriyle yakınlık kurmaları da yasaklanmıştı. Ancak yine de Morisko kadınları Hristiyan ailelerde hizmetçilik, ebelik ve süt annelik yapıyorlardı. Genel olarak verilen yasaklar uygulamada pek başarılı olmamıştı (Rochau, 1853: 93-

---

⁴⁵ 20 Haziran 1511'de yayınlanan fermana, eski Hristiyan birisinin denetimi altında bir Morisko kasap açabilecekti. Daha fazla bilgi için Bkz. Carr, 2015: 122.

⁴⁶ 1513'de çarşafli Morisko kadınlarının hemen yüzlerindeki peçelerini açmalarını ve iki yıllık zaman sürecinde de çarşaf kullanımını tamamen bırakmaları emri verilmişti. İki yıl sonra çarşaf giymeye devam edenlerin kıyafetlerine el konulup ikâz edildikten sonra ikinci defa yakalanırsalar cezaları, kırbaç cezasından sürgün cezasına kadar yükseliyordu. Bkz. Carr, 2015: 122. Genel anlamda kıyafet konusunda üzerlerindeki yıpranana kadar kullanmalarına izin verilmiş, yeni kıyafet alındığında ise Hristiyan kıyafetleri alıp giyinmeleri şart koşulmuştur. Bkz. Harvey, 2005: 46. Kadınların yüzlerini kapatmaları sadece Moriskolara has bir şey değildi. Eski Hristiyan kadınlar da yüzlerini siyah dantelli peçe örterlerdi. Moriskolara verilen çarşaf yasağından 8-10 yıl sonra (1523 Haziran) yeni Hristiyanlara (Moriskolara) kötü örnek olmama adına eski Hristiyanlara da yüz örtme yasağı konulmuştur.

⁴⁷ Hiçbir Morisko kadınına ebelik yapma izni verilmiyordu. Her Morisko köyünde Hristiyan ebeler bulunmaktaydı. Hristiyan ebeler her hamile Morisko kadını takip etmek zorundaydılar ve gözden kaçırdıklarında ise 100 real ceza ödemekteydiler. Bkz. Lea, 2011: 190.

94; Özdemir, 2012b: 337, 347; Carr, 2015: 75, 122; Rawling, 2006: 77). Ancak yüksek mahkeme, Moriskoların Hristiyan dinine kazandırılması açısından dinî eğitim görmeleri gerektiğinin bilincinde olup, Moriskolara müsamahalı davranılması emrini vermişti. Moriskolar vaftiz olduktan hemen sonra eski dinî alışkanlıklarından ve adetlerinden kurtulamayacaklarından Valencialı bir fakih yıllık 40-50 duka karşılığında özel bir vergi ödeyerek 40 yıllık ‘Concordia’ antlaşması yapmıştı. Bu antlaşma sayesinde Valencialı Moriskolar kırk yıl Engizisyon cezalarından muaf tutulacaklar ve bu sayede de Hristiyan dinini daha iyi öğrenip anlayacaklardı (Rawling, 2006: 81; Carr, 2015: 140-141; Lea, 2011: 98). Aynı şekilde bu gibi antlaşmalar Gırnata bölgesinde de yapılmıştı. Maddi yönden zor durumda olan İmparator bu teklifi kabul etmek zorunda kalmıştı (Dressendörfer, 1971: 25; Carr, 2015: 126-128).

V. Carlos (1516-1556) döneminde çıkartılan fermanların gereğinin yapılması, Moriskoların ödedikleri bir nevi rüşvet anlamında vergi ve altınlarla kırk yıl sonraya ertelenmişti. Böylelikle bu dönemde Moriskolar eski dinlerini yaşayabilmekteydiler. Ancak II. Felipe ile (1556-1598) birlikte, tanınan sürenin de dolmasıyla Moriskoların dinlerini eskisi gibi serbestçe yaşamalarına son verildi. İspanyalı yöneticiler, Moriskoları Osmanlı Türklerinin casusları olarak gördüğünden 1560 yılı Suprema’da (Engizisyonun üst derece mahkemesi) Moriskolara daha sıkı denetim kararı alınmıştı. 40 yıllık ‘Concordia’ antlaşmasının 7 Kasım 1566’da sona ermesiyle, Kral II. Felipe yeni kraliyet fermanı⁴⁸ (pragmática) hazırlayıp 1 Ocak 1567 tarihinde ilan etmişti. Bu kırk yıllık dönemde Moriskoların gizlice Müslümanlıklarını devam ettirmelerine bir nevi göz yumulmuştu. Sürenin dolmasıyla birlikte V. Carlos döneminde alınan kararlar yeniden düzenlenerek yürürlüğe konulmuştu. II. Felipe bu fermanın sonra memurların denetimlerini artırarak Moriskolara karşı adli kuralları tam olarak uygulamalarını istemişti (Dressendörfer, 1971: 25-27; Özdemir, 2012b: 347; Carr, 2015: 204-205). Denetim sistemi toplumda eski Hristiyan ve yeni Hristiyanlar (Moriskolar) arasındaki ilişkilerde bir takım suistimale sebep olmuştu. Moriskoların eski dinlerine ait uygulamaların evlerinde yapılıp yapılmadığının denetlenebilmesi

---

⁴⁸ Marmol Caravajal’dan Lea’nın aktardığına göre yeni fermanla; Moriskolar üç yıl içerisinde Kastilya dilini öğrenecekler, hiçbir yerde Arapça konuşmayacaklardı. Arapça yazılı belgeler kesinlikle geçersiz sayılmaktaydı. Yine mağribi kıyafet ve gelenekler yasaklanmış, bu çerçevede kadınların peçelerini açmaları gerekiyordu. Mağribî düğün adetleri terkedilecek; düğünler, Hristiyan adetlerine göre yapılacaktı. Cuma günleri evlerinin kapıları açık tutulacaktı. Mağribi isimlerin kullanılması ve kına yakılması da yasaklanmıştı. Bkz. Lea, 2011: 213.

için, evlerinin kapılarını hep açık bırakmaları ve herkesin gördüklerini Engizisyon mahkemesine bildirmeleri gerekiyordu. Morisko çocuklarının kendi ailelerinden alınması ve eski Hristiyan aileler yanında yetiştirilmesi gerektiği konusunda kraliyet kararnamesi 1567’de yürürlüğe girmişti (Kamen, 2005: 182-183; Özdemir, 2012b: 337). 1568’de Valencia’nın başrahipliğine getirilen Juan de Ribera, Moriskoların ıslahı, Hristiyan toplumla daha uyumlu bir yaşam için bir program hazırlamış ve uygulamaya geçirmiştir. Bu çerçevede Morisko çocuklarının eğitimi için çalışmalar yapmıştı. Moriskoların tabiplik gibi halkı etkileyecek meslekleri yapmaları yasaklanmıştır. Bundan dolayı da çoğu Morisko ticaret ve endüstri işine girişmek zorunda kalmıştı (Kamen, 2005: 185-186).

Moriskolar dinî ve kültürel sıkıntılar yanında arazi konularında da sıkıntı çekmekteydi. Moriskolar sahip oldukları tarla ve arsalarının tapularını gösteremedikleri takdirde para cezası ödemek zorunda kalıyorlardı. Parası olmayanlar ise, tarla ve arsalarını satmak zorunda kalmaktaydılar. Sadece 1559-68 yılları arasında 100.000 hektar kadar alanın, resmî olarak Moriskolardan Hristiyanlara geçtiği bilinmektedir (Kamen, 2005: 182-183). Bu konudaki en büyük sıkıntılardan biri, 1567’den sonra, daha önceden Arapça yapılmış olan sözleşmelerin geçersiz sayılmasıydı (Lea, 2011: 213; Carr, 2015: 201).

Ocak 1568’de çıkan yeni kanuna göre 5-15 yaş arasındaki çocuklar İspanyolca öğrenmeleri için zorunlu olarak Hristiyan okula verilmeliydi. Ancak Moriskoların aralarındaki söylentilere göre bu okulların asıl amacı Morisko çocuklarının tam bir Hristiyan olarak yetiştirilmesiydi. Çocuklarının kendilerinden koparılıp zorla bu okullara verilmesi bardağı taşıran son damlaydı. Ya isyan çıkaracaklardı ya da boyun eğeceklerdi (Rochau, 1853: 116; Lea, 2011: 21). Bu olaylar üzerine Gırnatalı Moriskolar 1568’de Alpujarra (Buşurrât) bölgesinde⁴⁹ ikinci kere ayaklanmışlardı. Bu ikinci Alpujarra savaşı iki tarafa da çok kayıplar verdirmişti (Kamen, 1976: 223; Özdemir, 2012a: 289). Hristiyanlar bu ayaklanmayı ancak iki yıl sonra 1570’de Asturias’dan gelen askeri destekle bastırabilmişlerdi. Savaşın sonucunda, Gırnata halkının %54’ünü oluşturan Moriskolar kendi topraklarından Kastilya’ya sürgün edilmişlerdi. Çünkü Morerias bölgelerinde yaşayan Moriskolar, bölgedeki

⁴⁹ El-Buşurrât (Alpujarra) menzili, tarihte her zaman toplumdan dışlanmışlar için doğal bir kale olmuştur. Bkz. Carr, 2015: 105.

nüfuslarının yoğunluğundan da faydalanarak kolaylıkla birlik olup ayaklanabilme imkânı buluyorlardı. Bir daha bu gibi ayaklanmaların olmaması için onlar hakkında sürgün kararı alınmıştı.⁵⁰ Gırnatalı Moriskoların Kastilya'ya sürgünün zor ve sert koşullarından dolayı yola çıkanların 1/4'i yollarda ölmüştür. Sürgünlerin 5.500'i Sevilla'ya, 6.000'i Tuleytula'ya, 12.000'i Kordoba'ya ve 21.000'i Albacete'ye dağıtılmıştı. Moriskoların kovulmuş oldukları memleketlerine ise, Andalucia'da yaşayan 50.000 kadar eski Hristiyan yerleştirilmişti. Fakat Moriskolara nazaran, beceriksiz ve tembel olan bu eski Hristiyan yerleşimciler, Moriskoları aratır olmuşlardı. Diğer yandan yeni durumda Moriskoların kullandıkları tarımsal teknikler uygulanamamış, onların dürüstlükleri ve kaliteli işçilikleri aranır olmuştu. Yeni yerleşimcilere rağmen 400 kasabanın üçte biri terk edilmiş halde boş kalmıştı. Hristiyan krallıkların bu sürgünden amaçladıkları hedeflerden biri de, Moriskoların eski Hristiyanlar arasında daha iyi asimile olmalarını sağlamaktı (Harvey, 2005: 234; Dressendörfer, 1971: 40-43; Kamen, 2005: 182, 184).

Kastilyalı Moriskolar, Gırnatalı Moriskoların kendi yurtlarına gelmelerinden pek hoşnut olmamışlardı. Gırnatalı Moriskoların, Kastilyalı Moriskolara nazaran daha tutucu ve başkaldırı potansiyeline sahip olmalarından tüm Moriskolar bir tehdit olarak görülerek Kastilya'daki Moriskolara da daha fazla kısıtlamalar getirilmişti. Gırnata'lıların Kastilya'ya gelmeden önce Moriskoların Hristiyanlarla iç içe yaşadıklarından ötürü insan ilişkilerinde daha rahat durumdaydılar. Gırnatalı Moriskoların Kastilya'daki Moriskolara göre daha tutucu olmalarının sebebi ise Gırnata'da Morerias/getto bölgelerinde birlikte yaşayarak, Hristiyan halkından soyutlanmış bir şekilde, birbirlerini koruma ve savunma psikolojisinde olmalarından kaynaklanmış olabilir (Dressendörfer, 1971: 41, 43; Maislinger, 2008: 62).

1492'den sonra İber Yarımadasının Müslüman hâkimiyeti altında birlikte huzur içinde yaşamalarından (convivencia) eser kalmamıştı. Bundan sonra kargaşa içinde bir toplumsal yapı ortaya çıkmıştı. Durum, Başpiskoposların Morisko kadınlarının kınaları ve örgülü saçlarını bıçakla kazımak isteyecek kadar ciddileşmişti. Bu dönemde sokakta gezen çarşafli kadınların üzerlerine saldırıp çekiştirenlerin bulunduğu bir kaos toplumu oluşmuştu (Carr, 2015: 127).

---

⁵⁰ 1519'da Yüksek mahkemenin bir mektubunda, sürülen mağribilerin tüm arazilerinin haklarının o bölgedeki Engizisyonculara terk edilmesi gerektiği belirtiliyordu. Bkz. Lea, 2011: 64.

1570'ten sonra da Moriskoların asimile edilmesi için yeni bir program⁵¹ düzenlenip uygulanmıştır. Valencia Engizisyonunun 1570-1592'deki davalarına bakıldığında en fazla dava, 290 ile 1591'de görülmüştür. O kadar çok tövbe ettirilen vardı ki Ribera Başpiskoposu Moriskoların bayram ve pazar günlerinde kiliseye gelmelerini istemiyordu. Çünkü ayinlerini uygulamalarında onlara engel olmaktaydılar (Lea, 2011: 126). Engizatörler ne kadar Hristiyanlaştırma programları düzenleseler de XVII. yüzyıl başlarında başarısızlıklarını kabul edip, 1609 yılından itibaren Moriskoları sürgün etme kararı almışlar ve bu kararlarını uygulamaya başlamışlardır.

Engizisyon mahkemesinin misyonerlik faaliyetlerinde izlediği zorla din değiştirme politikasının az da olsa sonuçsuz kalmadığı, Müslümanlardan samimi Hristiyan olanların da mevcut olduğu bilinmektedir. Örneğin 1487 yılında rahip olan *Juan Andres* ve *Gırnatalı Cizvit Juan Albotodo*, Müslüman kökenli olup samimi bir şekilde Hristiyanlığa geçmiş, işgalden sonra Hristiyan âleminde yüksek yerlere gelmişlerdi. *Francisco Nunez Muley* gibi kimseler Morisko ve Hristiyanların aralarını yaparlardı. Hristiyanlığa dönen Moriskoların çocuğu olan del Castillo önce Gırnata Belediyesinde sonrasında Engizisyon mahkemesinde 'mütercim tercümanlık' yapmıştı. Böyle samimi bir şekilde Hristiyanlığa geçen Moriskolar çevirmenlikte yardımcı olmuşlardır. Bu kişiler aynı zamanda Escorial sarayındaki Arapça el yazmaları koleksiyonunu çevirmekle görevlendirilmişlerdi (Carr, 2015: 179). Bir diğer samimi Hristiyan olan *Lucas de Molina* adında varlıklı bir Morisko, yerel kilisede gömülmek istediğini belirtmişti. Hristiyanlıkta samimi olduklarını göstermek için Engizisyon mahkemesinde mütercim tercümanlık yapmışlardı. Aynı zamanda Kuran-ı Kerimi Latinceye çevirmişlerdi (Dressendörfer, 1971: 36; Carr, 2015: 325).

Aynı zamanda Hristiyan krallıkları, Moriskoların dinî kimliklerini unutturmada başarılı olmuşlardı. Örneğin Maria de Gabriel adında bir Morisko kız namaz için gerekli duaları ve sureleri bilmiyordu. Onun yerine sabahları "Rabbim Allah'tır. Muhammed O'nun Peygamberidir. Kuran-ı Kerim rehberim, Kâbe kiblemdir" diyordu. Çoğu Morisko artık ettikleri duaların anlamlarını dahi bilmiyordu. Dinî kaynaklara ulaşamadıklarından ve çoğu fakihin tutuklu ya da şehit olmasından dinî bilgi verecek veya alacak kimseleri yoktu (Özdemir, 2012b: 343).

---

⁵¹ Daha fazla bilgi için Hess'in "*The forgotten Frontier*" eserinin 150-151 sayfalarına bakılabilir.

2.3. ENGİZİSYON UYGULAMALARI

2.3.1. Engizisyon Uygulama Süreci

İspanya Engizisyonu, kiliseden sapan mezheplere ve zorla Hristiyanlaştırılmış olan Yahudilerden başlayarak (Converso) Müslüman (Morisko) topluluklara da uygulanmıştır. Bu uygulamada belirlenen kararlar, 1488’de kurulan ‘Consejo de la Suprema y General’ da kararlaştırılıyordu. Bu kurulun mensupları, kilise mensubu üç kişi ve bir de başkanın görevlendirilmesi ile bürokratik bir şekle kavuşturulmuştu. Engizisyon kurulunda engizatörler, manevi yoldaşlar, kâtipler, noterler, familiarlar⁵² ve güvenlik görevlileri gibi memurlar bulunuyordu. Ayrıca, işkenceleri yönetmekle ve uygulamakla ilgili görevli kişiler de mevcuttu (Testas, 2003: 71; Schwerhoff, 2009: 59-60).

Moriskoların eski dinlerine dair en ufak bir uygulama dahi, onların mahkemeye sevk edilmesine gerekçe gösteriliyordu (Montanus, 1925: XIX). Aşağıda, söz konusu bu mahkemenin işleyiş şekli anlatılacaktır.

2.3.1.1. İhbar/Şahit

İhbar, Engizisyon mahkemesinin kendine özgü bir çalışma yöntemi idi. Her şahıs, ister yeni ister eski Hristiyan olsun, Engizisyon mahkemesince uygunsuz görülen davranışları ihbar etmek zorundaydı (Rochau, 1853: 94). Bu kimseler Moriskoların komşuları hatta bazen en yakın akrabaları; eşi, çocuğu,⁵³ kardeşi vb. olabilmekteydi. İhbar edenlerin korkmadan, çekinmeden rahat ifade verebilmeleri için, Engizisyon mahkemesi ihbarcılarının kimliklerini itina ile gizlemekteydi. Engizisyon prosedürüne göre, bir sanığın tutuklanabilmesi için en az iki şahit gerekliydi. 5 Ağustos 1521’de açıklanan yeni kurallar ve talimatlara göre, sapkınlık olarak kabul edilen uygulamalara dair kesin olarak şahitlik yapanlar olmadıkça tutuklama gerçekleştirilmemesi gerekiyordu. Ancak her zamanki gibi engizatörler bu talimatları Moriskolar aleyhine ve keyfi şekilde yorumlayıp, tek bir kişinin şahitliğine göre de tutuklamalar yapılmıyordu. Şahitler mahkemeye girdiklerinde 40-50 soruluk anket doldurmaları gerekiyordu. Suçlanan kişiler bir perdenin arkasından gizlice bu

⁵² Bu iş için gönüllü görev yapan kişilere ‘familiar’ denilmekteydi. Bkz. Montanus, 1935: 225.

⁵³ Bir annenin veya babanın çocuklarını ihbar ettiğine kullanılan kaynaklarda rastlanılmamıştır.

şahitlere gösterilerek suçlanan kişinin o kişi olup olmadığı onaylatılıyordu. Engizatörler ihbarların iftira olabileceğinin farkındalardı. Bu ihbarların, aralarında husumet olan kişilerin birbirlerini suçlamaya yönelik olabileceğini düşünüyorlardı. Ancak buna rağmen engizatörler, suçlanan kişilere ceza vermekten çekinmiyorlardı. Onlar, vücutta bulunan kanseri yok ederken, sağlıklı hücrelerin de zarar görmesi gibi, zaman zaman Moriskoların iftiraya uğrayarak suçsuz yere cezalandırıldıklarının bilincindeydiler. Engizatörlerin Moriskolara karşı genel bakışı; ‘Ateş olmayan yerden duman çıkmaz’ sözünde olduğu gibi itham varsa mutlaka bir suç da vardır diye düşünüyorlardı. Bu düşünce tarzından dolayı engizisyoncuların öncelikli hedefi, ihbar edilen Moriskoların suçlarını itiraf etmelerini sağlamaktı. Bunu da genellikle işkence uygulamalarıyla yapmaya çalışıyorlardı (Montanus, 1925: 3, 33; Lea, 2011: 62, 114; Dressendörfer, 1971: 29; Edwards, 2003: 96; Testas, 2003: 15, 38).

Engizisyon mahkemesinin kabul ettiği ve delil olarak kullandığı ‘ihbar sistemi’ İspanya’da toplumsal hayatı olumsuz etkilemiştir. İspanya halkının bir arada ve güven içinde yaşamalarına önemli bir darbe indirmiştir. Bu uygulamaların yaygınlaşmasıyla Moriskolar, komşuları olan Hristiyanlar kendilerini Engizisyon mahkemesinin pençesine düşürmek için gayret gösteren birer casus olarak görmeye başlamışlardır. Bundan dolayı Moriskolar, başkalarının yanında Müslümanlık alameti olarak kabul edilebilecek en küçük söz ve davranıştan bile çekinmeye başlamışlardır. Onların bu şekilde kendilerini tamamen gizlemelerine Kripto-İslam (gizli Müslümanlık) denmektedir (Özdemir, 2012b: 340).

Mahkemeye şikâyetlerde, şikâyet konusunu başkalarından duyduğunu söyleyen iki şahit, şikâyet konusu olayı bizzat gören bir kişiye eş/denk tutulmaktaydı. Bu kişilerin ihbarıyla şikâyet edilen kişiler hemen tutuklanmaktaydı (Montanus, 1925: 38).

Mahkemeye yapılan şikâyetlerde herkesin ihbarı kabul edilmekteydi. İhbar eden ister ‘akli dengesi yerinde olmayan’ biri, ister ‘bunak’ biri, isterse köle olsun tutuklama gerçekleşmekteydi. Bu kişiler şikâyetinde ifadelerini verirken olayı tam olarak anlatamazsa bile, engizatörler onların ifadesinde ‘duymak istediklerini’ söylettirirlerdi ve ifadeleri kabul edilirdi. Montanus’un anlatımına göre Engizisyonun asıl gerekçesi ne ihbarlar, ne de dava açan kimseydi, aksine asıl mesele bu kişilerin malına el koymaktı. Engizatörler iddianameleri kullanarak mahkemeyi kendi istedikleri gibi yönlendirmekteydi (Montanus, 1925: 40, 43).

Moriskolardan *İnigo Herrero*'nun karısı eski Hristiyanlardandı. O, evlerinde eşinin Hristiyan ibadetlerini yapmasına kızmış ve eşi de onu Engizisyon mahkemesine şikâyet etmişti. Bu hanım, verdiği ifadesinde kocasının kendisini Hristiyan bir aileye mensup olması nedeniyle köpeğe benzettiğini, yatağının başına astığı haçı yakmak istediğini, ayrıca diğer dinî faaliyetlerinin de kocası tarafından son derece kızgınlıkla karşılandığını söylemişti (Özdemir, 2012b: 340). Böyle bir uygulama ile hayatta olabilecek en yakın kişiler arasında bile bir ihbar mekanizması işletilmiş oluyordu. Bu da ailenin çok hızlı ve dönülmez bir şekilde dağılmasına sebep olabilmekteydi.

İhbar hakkında bir diğer örnekte ise Valencialı Catalina Martinez Buxa, renkli bir elbisenin üzerinde Muhammed'in resmini bulundurması nedeniyle Engizisyon mahkemesine ihbar edilmişti (Güneş, 2017: 7).

Jerónimo Anjabm, tabak üzerinde Muhammed'in resmi olmasıyla tabağa taptığı şikâyetiyle mahkemeye ihbar edilmişti. Diğer bazı Moriskolar kuskus yediklerinden dolayı bazen de yer sofralarında yemek yediklerinden dolayı ihbar edilmişlerdi (Güneş, 2017: 7).

2.3.1.2. Mahkemeye Çağırma Yöntemi

Engizisyon mahkemesi, bir ihbar aldığı anda o kimseyi mahkemeye çağırmak için tanıdıkları kişilere (familiar) görev verirdi. Bu kişiler (familiarlar) zanlıyla sanki tesadüfen karşılaşmışlar gibi davranırlar: “dün biz tesadüfen engizatörlerle görüştük, bize sizleri sordular. Sizinle bir mesele hakkında konuşacaklarmış. Size söylememizi istediler. Yarın sizleri falan saatte mahkemede beklemektedirler” diyerek suçlanan kişilerin mahkemeye gitmelerini sağlamaya çalışırlardı. Mahkemeden gelen bu davetin ertelenmesi söz konusu değildi.

Suçlanan kişiler mahkemeye varıp, geldiklerini bildirdikten sonra, burada üç kişilik bir heyet onu sorguya çekerdi. Bu sorgu esnasında suçunu itiraf etmesini ya da birini ihbar etmesini isterlerdi. Bu şekilde uzun zaman suçlanan kişiyi konuşturmaya çalışırlardı. Bu sorgulamanın sonunda engizatörler birbirleriyle fısıldaşarak konuşurlar ve kararlarını verirdi. Buna göre ya o kimseyi öğüt vererek (amonestado) veya azarlayarak (reprehendido) serbest bırakırlardı. Bunun dışında gerekli görmeleri halinde mahkemeye sevk ederlerdi (Montanus, 1925: 1-3).

Engizatörler çok keskin zekâlarıyla insanlara sorularında tuzak kurarak onları deşifre edebilmekte uzmanlaşmışlardı. Bu anlamda ilk önce ihbar edilen kişilere güven vermeye çalışırlardı. Onları tuzağa düşürerek ve aleyhlerinde kullanacakları ifadeleri kendi ağızlarıyla söyletmeye çalışırlardı. Bazen de suçlanan kişiler ilk başta serbest bırakılır, onlarla çarşıda pazarda karşılaştıklarında nazik bir şekilde selamlaşmalar olur, ancak sonuçta onlar çok sıkı bir şekilde takibe alınır ve onları suçüstü yakalamaya çalışırlardı (Montanus, 1925: 4).

2.3.1.3. Suçlanan Kişilerin Başkalarını Suçlamaları

Engizatörlerin düşüncesine göre, bir Morisko sapkınlıklarını tek başına yapmaz, suç sayılan fiilleri mutlaka diğer bazı kişilerle birlikte yapar, yani suç ortakları da vardır. Bu kendisine rehberlik yapan, suça iten suç ortakları daha çok aile içinden birileri; ebeveyni veya eşi olmalıdır diye düşünmüşlerdir. Bu düşünceden hareketle engizatörler, Moriskoları deşifre etmek için yakınlarını da zincirleme bir şekilde sorguya çekmişlerdir. İhbar edilen herhangi bir kişi suçunu itiraf etse dahi, mutlaka suç ortaklarının adını vermesi için ona baskı uygulanırdı. Böylece suçlanan bir kişi üzerinden onlarca suçluya ulaşılmış oluyordu. Tabii suçlanan kişiler işkence ve baskılarla başka birilerinin de isimlerini söylemek zorunda bırakıldıklarından, bazen suçlu olmasalar da birilerinin suçlanmasına sebep olabilmekteydiler. Bu uygulamalardan dolayı Engizisyon mahkemesinin işkenceleri sonucunda korkusundan kendi annesini ele verenler dahi olmuştu (Dressendörfer, 1971: 28-31; Lea, 2011: 114; Carr, 2015: 274).

2.3.1.4. Tutuklanma

Sanığın tutuklanmasına karar verildiğinde, piskoposun vekili olan provisor işlemi devam ettirirdi. Zanlının suç dosyası provisora verilir ve işlemler başlatılırdı. Sanığı konuşturmak için işkencelere başvurulurdu. Uygulamada provisor ve engizatörler arasında anlaşmazlıklara pek rastlanmamaktaydı. Sadece zanlıya daha az ceza verilmesi konusunda (zanlıyı koruduğunda) aralarında sıkıntı meydana çıkmaktaydı (Montanus, 1925: 5).

Bir kişi Engizisyon tarafından tutuklatıldığında onun tüm mal varlığına el konulurdu. Bu kişi dava sonuçlanana kadar ailesiyle bile görüştürülmezdi. Bu süreç

ortalama olarak üç yıl kadar sürmekteydi. Sonuçta bu dönem boyunca ne ailesi kendisinden, ne de kendisi ailesinden haber alabilirdi. Hapishanedeki masrafları da el koydukları mallarının satılmasından elde edilen para ile karşılanmaktaydı. Sonuçta suçlanan kişiler genellikle hapisten çıktıklarında tüm mal varlıklarını da kaybetmiş oluyordu (Lea, 2011: 62).

2.3.1.5. Sanık Avukatları ve Savunma

İspanya Engizisyonu 1478'den sonra sanıkların kendilerini savunabilmeleri açısından avukat tutabilme imkânı sağlamıştı. Ancak bu avukatlar Engizisyon mahkemesinden onaylı avukatlar olmalıydılar. Sanıklara üç veya dört avukat önerilir ve bunlar arasından birini seçerek engizatörlerin huzurunda hesaba çekilirlerdi. Hiçbir şekilde yalnız görüşmelerine imkân sağlanmazdı. Aslında bu avukatlar da, sanığı korumaya değil, sanıkların suçunu itiraf etmesini ve mahkemenin merhametine sığınmalarını sağlamaya çalışırlardı. Herhangi bir şekilde avukatlar ciddi olarak sanığı korumaya çalışırlarsa, avukatın, sanığın dostu veya akrabası olduğu iddialarıyla, mahkemenin gizliliği ilkesini korumak adına görevden alınırlardı. Avukatların sapık (heretik) sayılan bir kimseyi savunmaları durumunda da meslekte yükselme imkânları ortadan kalkmaktaydı. Bundan dolayı bir avukatın sanığı savunması çok zordu. Bu dönemde sanığın suçsuz olduğunu çok iyi bir şekilde bilse dahi avukatın cesaretli bir şekilde ahlakî davranması çok rastlanan bir durum değildi. Engizatörler'e göre avukatların asıl görevi, ifade verdiklerinde sanıkların ifadelerini hukukî bir dille yazıp kendilerine sunmaktır. Montanus, avukatların genelde ifadelerde değişiklikler yaptığından bahsetmektedir. Avukatların bir diğer önemi ise el konulan mallarla ilgili problemleri çözmektir (Montanus, 1925: 30; Lea, 2011: 113; Edwards, 2003: 97; Testas, 2003: 38-39).

Normal şartlarda avukatın, zanlının savunmasını yapması gerekirken Engizisyon mahkemesinde zanlı, kendi kendisini savunmaktaydı. Zanlıya avukatın tek desteği, kendisini nasıl savunabileceğinin yöntemlerini hatırlatmaktır. Sanık kendisini ancak iki yolla suçsuz olarak savunabilirdi. Bu yollardan birincisi olan tachas (kusur) yönteminde, zanlı kendisini ihbar edenin kim olduğunu doğru tahmin ederse, bu şahitliğin husumetten kaynaklanan bir iftira olduğu düşünülerek, zanlı suçsuz sayılabiliyordu. İkincisi abonos (tasvip) müspet yönde bir şahadet temin etmektir. Bu

kısıtlı savunma imkânı bile, yeni Hristiyanların aleyhte şahitliği kabul edilirken lehteki şahitliğinin kabul edilmemesi kaidesiyle ciddi şekilde tehdit edilmişti. 1526 ve 1529'da engizisyonculara, aleyhlerinde başka şahit bulunamayan Moriskoların davalarında zanlıları itiraf ettirmek için akıllarını kullanmaları talimatı verildiği vakidir. Sanıklar kendilerini savunmak adına kendi şahitlerini çağırttıklarında,⁵⁴ ihbarcılardan istenen anket, bu şahitlerden de istenmekteydi. Bu söylediğimiz yöntemlerden herhangi biriyle kendisini savunamayan sanık, mahkemeye sevk edilir, bu süreçte pek çok işkenceye de maruz kalırdı (Montanus, 1925: 45-46, 51; Lea, 2011: 113). Bu anlattığımız uygulamalara şu iki örnek verilebilir:

Alonso de la Guarda adında bir Morisko, karısı tarafından 1584'te 'Meryem'in bakireliğini reddetme' iddiasıyla suçlanmıştı Aslında karısı, Engizisyon memurlarıyla anlaşarak, kocası Guarda'yı tuzağa düşürmüştü. Guarda, savunmasında karısının Engizisyon memurlarından birisiyle yakın ilişkide olduğunu ispatlayarak suçluluğuna dair yeterli bilgi olmadığından davası düşmüştü (Lea, 2011: 108).

Yirmi yaşında olan Isabel, bir tartışma anında 'bütün Hristiyanların Allah belasını versin' dediği gerekçesiyle Engizisyona çağırılmıştı. Isabel kendisinin sinir anında düşüncesizce davrandığını kabul ederek, şahitlerin kendisine karşı husumetli olduklarını ispatlamış ve böylece engizisyoncuların karar konusunda ihtilafa düşmelerinden dolayı yüksek mahkeme davayı düşürmüştü (Lea, 2011: 108).

2.3.1.6. Sorgulama Süreci ve Yöntemleri

Engizisyon mahkemesi hakikati ortaya çıkartmak için işkenceyi bir metot olarak kullanmaktaydı. İşkencenin insanlık kadar eski bir tarihi olduğu bilinmektedir. Hristiyanlık kurulurken havarilerin birçok işkenceler çekmesine rağmen Hristiyanlığın neden sorgulamada işkence metodunu uyguladıkları insanı düşündürmektedir. Onlar başlarına gelenleri unutmuşlar mıdır yoksa kendilerine yapılanları başkalarına mı reva görmüşlerdir (Güneş, 2017: 9). 15 Mayıs 1252'de 'Ad extirpanda' fermanıyla IV. Innocent tarafından işkenceye izin verilmişti. Genellikle zanlının sorgulamadaki cevaplarının çelişkili olması durumunda ve kısmi itiraflar geldiğinde işkence uygulanmaktaydı. Aslında bu işkenceler uygulanırken dikkate

---

⁵⁴ Bu şahitler Morisko olmamalıydı.

alınması gereken bazı kurallar vardı. ‘Citra membri diminutionem et mortis perculum’ kanunu ile sorgulamada uygulanan işkencelerde kişi üzerinde sakatlama ve ölüm gibi kalıcı hasar bırakmama şartı vardı (MLA, 1971: 286; Testas, 2003: 39). Papanın bazı aşırıya giden engizatörleri görevden aldığı bazılarını da ikaz etmek zorunda kaldığı bilinmektedir (Güneş, 2017: 5).

Sanık olarak tutuklanan şahıs, kesinlikle yargılanmaktaydı, günümüzde olduğu gibi sanığın susma hakkı yoktu. Kendisine sorulan soruları cevaplaması zorunluydu. Sorgulamalar iki din adamı tarafından yönetilip aynı zamanda bir noter tarafından her detay not edilmekteydi. Hatta bazı protokollerde işkencede kullanılan iplerin bileklere veya ayaklara kaç kez dolandığı dahi not edilmekteydi. Sanığın her haykırmasını ve doğruyu söylemesi için engizatörler tarafından kaç kez uyarıldığı dahi not edilmekteydi. Engizatörler soru sorma konusunda kurnazca yöntemler uygulamakta, istedikleri cevapları alabilmek için hile vb. her türlü yöntemi mubah görmekteydiler. Örneğin; eğer zanlılar, suçlarını itiraf eder veya diğer suç ortaklarını ihbar ederlerse affedilecekleri vadedilmekteydi. Ancak Tuleytula Engizisyon raporlarına bakıldığında sorgulamada suç ortaklarının isimlerini verenlerden genç olanları serbest bırakıldığı halde, yirmi yaş üzerindeki isim verseler de serbest bırakılmamakta böylece aldatıldıkları görülmektedir. Bir diğer örnek ise, bir engizatör kendi gerçek kimliğini gizleyerek suçlu gibi hapisaneye girip orada olup biteni gözetleyip, gizli muhbir olarak suçluları ortaya çıkartmaktaydı (Montanus, 1925: 17, 58, 226-227; Testas, 2003: 37-38).

Engizisyon mahkemesinde bir sanığın suçsuz olduğuna kanaat getirilse dahi, birkaç gün hapisanede tutulmaktaydı. Bunun sebebi ise mahkemenin halk arasında hafife alınmamasını sağlamak ve halkın aklına, Engizisyon mahkemesinin asılsız delillerle çalıştığı gibi bir düşünce gelmesini engellemektir. Bazen suçlunun beraat edileceğine karar verilse dahi, yine de zanlı belki başka bir ifade verir düşüncesiyle işkenceye tabi tutulmaktaydı. Mahkemeden salınacak kişilerin yaralarına merhem sürülerek tedavi edilip öyle serbest bırakılırdı. Aynı zamanda bu kişilerin mahkemede gördüklerini kimseye anlatmayacağına dair ağır yeminler vermeleri gerekiyordu (Montanus, 1925: 121).

Engizatörlerin istisnasız tutuklanan tüm Moriskolara işkence yaptığı bilinmektedir. Bir Morisko, çektiği dayanılmaz işkenceden dolayı sözünden dönse de,

Morisko olduğunu itiraf edene kadar işkencesi devam etmekteydi. İşkencenin dozu ilk başlarda yavaş başlar ve zamanla şiddeti arttırılırdı. İşkencelerde genellikle kadın erkek ayrımı yapılmamaktaydı, ancak yaşlı ve hamilelere⁵⁵ istisnalar yapıldığı da kaynaklarda mevcuttur. Kadınların işkencelere dayanıklılığının erkeklerle aynı olduğu bilinmekteydi. Sanıklar çıplak hale getirilip bazen kadın kıyafeti, bazen de deli gömleği giydirilerek gülünç duruma sokulurdu. Aynı zamanda bir doktor, olay yerinde bulunup işkence görenlerin işkenceden kalan yaralarını tedavi etmekle görevliydi. Zanlılar tedavi edildikten sonra yine sorgu odalarına alınıp sorgularına devam edilmekteydi (Montanus, 1925: 67; Dressendörfer, 1971: 30; Testas, 2003: 40, 73).

Engizatörler, zanlının suçunu itiraf etmesi için üç işkence yöntemi kullanıyorlardı. Bunlardan birincisi, **garrucha (makara)**⁵⁶ yöntemidir. Bu yöntemde, sanığın kolları arkadan bağlandıktan sonra ayaklarına 12,5 kg ağırlığında taşlar, odunlar ya da demirler asılırdı. Sonrasında ise bedeni bir makara yardımıyla havaya kaldırılır ve böylece organları gerilirdi. Zanlı bir süre asılı durumda bırakılır, yere az bir mesafe kaldığında ise makara aniden salınır ve bu işlem eklemleri yerinden çıkıncaya kadar tekrar edilirdi. Bu uygulama zanlıya on bir ya da daha fazla sayıda uygulanırdı (Montanus, 1925: 58; Gordon, 1870: 11).

İşkence yöntemlerinden ikincisi, **toca (su işkencesi)** idi.⁵⁷ Zanlı bir masaya yatırılarak ağzını açmaya zorlanır, sonra yüzü bir ıslak bezle örtülürdü. Dibinde delik olan toprak bir kaptan, burun ve ağız deliklerine sürekli olarak, bir saatten fazlaca bir süre su dökülürdü. Suyun ağzına ve burun deliklerine sabit akışı yüzünden boğulmamak için kişi sürekli bir mücadele verirdi. Bazen de nefes almasını engellemek için burun delikleri tıkanırdı. Toca su işkencesi sonucunda, akciğerlerdeki damarlarda yırtılmalar olurdu (Montanus, 1925: 63; Gordon, 1870: 10-11).

Üçüncüsü ise, **potro (işkence sehпасı)**⁵⁸ yöntemi idi. Bu yöntemde mahkûm, kıvrılmış halatlar ile işkence sehпасına bağlanırdı. Halatlar zamanla daha da fazla çekilir ve vücudu gerginleştirilirdi. Gece itiraflarda bulunursa, bunları ertesi gün de onaylaması sağlanırdı.

---

⁵⁵ Bir doktorun tavsiyesine göre hamilelerin cezası doğum yapmalarına kadar ertelenmişti. Dressendörfer bu durumun engizatörlerin zanlının durumuna göre davrandıkları sonucunu çıkartmıştır.

⁵⁶ Ek 3: Garrucha Engizisyon işkence yöntemini gösteren temsili fotoğraf.

⁵⁷ Ek 4: Toca Engizisyon işkence yöntemini temsil eden fotoğraf.

⁵⁸ Ek 5: Potro işkence yöntemini temsil eden fotoğraf.

Bu ve benzeri işkenceleri⁵⁹ bitirdikten sonra, zanlıdan yeni bilgi alamadıklarını gördüklerinde halen hayatta kalabilenlere hayret ederek, onların başlarına gelen bu talihsizliğe üzgün olduklarını belirtip, tilki gözyaşlarıyla rol yaparak serbest bırakırlardı. Örneğin iki bayanın biri yirmi dokuz diğeri yirmi iki yaşında ‘Potro’ işkence aletinde inanılmaz direniş göstermişlerdir. Aynı zamanda bu örnekle Morisko kadınlarının ne kadar dayanıklı ve iman gücüne sahip oldukları anlaşılmaktadır (Montanus, 1925: 67; Dressendörfer, 1971: 30).

2.3.1.7. Verilen Cezalar

Engizisyon mahkemesinin uyguladığı cezalara bakıldığında her mahkeme gibi hafif cezadan ölüm cezaları gibi en ağır cezalara kadar uygulamalar mevcuttu. Ancak diğer mahkemelerden farkı Engizisyonun en ağır cezasının diri diri yakılma cezası olması ve sorgulamada işkence yönteminin kullanılmasıydı. Şu da ifade edilmelidir ki, Engizisyon mahkemesinin bazı cezaları, sorgulamada yapılan işkencelerden daha hafifti. Katolik kilisesi için çok büyük anlam ifade etmeyen suçların cezalandırılmasında azarlama (Reprehendido) ve öğüt (Amonestado) vermekle yetinilmekteydi. ‘*Abjuracion de levi*’ adı verilen ve şüphelinin şikâyetten yemin ve tövbe ederek kurtulduğu bir durum vardı. Yine buna benzer bir ceza olan ‘*abjuracion de vehementi*’⁶⁰ söz konusu idi. Her ikisi de korkunç bir törenle olurdu. Ancak zanlı bu günah çıkarmadan sonra günahını tekrar ederse, kazık cezasına (yakma cezası) (scheiterhaufen) çarptırılmaktaydı. Bu cezaların yanında manevi cezalar da verilmekteydi. Örneğin kilisede eğitim verilmesi, belirli günlerde oruç tutulması, bazı ibadetleri uygulama cezası verilmekteydi.

Şunu ifade edebiliriz ki, cezalar konusunda kesin belirlenmiş kurallar mevcut değildi. Ceza daha çok engizatör ve heyetinin sertliği ya da kendine has bakış ve yöntemine göre değişiklikler gösterebilmiştir. Nitekim Dressendörfer, 1575-1610 yılları arası Tuleytula Engizisyonunun Moriskolara verdikleri cezalarda bir sistem görülemediğinden bahsetmiştir. Bunun sebebinin engizatörlerin sert mi yoksa hafif mi

⁵⁹ Engizisyon favorilerinin ‘toca’ ve ‘potro’ olduğunu Carr eserinde belirtmektedir. Bkz. Carr, 2015: 271.

⁶⁰ “*Levi*”; hafif ceza, “*de vehementi*” şiddetli cezadır. Bkz. Testas, 2003: 76 Lea’nın eserinde ise *levi*; zorla yaptırılan tövbe, *vehementi* ise, gönüllü olarak yapılan tövbe olarak açıklanmıştır. Bkz. Lea, 2011: 126.

uygulamaların yapılmasına karar veremeyişlerinden olabileceğini belirtmiştir (Dressendörfer, 1971: 32-33). Şimdi verilen ceza çeşitlerini belirtelim.

1. Kırbaç Cezası: Engizisyon mahkemelerinde uygulanan kırbaç cezasının standardı yüz kez kırbaç vurulmasıydı; ancak Moriskolara uygulanan cezalara bakıldığında bu cezanın bazen 200'e kadar arttırıldığı görülmektedir (Dressendörfer, 1971: 34). Niguels'de yaşayıp Alpujarra ayaklanmasına katılmış olan Lucia de Huete İslamî uygulamalarını sürdürdüğünden Engizisyon mahkemesi tarafından cezalandırılmıştır. Savunmasında suçsuz olduğunu söyleyerek, 'Abjuracion de vehementi' ve yüz kırbaç cezasıyla mahkemeden kurtulmuştu (Homza, 2006: 241). Bir diğer örnek ise Geronima de Alquerini adında bir Moriska,⁶¹ hapishanede abdest aldığından dolayı 100 kırbaç cezasına çarptırılmıştı (Perry, 2005: 60-61). Angela de Ambroz, itiraflarını diğer mahkûmlarla paylaştığı için vermiş olduğu gizlilik yeminini ihlal ettiğinden kendisine 100 kırbaç cezası verilmişti⁶² (Gordon, 1870). *Juan de Mediana*, 1585'de Sarakusta Engizisyonunda şarap ve domuzdan kaçındığından dolayı 'auto de fé' sinde 200 kırbaç cezasına çarptırılmıştı (Lea, 2011: 128).

2. Kürek Mahkûmiyeti: Gemilerde kürek çekme cezası genellikle beş yıldan daha aşağıda verilmiyordu. Ancak beş yıl kürek cezasına çarptırılanlar, bu cezayı çekmeleri sonucunda ağır sağlık sorunları yaşadıklarından, genellikle hayatta kalamıyorlardı (Dressendörfer, 1971: 34).

3. Hapis Cezası: Engizatörler tarafından hapis, bir ceza olarak görülmeyip, daha çok suçluların tövbe etmelerini ve bağışlanmalarını sağlayan mekân, 'ıslah yeri' olarak görülmekteydi. Engizisyon mahkemelerinin hapishaneleri laik hapishanelere göre daha insancıldı ve mahkemeden mahkemeye de farklılık göstermekteydi. Diğer yandan varlıklı zanlılar ne kadar ödeme yapsalar da hücreleri pek konforlu değildi. Kastilya'daki Moriskoların geneli fakir olduğundan, Engizisyon mahkemesi için maddi anlamda yük olarak görülmekteydiler. Moriskoların mal varlığına el koymak Engizisyon mahkemesinin onlar için yaptığı masrafları dengelemekteydi. Mal varlığı olmayanlar için kral tarafından tahsis edilen günlük yarım real onların ancak asli ihtiyaçlarını karşılamaktaydı. Öngörülen kurallara göre Moriskoların tek kişilik,

⁶¹ 'Moriska', Carr ve Lea'nın eserlerinde kadın Moriskolar için kullanıldığı görülmektedir.

⁶² Also received one hundred lashes when she was sentenced "for having communicated her confessions with fellow prisoners, violating the oath of secrecy that she had given."

insanlardan izole edilmiş hücrelerde durmaları gerekiyordu. Fakat genellikle bu öngörülere uyulmadığı, Moriskoların hücrelerde dinî sohbet ve toplu namaz kılabilirdiklerinden anlaşılmaktadır. Aynı zamanda gardiyanların belki de rüşvet alarak serbest davrandıkları düşünülebilir. Gardiyanlar, içlerinden bazılarını maddi menfaatler vererek, Moriskoların casusluk yapmalarını istemekteydi. Hatta daha önce de söylendiği üzere engizatörlerden de casusluk yapanlar vardı. Kendilerini bir suçlu gibi gösterip, birkaç gün hapishanelerde casusluk için kalmaktaydılar. Casusların ihbarı sayesinde yakalananlar hiç düşünmeden suçlular listesine eklenmekteydi. Eğer bir zanlının müebbet hapsine karar verildiyse de, bir suç işliyor mu işlemiyor mu diye yine kontrol edilmekteydi. Duruma göre yeni cezalar verilmekteydi. Olur da, engizatör çalışanlarından bazıları zanlılara merhamet gösterirse, bu en ağır suç olarak görülmekteydi ve affı kan akmadan geçmemekteydi (Montanus, 1925: 78-79, 90-91, 122; Dressendörfer, 1971: 31-32; Testas, 2003: 74). Ölüme mahkûm edilen bir suçlu, pişman olduğunu söyleyerek samimiyetle tövbe ederse cezası ömür boyu hapse çevrilmekteydi (Demirci, 1995: 239-240).

Genel anlamda hapishaneler⁶³ çok dar, kötü kokan, genellikle yer altlarında bulunan, yaz aylarında ise daha çok bir fırına benzeyen yerlerdi. Ceza evleri, yaşayan bir insan için mezarı anımsatmaktaydı. Bir hücreye iki ya da üç kişi koyulmaktaydı. Üç kişi hapis hücresinde yatmak istediğinde odada yer kalmamaktaydı. Sadece bir sürahi su koymak için yer kalmaktaydı. Odalara bir parmak kalınlığında ve uzunlamasına bir yerden ışık girmekteydi. Daha büyük hapis hücreleri de mevcuttu. Ancak bunlar ücretli olup cezaları ağır olmayanlara ve cezası tam kesinleşmeyen kimselere verilmekteydi. Tek bir kişinin dahi sığamadığı hücreler bile vardı. Suçlular, suçlarına ve rütbelerine göre bu farklı hücrelere yerleştirilmekteydi (Montanus, 1925: 89).

Gardiyanlar, yazın hapishanedekilerle “şimdi yaz geldi kıyafet ve yataklara ihtiyacınız yoktur” diye alay ederek, onlara kıyafet vermeyip onları çıplak bir vaziyette bırakmaktaydılar. Yazları yerde yatırıp onlara ancak kışın yatak vermekteydiler. Hapishanede canları sıkılanlara, kitap veya İncil istediklerinde de aynı cevap verilmekteydi. Kendilerine okumayı ve bilgi edinmeyi mahkemeye düşmeden

---

⁶³ İşkence veya ölüm korkusundan dolayı heretiklikten dönenlere ‘muris strictus’ (dar hücre) veya ‘muris largus’ (geniş hücre) verilirdi. Bkz. Testas, 2003: 43.

önce düşünmeleri gerektiği bildirilmekteydi. Anlaşıldığı üzere can sıkıntılarını giderecek hiçbir şey verilmeme konusunda itinalı davranılıyordu (Montanus, 1925: 102-103).

Cuanta hapishanesinde eski ve yeni Hristiyanlar aynı kovuşta kalmaktaydılar. Bu iki grubun arasında zamanla sürtüşmeler, zıtlasmalar vuku bulmaktaydı. Örneğin bazı Moriskolar, döşekleri içinde bulunan kuş tüylerini haç şeklinde dizerler, sonrada çığnerlerdi. Buna karşılık eski Hristiyanlar da kovuşta domuz eti kızartırlar ve büyük iştahla yerlerdi. Moriskolar kokudan tiksindiklerinden dolayı burunlarını tıkarlar ve görmezden gelmeye çalışarak, kendi aralarında sohbet ederlerdi (Özdemir, 2012b: 340-341).

Eğer bir zanlı, hapishanedeki haksızlıklara dayanamayıp, engizatörlere şikâyet etmek istese, içi boş olan bir su kuyusuna atılırdı ve orada kendisine kötü, bayatlamış yiyecekler verilirdi. İki hafta orada bekletildikten sonra yine eski hüccresine gönderilirdi. Montanus gardiyanların bu uygulamalarından engizatörlerin bilgilerinin olmadığını, anlatmaktadır (Montanus, 1925: 93).

Engizisyon mahkemesinin korkunç muamelelerine dayanamayıp kaçmayı planlayanlar ve intihar edenler de olmuştur. Ancak, hapishaneden kaçmak veya intihar etmek, prensip olarak zanlının suçunu kabul etmesi anlamına gelmekteydi. Böyle intihar eden kişilerin öldükten sonra dahi cezaları yakılarak verilmekteydi. Luiz de Guzmân (Morisko) hapishaneyi kundaklayarak duvarından kaçmayı denemişti. Aynı şekilde Valencialı bir fakih de bu girişimde bacağını kırmıştı. 60 yaşında (wassertrager) Tuleytulalı (aslen Gırnatalı) bir yaşlı adam intihar etmesiyle, cesedin önüne resmi de koyularak yakılmıştı (Montanus, 1925: 78-79; Dressendörfer, 1971: 31-32; Testas, 2003: 74).

4. Sanbetino Giyinme Cezası:⁶⁴ Montanus eserinde düşkünlük kıyafeti sayılan ‘saco bendito’ kıyafetini sadece, ölene kadar dinine bağlı kalmakta kararlı olanların giydiğinden bahsetmektedir. Bu kıyafet sarı bir elbiseydi; kenarları kırmızı bantla çerçevesel olup, üzerinde isim, tarih ve kıyafeti giyen kişi tarafından işlenen suç yazılıydı. Yine başlarında siyah kartondan yapılmış uzunlamasına üçken bir şapka olup üzerinde yakılan bir adamın resmi bulunmaktaydı. Bu kıyafet zanlının ağır veya

⁶⁴ Ek 6: Sanbetino kıyafetini gösteren fotoğraf.

hafif suçuna göre değişmekteydi. Zanlının bu elbiseyi, belirlenen süre içerisinde giyinmesi gerekmekteydi. Bazı Moriskolar, inançlarına bağlı kalmalarının göstergesi olması sebebiyle, bu kıyafetleri giyinmekle gurur duyuyorlardı (Montanus, 1925: 107, 126; Lea, 2011: 61; Gordon, 1870: 15; Dressendörfer, 1971: 34).

5. Haciz Cezası: Haciz cezasının dinî yönden açıklaması, sadakayla eş tutulmuştur. Nasıl ki sadaka verilerek günahlardan kurtulunuyorsa aynı şekilde Engizisyon mahkemesinde de zanlıların mal varlıklarına el konularak cezaları hafiflemekteydi. Haciz cezasını 1251’de IV. İnnocent onaylamış ve bu tarihten itibaren uygulamaya geçmişti. Familiarların veya şeriflerin (alguazil) yardımlarıyla, tutuklanan şüphelilerin, ilk etapta değerli eşyalarını bulundurdıkları kasaların anahtarları alınırdı. Ardından güvenilir bir icracı gelir ve zanlıların mal varlıklarını not ederdi. Hapse giren zanlıların üzerlerinde bulundurdıkları, yüzük gibi değerli eşyalar da alınırdı. Kadınların da bellerindeki kemerlerine, değerli taşlar ve gümüş zincirlerine el konulurdu. İlk iki-üç gün mezardan bir farkı olmayan karanlık dar odalara alınırlardı. Mallarına tamamen el konulanlar müebbet hapse mahkûm edilirdi. Haciz cezası ölümlere de verilmekteydi. Öldükten sonra suçu ortaya çıkanların mezarları açılır ve cesedi yakılır; aynı zamanda, tüm malvarlığına el konulur; aile fertleri mirastan mahrum bırakılırdı (Montanus, 1567: 11-13; Dressendörfer, 1971: 32-33; Testas, 2003: 43; Angenendt, 2007: 267).

6. Vergüenza Publica:⁶⁵ Bu ceza eşeğin üzerinde ismi ve suçu yazılı bir yaftayla şehrin sokaklarında dolaştırılmasıdır (Lea, 2011: 129). Altmış yaşında olan Isabel Zacim, evinde Kuran-ı Kerim bulundurduğundan mahkemeye çağırılmıştı. Kadın yaşlı olması sebebiyle vergüenza publica cezası verilip, aynı zamanda dinî eğitim alması mecburi tutulup 10 duka cezaya çarptırılmıştı (Lea, 2011: 129).

7. Uzaklaştırma/Aforoz Cezası: Paulus’un asiler hakkındaki bir konuşmasında “eğer onları bir veya iki kez ikaz ettiğiniz halde halen düşüncesinde kararlıysa ondan uzak durun” ifadesi yer almıştır. Şöyle ki heretik kabul edilen kişinin öncelikle bir piskopos tarafından ikaz edilmesi gerekiyordu. Uyarıdan sonra eğer doğru yola dönerse halk buna sevinmeliydi. Ama eğer heretikliğinden dönmezse aforoz edilmesi gerekiyordu. Yani uyarıları dikkate almayan kişiler dindar olanlardan

---

⁶⁵ Ek 7: ‘Vergüenza Publica’ cezası’nı anlatan fotoğraf.

uzaklaştırılacaktı. Bu uygulama kişiye ceza vermek için yapılmazdı. Bilakis hatasından dönmesini sağlamak için yapılmaktaydı. Bu buyruğun kaynağı da Matta 18, 15-18⁶⁶ dayanmaktadır: “eğer seni dinlemiyorsa ve ikinci kez ikaz ediliyorsa bunu halka da duyur ve eğer halkın ikazına da cevap vermiyorsa onu sapkın olarak ilan et” (Matta 18, 15-18; Montanus, 1925: XXV).

8. Yakma Cezası⁶⁷: ‘İmpentimente relapse’ günahını tekrar ettiği halde pişman olmayan sapkınlar, Engizisyon kurallarına göre aforoz ve ölüm cezalarına tâbiidi (Carr, 2015: 273). Moriskolar için verilen yakılma cezası daha çok din adamlarına uygulanıyordu (Dressendörfer, 1971: 32). Yakma cezası diri olarak yakma ve cesedin yakılması olarak ikiye ayrılmaktaydı. Diri diri yakma cezası, suçunda ısrarlı olup açıkça ilan edenlere verilmekteydi. ‘Kriptoluk’ yapanlar yani dıştan Hristiyanlığı kabul edip içten eski dinine bağlı olanlara idam edildikten veya boğulduktan sonra cesetleri yakılmaktaydı. Bu kimseler odun yığınları içerisinde yakılmaya mahkûm edilirdi (Montanus, 1925: 125; Testas, 2003: 74; Dressendörfer, 1971: 35).

Engizisyon yargıcının kararlarında hiçbir zaman ölüm cezasından bahsedilmemiştir. ‘Relaxatio ad brachim saeculare’ yani laik güce bırakılmak olarak ifade edilmiştir (Montanus, 1925: 228). Suçlu bulunanlara Sanbetino kıyafeti giydirilir ve yakılmaya götürülürken kendisinin suçsuz olduğunu haykırmaması ve dininin propagandasını yapmaması için ağzına işkenceyle dikenli bir ahşap geçirirlerdi. Bunun adı Mordaza⁶⁸ idi (Montanus, 1925: 107). Aynı zamanda Moriskoların ölmeden önce dua etmemeleri için, ağız tıkacı kullanılıyordu. Fransız Engizisyonunda ise daha katı uygulamalar vardı ve bu anlamda mahkûmların dilleri kesilmekteydi (Carr, 2015: 271).

---

⁶⁶ Bir Kardeş Günah İşlerse: 15: “Eğer kardeşin sana karşı günah işlerse, ona git, suçunu kendisine göster. Her şey yalnız ikinizin arasında kalsın. Kardeşin seni dinlerse, onu kazanmış olursun.” 16: “Ama dinlemezse, yanına bir ya da iki kişi daha al ki, söylenen her şey iki ya da üç tanığın sözüyle doğrulansın.” 17: “Onları da dinlemezse, durumu inananlar topluluğuna bildir. Topluluğu da dinlemezse, onu putperest ya da vergi görevlisi say.” 18: “Size doğrusunu söyleyeyim, yeryüzünde bağlayacağınız her şey gökte de bağlanmış olacak. Yeryüzünde çözeceğiniz her şey gökte de çözülmüş olacak.” Bkz. <https://incil.info/kitap/Matta/18> (Erişim Tarihi 31.05.2018).

⁶⁷ Ek 8: ‘Auto da fê’ cezasını gösteren fotoğraf.

⁶⁸ Ek 9: Mordaza Resmi. Mordaza takılmayan bir Moriskoya örnek; Döneklikle suçlanan bir Morisko ‘auto da fe’ cezasına çarptıldığında, odunlar içerisinde yakılırken sesli bir şekilde dua ediyordu. Dua ettiğinden dolayı halk tarafından ölünceye kadar taşlatılmıştı. Bkz: Carr, 2015: 269.

2.3.2. Moriskolara Atılan Suçlar

Moriskolar, İslam dinini hatırlatacak herhangi bir davranışta, mahkemeye çağrılmaktaydılar. Moriskolara karşı Engizisyon uygulamaları Gırnata'da 1529'larda başlamıştır. Gırnata'daki Engizisyon mahkemesinin Moriskolara karşı en yoğun olduğu dönem ise 1560-1568 yılları arası olduğu bilinmektedir (Dressendörfer, 1971: 25-27). Engizisyonunda yargılanan Moriskolara atılan suçları genel anlamda şöyle sıralayabiliriz:

1. İbadet: Engizisyon raporlarında, bir Morisko ibadet ettiğinden dolayı yakalanırsa 'Çala y oraçiones de moros' suçunu işlemiş olduğu Informe'de⁶⁹ geçmektedir. Engizisyon mahkemesi ibadetleri ikiye ayırmaktadır. Birincisi farz ibadetler (salat), diğeri ise nafil ibadetler (dua).⁷⁰ Engizatörlere göre suçlanan kişilerin ibadetleri ne sıklıkla uyguladıklarının bir önemi yoktur (Dressendörfer, 1971: 75-76).

1.1. Oruç: İslam'ın beş şartından biri olan oruç, Engizisyon mahkemesinde yargılanmak için yeterli bir sebepti. Engizisyon mahkemesinin, Moriskoların oruç tutmasını büyük suç saymasının sebebi, İslamî usullere göre oruç tutmayı, Hristiyanlıktaki oruca kıyasla bir rekabet olarak algılamaktan kaynaklanmaktaydı. Aynı şekilde Katolik usullerine göre tutulan orucun yapısını da değiştirme olarak görmekteydiler. Moriskoların oruç tuttıkları çok kolay anlaşılmaktaydı. Evlerinde ateş yanmaz, ocak tütmez, akşam vakti kimseler caddelerde olmayıp toplu iftarlar yaparlardı. Aynı zamanda Moriskoların oruç tuttıkları Ramazan ayının belirli tarihler arasında olması sebebiyle de anlaşılmaktaydı. Bunu bilen Hristiyan komşuları, bilinçli olarak Moriskoları Ramazan günlerinde yemeğe davet ederlerdi. Moriskolar da bir tür bahane bulup davete icabet etmediklerinde bu, oruçlu olduklarının delili olarak sayılıp, Engizisyon mahkemelerinde yargılanmalarına sebep olurdu. Valencia'da gerçekleşen bir olayda, bir Moriska kadın tarlada çalışırken, öğlen vaktinde yemek yemesi

⁶⁹ 'Informe de la Inquisition de Toledo', Engizisyon mahkemesindeki uygulama prosedürünü yazan bir protokoldür. Bu Protokol Tuleytula Engizisyon uygulamalarını kapsayan protokol olup günümüze neredeyse eksiksiz ulaşıldığı Lea tarafından belirtilmiştir. Bkz. Lea, 2011: 107. Moriskoların yaptıkları ibadetlerle ilgili bilgiler bu protokole mevcuttur. Genellikle bütün Morisko prosedürleri ibadetlerle ilgilidir. Ancak bu protokole hep 'çala y oraçiones de moros' olarak ifade edilmiştir Bkz. Dressendörfer, 1971: 18, 75.

⁷⁰ Dua ile ilgili Engizisyon süreçlerinde Fatiha suresi, Felak, İhlas suresi geçmektedir. Aynı şekilde şahadet ile ilgili bir prosedür anlatılmaktadır. Bu konuda Bkz. Dressendörfer, 1971: 75-76.

gerekirken yanına yemek almaması, oruçlu olmasının delili sayılmıştı. Moriskoların oruç tutmasına öfkelenen Bischof Perez, çözüm olarak Moriskolara, gündüz vakti oruç tutmamaları için, yemek yeme zorunluluğu fikrini getirmişti (Dressendörfer, 1971: 80-81; Özdemir, 2012b: 344).

Moriskoların neredeyse tümünün suç kayıtlarında oruç tutmak yer almaktaydı. Her ne kadar Hristiyanlar Moriskolara eski dinlerini unutturmaya çalışsalar da, Moriskolar dinlerine bağlı kalmayı zor şartlar altında sürdürmeye çalışmışlardı. Ancak dinî kaynaklar ellerinden alındıktan sonra doğru bilgiye ulaşamadıkları için dini bilgilerinin doğruluğu bozulmaya başlamıştı. Ancak kulaktan kulağa aktarılan bilgilerle İslam'a ait ibadetleri sürdürmeye çalışmışlardı. Her ne kadar İslami kaide ve kuralları, örf ve adetleri bu Hristiyanlaştırma sürecinde unutulduysa da, oruç bunların dışındaydı. Bu duruma örnek olarak (Kastilya) Tuleytula Informe protokolünde bulunun Moriskoların birbirinden farklı ifadelerinde, Ramazan ayıyla ilgili bilgilerinin azaldığı görülmektedir. Bir Moriskonun ifadesinde, Ramazan ayının hangi ayda olduğunu bilmediğini, sadece otuz yılda bir Ramazanın aynı aya denk geldiğini bildiği bilgisi Informe kaynaklarında mevcuttur. Bir diğer ifadeye ise, Ramazan ayı sürecinin yirmi gün olduğu, bazılarının göre ise beş gün olduğu ifadelerde geçmektedir. Bu farklı bilgilerden nafile oruçlarla Ramazan orucunun karıştırıldığı düşünülmektedir.

Aynı şekilde Ramazan ayının ne zaman başladığına dair Moriskoların bilgileri yoktu. Zaten yaşadıkları şartlar dikkate alındığında Moriskoların Ramazan ayının hangi aya geldiğini hesaplamaları mümkün değildi. Ramazan ayı tarihinin belirlenmesi astronomiyle ilgili bir mevzu olduğundan sıradan insanların bu bilgiye ulaşması pek mümkün görünmüyordu. Konunun uzmanı olan âlim kişilerin de Moriskolara bu bilgiyi iletmeleri çeşitli yollarla engellenmişti (Dressendörfer, 1971: 80-81; Özdemir, 2012b: 344).

Oruç tutmakla suçlanan Moriskoların Engizisyon mahkemesine çağrılmasıyla ilgili örneklerle durumları daha iyi anlaşılacağından şu örnek verilmektedir. *Francisco de Kurtubai*, Ramazan gününde bir yemek davetini reddetmesiyle oruç tuttuğu var sayılarak ihbar edilmişti (Carr, 2015: 172).

1.2. Zekât: Informe protokolünde, yani Tuleytula Engizisyon mahkemesinde, zekât suçuyla ilgili bir suçlama olmadığı bilinmektedir. Bunun sebebi Hristiyanlarda

da zekât ibadetinin var olmasıydı. Ancak zekât vermenin İslamî kaideler gereğince yapıldığı anlaşılırsa, muhakkak cezası verilmekteydi (Dressendörfer, 1971: 82).

Annesi eski Hristiyan, babası ise Morisko olan Teruelli bir Moriska, Francisca Sebastian, bir yandan düzenli komünyona katılıp dua ediyor, bir yandan da, fakirler için yerel cemaatin açtığı fona, İslamî gelenek olan zekâtı düzenli olarak bağışlıyordu. İslamiyet'ten dolayı bu uygulamayı yaptığı öğrenilen Sebastian, Engizisyon mahkemesince tutuklanmıştı (Carr, 2015: 324).

1.3. Namaz: Moriskolar toplu ibadetleri yapma konusunda zorluk çekmekteydiler. Her ne kadar cuma namazları onlara farz olmasa da, cemaat şuurunu kaybetmeme adına, imkân buldukça, (camiler kapatıldığı için), birbirlerinin evinde toplanıp cemaatle cuma namazını kılarlardı. Mümkün olduğunca, toplu namazlar, hükümet güçlerinin kontrolünden uzak, köylerde ve çiftliklerde kılıyorlardı. Engizisyon kayıtlarında geçtiğine göre Dezalı bir fakih Medinaceli (Medinetü Salim), kendi düküne ait surların dışındaki bir çiftlik evinde Moriskoları topluyor, burada namaz kılıp Kur'an okuyorlardı. Arcoslu Fabian de Robles adında bir terzi, evinin dış kapısını kilitleyerek Moriskolar burada topluca abdest alıp namaz kılıyordu. Francisco Mateo adlı bir Moriskonun suçu, dayısının evinde ibadet etmektir. Bu suçtan dolayı yargılandığı kayıtlarda mevcuttu. Ancak 1526 yılında Gırnata'da ilk defa resmî olarak cuma ve cumartesi günleri evlerinin kapılarının kilitli olması yasağı çıkmıştı. Bunun amacı Moriskoların toplu ibadetlerini gerçekleştirmek için bir araya gelmemelerini sağlamaktı. Tuleytula protokollerinde sadece iki kez toplu cuma namazı kılma teşebbüsünden kaynaklanan suçlamalar vardı. Bu da Tuleytula Engizisyon mahkemesinin ne kadar sıkı denetim ve takipte olduğunu göstermektedir (Dressendörfer, 1971: 84; Özdemir, 2012b: 338, 342-343).

Hapishanede olan bir Gırnatalı Morisko, abdest alıp namaz kıldığı için diğer zanlılar tarafından mahkemeye ihbar edilmiş; bu sebepten 100 kırbaç ve 10 yıl kürek çekme cezasına çarptırılmıştı (Dressendörfer, 1971: 76).

1.4. Hac: İnforme protokolünde veya diğer bölgelerin protokollerinde, hac ibadetiyle ilgili fazla bir suçlama bulunmamaktadır. 1530'da güney sahil şeridinin Moriskolara yasaklanmasından dolayı, Moriskoların hacca gitmeleri imkânsız gibiydi. Moriskoların hacca gidebilmeleri için tek seçenekleri Fransa sınırından çıkıp, dolaylı

yoldan gitmekti. Hacca gidip de dönenlerin, Engizisyon mahkemesinde cezalandırılacakları bilincinde olmaları gerekiyordu. XVI. yüzyılın ilk yarısına kadar az da olsa gidebilenler olmuştu. Ancak bu maceracı hac yolculuğuna cesaret edemeyenler hac yerine geçebileceğini düşündükleri türbe ziyaretleri yapıyorlardı. Türbe ziyaretleri Müdeccenler döneminden beri mevcuttu. Bu bir nevi hac yerine yapılan ibadetti (Dressendörfer, 1971: 82-83).

Fracisco de Luque bir korsan olup Mekke'ye gitmeyi başarmıştı. Geri döndüğünde Mekke'yle ilgili tasvirlerde bulunmasıyla, kendisini ele vermişti. Hacca gitmenin cezası olarak 200 kırbaç, dört yıl kürek mahkûmiyeti ve müebbet Sanbetino kıyafeti giymekle cezalandırılmıştı (Lea, 2011: 351).

2. Bayramlar: Aznar Cardona ve Bischof Perez Valencia Moriskoların sürgün yılına kadar İslami kutlamaları gerçekleştirdiklerini, belirtmişlerdir. Kurban bayramı (îdil-kebir/büyük bayram), Ramazan bayramı (alagliet aşçagher/küçük bayram), mevlit kandili, aşure (lalaaçora) günlerini Moriskoların önemsedikleri bilinmektedir. Engizisyon protokollerinden anlaşıldığı üzere, Moriskolar iftarlarda toplanmaktaydılar. Engizisyon mahkemesinden fırsat buldukça, bu özel günleri kutlarken, farklı farklı tatlılar ve boya ile renklendirilmiş yumurtalarla (paskalya bayramını hatırlatmaktadır) sofraları süsledikleri bilinmektedir. Ancak ilerleyen zamanlarda, yetkililer tarafından Moriskoların toplanmaları, ayaklanma ihtimaline karşı yasaklanmasıyla, bu kutlamalara imkân kalmamıştı (Harvey, 2005: 149; Özdemir, 2012b: 345; Dressendörfer, 1971: 84).

3. Gusül Abdesti: Engizisyon raporlarına bakıldığında Moriskoların gusül ve normal abdest almaya titizlikle bağlı kaldıklarını görmekteyiz. Hatta bu durum eski Hristiyanların o kadar dikkatini çekmiştir ki, hayretle “aralık ayında bile olsalar, yıkanarlardı” derlerdi. Gusül abdestine ‘Guadoc’ denmekte idi. Eskiden hamamlar bu dinî maksada hizmet ettiğinden hamama gitmek yasaklanmıştı. Bir Moriskoyu ellerini dahi yıkarken görmeleri, Engizisyon mahkemesine çağrılmalarına yeterli delil olarak görülüyordu. Onlar, bu davranışların temizlik için yapıldığını bir türlü engizatörlere anlatamamışlardı. Özdemir, Hristiyanların, normal namaz abdestiyle temizliği birbirine karıştırdıklarını söylemektedir (Dressendörfer, 1971: 77-79; Özdemir, 2012b: 343-344).

Bartolomo Sanchez isimli bir Morisko, 1597 yılında Tuleytula'da mağribilerin temizlik alışkanlıklarından birini uygulamasından dolayı üç sene kürek mahkûmiyeti ve ömür boyu hapis cezasına çarptırılmıştı (Lea, 2011: 127).

Bahçıvan olan *Miguel Canete* adındaki bir başka Morisko da, 1606 yılında işbaşında yıkanırken görüldüğünden, aleyhinde hiçbir delil olmadığı halde ihbar edilip, mahkemeye çağrılmıştı. Orada işkence gördükten sonra yeterli delil olmadığından davası ertelenmişti (Lea, 2011: 127; Dressendörfer, 1971: 73-74).

Juan de Spuche adındaki Morisko da, odun kestikten sonra elini yüzünü yıkadığı için mahkemeye ihbar edilmişti. O, sorgulamadaki işkencelere dayanamayıp, Müslüman olduğunu itiraf edip, diğer Moriskoları da ihbar etmek zorunda kalmıştı. Bu kişi o kadar ağır işkence görmüştü ki, kendi kendine giyinemeyecek duruma gelmiş, en sonunda hapiste vefat etmişti (Carr, 2015: 171).

4. Eski Geleneklerine Bağlı Kalmak: Moriskoların İslam dinini hatırlatacak kültürlerini uygulamaları dahi, Kripto-İslam olduklarına delil sayılmaktaydı. Kültürlerinin İslam'la alakası olmadığını ne kadar anlatmaya çalışsalar da suçlamalardan kurtulamazlardı. Örneğin kına yakmak, hamama gitmek, düğün adetlerini uygulamak Kripto-İslam olduklarına delil sayılmaktaydı. Bu çerçevede geleneklere bağlı suçlamalara şu örnekleri verebiliriz:

4.1. Kına Yakmak: 1526'da ilan edilen Gırnata fermanıyla, kına yakılmasına da yasak getirilmişti. Ancak Morisko kadınlarından Mari Gomez, Gırnata genel valisi olan Mondejar'a, kınanın dinle bir alakasının olmadığını anlatarak, bir dönemliğine kına yasağını kaldırtmıştı. Her ne kadar kınanın İslami bir değeri olmadığını anlatarak; Hristiyan kadınların da kına sürdüklerini söyleseler de, Moriskoların tırnaklarına ve saçlarına kına sürmeleri, Kripto-İslam olduklarına delil sayılıp Engizisyon mahkemesine çağrılmalarına gerekçe sayılmıştı (Lea, 2011: 128).

4.2. Hamamlara Gitmek: Hamamlar, dinî ibadete hizmet ettiği gerekçesiyle kapatılmıştı. Aynı zamanda hamamlar, Hristiyanlar tarafından erkek ve kadınlar için farklı günlerde olsa da, zina yerleri olarak görülmekteydi. Yasaklanmasına bir başka sebep ise, hamamların eski Hristiyan ve yeni Hristiyanların aynı ortamda bulunmalarıydı. Bu durumu sakıncalı bulduklarından hamamları kapatmışlardı. Müslüman kökenli olup Hristiyanlığa geçen samimi Hristiyan *Nunez Muley* (Moriska

kadın) hamamların dinle alakasının olmadığını, beden temizliği ve sağlık için gidildiğini, zina yerleri olmadığını savunsa da, hamamların kullanımları yasaklanmıştı (Dressendörfer, 1971: 79; Özdemir, 2012b: 343; Carr, 2015: 87, 210).

4.3. Düğün Adetleri: Milli Tarih Arşivi, İnquisition de Valencia dosyasından alınan bilgilere göre, Moriskoların düğün adetlerinden bazıları; gelin evi süsleme, döşeklerin üzerlerine şekerler serpiştirme, Zambra Antiqua şarkıları söyleme ve halk oyunlarıydı. Bu gibi adetlere uyanlar Kripto-İslam olarak sayılıp mahkemeye çağrılırdı. *Maria Roayne* ve kızı *Maria Lopez*'le oğlunu evlendirirken gelin evine şekerlemeler getirip döşeklere atarak süslemişlerdi. Bu süsleme Mağribî âdetler sayılarak mahkemeye çağrılmışlardı. Ancak yeterli delil olmayınca dava kapanmıştı (Lea, 2011: 127). Bir diğer örnek ise, elli yaşında bir kadın, oğlunun düğününde folklor ile dans ettiği için gece vakti yatağından alınıp mahkemeye getirtilmişti (Dressendörfer, 1971: 111). Zambra Antiqua şarkısıyla ilgili örnek vermek gerekirse, 1579 yılında 17 yaşında olan genç *Gabriel de Carmona* dört arkadaşıyla birlikte yolculuk ederken, Mağribî düğünlerde söylenen Zambra Antiqua şarkısını söylediği gerekçesiyle, üç arkadaşı tarafından ihbar edilmişti. Hepsi de Engizisyon mahkemesine alınıp, sorguya çekilmiş ve suçsuz oldukları anlaşılınca serbest bırakılmışlardı. Ancak sorgulamada çektikleri eza tazmin edilmemişti (Lea, 2011: 108).

4.4. Kıyafet: Moriskoların geleneksel kıyafetleri bir gruba bağlılığı gösterdiği için ve yeni Hristiyanların kıyafetlerinden belli olmalarını engellemek için Engizisyon mahkemesi tarafından yasaklanmıştı. Morisko kadınların kıyafeti konusundaki yasaklamalar, namuslarına dokunduğundan, büyük kavgalar meydana çıkarmış ve Alpajurra ayaklanmasını tetiklemişti. Informe protokolünde Morisko kıyafetleriyle ‘indicios exteriorotes’ suç listesinde kıyafet konusu geçmemektedir. Bunun sebebi Moriskoların eski Hristiyanlara uyum sağladığı veyahut da Tuleytula’da Engizisyon mahkemesinin kıyafet konusunu bir suç olarak görmeyişi olabilir. Dressendörfer’da Morisko kıyafetinin bir suç olmadığını savunmaktadır. Valencia Engizisyon sürecinde de, mağribi kıyafet ile ilgili suçların mevcut olmadığını belirterek savunmasını desteklemiştir. Bishof Perez’e göre de, Moriskolar geleneksel kıyafetlerinin giymeye devam etmişlerdi. Ayrıca Hristiyan Kastilya’daki Morisko kıyafetlerinin ince dokumaları sayesinde revaçta olup çok ilgi gördüğü bilinmektedir (Dressendörfer, 1971: 111-112).

Carr ise İspanya'nın kırsal yerlerinde Morisko kıyafetlilere rastlandığını, ancak şehirlerde Hristiyanlarla aynı kıyafeti giydiklerini belirtmiştir. XVI. yüzyılda Morisko sokaklarına gidildiğinde kıyafet yönünden diğer yerlilerle hiçbir fark gözetilmediğini eserinde ifade etmiştir (Carr, 2015: 281).

Hristiyanlarla Moriskoların arasını yapmaya çalışan *Nunez Muley*⁷¹, çarşafı İslamiyet'in alakası olmadığını anlatmaya çalışmıştır. O, çarşaf kullanmasının sebebinin bazen tanınmak istememesi, bazen da erkeklerin peşlerine düşmelerine karşı kendini korumak amacıyla olduğunu savunmuştur. Yani çarşaf giymesinin dinî bir yönünün olmadığını, tamamen namusunu güvence altına almak için böyle giyindiklerini, ifade etmiştir (Carr, 2015: 210).

5. Çocuklara Vaftiz, İslamî İsimler ve Sünnet: Morisko bebeklerinin doğumları zorunlu olarak Hristiyan ebeler tarafından gerçekleştirilmekteydi (Rochau, 1853: 93). Aynı zamanda bebeklerin vaftiz edilmeleri ve Hristiyan isimlerin verilmesi de zorunluydu. Morisko ebeveynleri bebeklerinin vaftiz edilmemeleri için birçok yola başvurmuşlardı. Bunlardan biri Başpiskopos Juan de Ribera'nın verdiği bilgidен öğrenilmektedir. Ribera, görevli olduğu köyde aynı çocuğun birkaç kez vaftiz edilmek için kiliseye getirildiğini; bunun sebebinin de diğer çocukların vaftizden kurtarılması olduğunu belirtmiştir. Piskoposlar bebeği vaftiz ederken neden bu kadar büyük olduğunu sorduklarında ise bebeğin büyük doğduğu söylenilmiştir. Bebeklerini vaftizden kurtaramayan Moriskolar, vaftizden sonra evlerine gelir gelmez vaftiz suyunun tesirini giderebilmek inancıyla çocukların başlarına ekmek kırıntısı veya un dökerek ovuşturuyorlardı. Sonrasında da çocuklarını sıcak suyla iyice yıkayıp ardından birkaç Müslüman aile evde bir araya gelip Kur'an ayetleri okuyarak çocuğa İslami isim verilmekteydi. Serüvenden sonra bebeğe süs ve takılar takılıp tatlı ve meyve yenirdi. Durumu iyi olanlar ise kurban keserlerdi. Bu isim koyma geleneğine 'fada' veya 'fadas' denilirdi. Morisko çocuklarına evlerinde Müslüman isimleriyle hitap edilirken dışarıda Hristiyan isimleriyle hitap edilirdi. Diğer yandan, ülkede artık İslamî isim bulunmadığından kimin eski Hristiyan, kimin yeni Hristiyan olduğu anlaşılmıyordu. Moriskolar bazen Arapçadaki isimleri de ek olarak kullanmışlardı. Örneğin Diego Hernandez Sarafi gibi (Rochau, 1853: 108; Dressendörfer, 1971: 90; Özdemir, 2012b: 337-338, 345).

⁷¹ Nunez Muley, Müslüman kökenli olup samimi bir Hristiyandı.

Sünnet olmak, Moriskoların zorlukla sürdürebildikleri bir gelenektir. Çünkü çocuklarının sünnetli olmaları, ebeveynlerinin Müslümanlığa tabi olduklarını ortaya çıkartıyordu.⁷² Moriskolar sünnet geleneklerini sürdürmede bazı bölgelerde sıkıntı çekip bazı bölgelerde rahatlıkla bu sünneti uygulayabiliyorlardı. Bu bilgiyi Belmonteli bir Moriskonun ifadesinden öğrenmekteyiz. O, “Belensiye bölgesinde Moriskoların tamamının, Aragon bölgesinde yarısının sünnetli olduğunu. Kastilya ve Andalucia bölgesinde tamamının sünnetsiz” olduğunu itiraf etmişti (Özdemir, 2012b: 345-346). Engizisyon protokollerinde sünnet düğünleriyle ilgili yargılanma geçmemiştir. Raporlarda sünnet düğünlerinden bahsedilmediğinden sünnetlerin gizli gizli yapıldığını anlamaktayız. Dressendörfer araştırdığı Informe protokolünde sünnetle ilgili tek bir suçlama olduğunu söylemektedir. Buna dair Tuleytula/Toledo’da sünnetin engizatörler tarafından pek önemsenmediği varsayımını yapmıştır. Tüm Gırnatalıların sünnetli olduğunu belirtmektedir. Sünnet, sapkın adetlerden biri olarak görülmekteydi ve bu âdete Moriskoların inatla bağlı kaldıkları yabancı kaynaklarda belirtilmiştir. Sünnet âdetinden vazgeçirmek için örneğin Aragon’da II. Felipe’nin 1560’daki düzenlemesinde sünnet olan Moriskoya ‘galleeren dienst’ ‘kürek çekme cezası’ verilmiştir. Ayrıca Guerre de lorce, tüm köylerdeki papazlara Morisko çocuklarının sünnet olup olmadığını kontrol ettirmiştir. Böylelikle çocukların velileri ortaya çıkması hedeflenmişti.

Başpiskopos Savaterra, sünnetli olduğundan mahkemeye çağrılan Moriskoların kendilerini nasıl savunduklarını anlatmıştır. Segorbe’den bir Morisko, kendisinin dinî yönden dolayı sünnet olmadığını, modern tıbbaya uygun olmasından sağlık açısından yararlı olduğu için sünnet olduğunu belirtse de müebbet hapse çarptırılmıştır. Yaşlı Moriskolar ise önceden sünnet olduklarını ve kimin onu sünnet ettiğini hatırlamadığını söylemekteydiler. Velileri ise çocuklarının öyle doğduğundan bahsetmekteydiler (Dressendörfer, 1971: 87-89; Poliakov, 1981: 92).

6. Ölülerin İslamî Usullere Göre Defnedilmesi: Moriskoların, ölen yakınlarını, İslami kural ve kaidelere uygun defnetmeleri, engizatörler tarafından yasaklanmıştı. Bir Morisko ölüm döşeginde olduğunda bu durumu rahiplere bildirmek gerekiyordu. Çünkü rahipler o kişinin ölürken Katolikliğe yakışır şekilde ölmesini

---

⁷² 1585’te Suprema, çocuklarının sırf sünnetli olduğundan, velilerini yargıya çekmelerinin doğru ve güvenilir olmadığını ifade etmektedir. Bu sebepten dolayı İspanya Engizisyon uygulamalarında farklılık olduğu görülmektedir. Bkz. Dressendörfer, 1971: 87.

sağlayacaktı. Eğer bu geciktirilirse kişiler ağır cezalara çarptırılmaktaydı. Ancak, Moriskolar, cennete girebilmeleri için bir Mağribî olarak ölmek arzusu ve Müslüman olarak gömülmekte kararlı oldukları sebebiyle bu cezaları göze alıyorlardı. Bu suçları ortaya çıktığında, ani ölüm gerçekleştiğinden dolayı haber veremediklerini söyleyerek kendilerini savunuyorlardı.

Defin ve ölüyü İslamî usule göre yıkama konusunda da sıkıntı çekmişlerdi. Moriskoların İslami usullere göre ölüyü yıkayıp güzel kokular sürmeleri yasaktı. Bu sebepten rahip gelip ölünün Hristiyan usulüne göre hazırlanıp hazırlanmadığına bakarak kontrol ederdi. Aynı şekilde ölünün cenaze namazı da kılamıyorlardı. Bu sebepten, mümkün olduğunda, bunu telafi etmek için, geceleri cenaze namazını kılıyorlardı. Gömme işleminde ise, Moriskolar Hristiyan mezarlıklarına gömülmek istemiyorlardı. Ancak başka seçenekleri olmadığından, kendilerince, Hristiyan toprağına değmemesi için toprağı taşlar dizer öyle gömerlerdi. Bir başka yöntemleri ise normal toprak derinliğinden daha derin kısmı, temiz toprak olarak gördüklerinden cenazelerini o şekilde gömerlerdi. Bazı Moriskolar ise akrabalarının Hristiyan usullere göre gömülmesinin ardından, mezarı kazıp cenazeyi çıkarıp İslami usule göre tekrar gömerlerdi. Bu durumdan şüphelenen Engizisyon mahkemesi mezarı kazıp ölüyü sağ omuzuna yan yatırılmış bir vaziyette bulduklarında akrabalarını cezalandırırdı (Dressendörfer, 1971: 92-93; Özdemir, 2012b: 346; Carr, 2015: 169-171, 274).

Moriskoların, İslamî kaynaklara dayandırılmayan adetleri de mevcuttu. Örneğin otuz sekiz yaşındaki bir kadın eşinin vefatından sonra, yedi gün odasını temizlemiş, mum yakmış, ekmek ve su koymuştur.⁷³ Sonrasında ekmeği fakirlere sadaka olarak dağıtmıştır. Bu adetlerin eski Hristiyanların adetleriyle karışmış olma olasılığı vardır. Aynı şekilde İslam'da yeri olmayan ölünün arkasından yedi gün boyunca et yememe orucundan da bahsedilir. Bazı Moriskolar, ölü ile birlikte yüzük, gerdanlık gibi takılarını, gömlek, fistan ve başlık gibi kıyafetlerini birlikte gömmekteydiler. Dikkat çeken bir diğer husus ise ölülerin kefenlerine Arapça dua⁷⁴ yazan bir kâğıt sıkıştırılmasıydı. Bunun sebebi, ölünün, kabirde sorgu meleklerinin sorularını daha kolay cevaplayacağını ummalarıydı. Duanın içeriğinde ise yapılan

⁷³ Özdemir'in verdiği bilgilere göre ölünün abdest alıp namaz kılabilmesi için leğen, ibrik, sıcak su, temiz bir bez ve seccade hazır bulundurulurdu. Odaya da kimse sokulmazdı. Bkz. Özdemir, 2012b: 346.

⁷⁴ Ek 10: Ölülerin kefenlerine konulan mektup'un fotoğrafı.

ibadetlerin kabulü, hataların affı, kabir hayatında ve sırat köprüsünde Allah'tan yardım dileyerek cennete gitme arzularına yer verilmişti (Hoenerbach, 1965: 358; Dressendörfer, 1971: 90-92; Özdemir, 2012b: 346).

Örnek: *Isabel Ruiz* adlı bir kadına kocasının cesedini İslamî usule göre defnederken görülmesi sebebiyle, 'auto de fé' de zoraki (levi) yeminli itirafta bulunup, kendisine 10.000 maravedis para cezası verilmişti (Lea, 2011: 128).

Companero adlı bir Moriskonun dul eşi 1609'da bir yakını için İslamî cenaze organizasyonu yapmak ve evinde bir dua köşesi bulundurmak suçundan dolayı çarımha gerilerek yakılma cezasına çarptırılmıştı (Monter, 1990: 218-222; Carr, 2015: 270).

7. Hz. Muhammed'e Saygı Göstermek: Papazlar, inançları sağlam olan Moriskoları kendilerine döndürebilmek için, Kuran-ı Kerim'i Latinceye çevirip, İslam dinini öğrenir ve Moriskolara karşı polemik amaçlı kullanırlardı. XVI. yüzyılda da, sure sure açıklama yapılarak Hristiyanlığın gerçek din olduğunu anlatan 'antialcoranes' yazılmıştı. Ancak bu fikrin başarıya götürmediği zamanla fark edilmişti.

Moriskolar, Hristiyanların, Hz. Muhammed'e hakaret ettiklerinde, dayanamayıp savunmalarıyla, kendilerini ele veriyorlardı (Dressendörfer, 1971: 94-96). Yine gayri ihtiyari Hz. Muhammed'i anıyorlardı. Bu anlamda *Ramiro de Placencia* adlı bir Morisko esnerken "Muhammed gözlerimi kapasın"⁷⁵ diye mırıldandığından dolayı Gırnata'da 1571'de "auto da fe" de yakılarak öldürülmüştü (Homza, 2006: 239-240).

Tüccar olan, *Georges de Peralta* adlı bir başka Morisko da mallarını satamayınca, üzüntüden "Muhammed" diye mırıldanmasından dolayı, kendisini Engizisyon mahkemesinde yargılanırken bulmuştu (Carr, 2015: 172).

Mağribli olduğu için bir çocuğa hakaret edilmesine şahit olan *Luisa Hernandez*, dayanamayıp "bir Mağribi, bir Hristiyan'dan daha değerlidir" demesiyle Engizisyon mahkemesinde cezaya çarptırılmıştı (Carr, 2015: 172).

⁷⁵ Muhtemelen ölürken gözlerinin kapanması esnasında Peygamber efendimizin yanımızda olması kastettikleri düşünülebilir.

8. Arapça Konuşmak: Moriskoların evlerinde dahi Arapça konuşmaları ve yazmaları yasaklanmıştı. Arapça yerine Kastilyaca konuşulması zorunlu tutuluyordu. *Nunez Muley*, Arapça konuşmak gibi bazı davranışların İslamiyet’le alakalı olmadığını açıklamaya çalışmıştır. Arapçanın doğrudan İslam’la alakalı olmadığını, papaz Talavera’nın dahi Arapça öğrendiğini, Kudüs’te Arapça konuşan çok iyi Hristiyanların bulunduğunu anlatmıştır. Ancak yine de Arapça yasağından dönülmemiştir (Rochau, 1853: 114; Carr, 2015: 210). Birkaç kilise yazarı Morisko kadınların, Morisko erkeklere nazaran Hristiyanlaştırılmada (eski adetlerini terk edip Arapça konuşmama) daha fazla zorlandıklarını ve tepki verdiklerini belirtmektedir. İnforme protokolüne bakıldığında Morisko suçlularının yaklaşık yarısını, kadınların oluşturdukları görülmektedir (Dressendörfer, 1971: 44-45). Moriskolar bu durum karşısında çaresizlikten kendilerine özgü bir dil olan ‘Aljamiado’yu oluşturmuşlardı. Onlar İspanyolcayı Arap harfleriyle yazarak bilgilerinin kaybolmamasını sağlamışlardı. Bu eserlerin çoğunluğu XVI. yüzyıla aittir. Bu eserlerde büyük bir gizlilikle Kur’an mealleri, hadisler, ilmihal bilgileri, evlenme, boşanma, miras gibi konular ele alınmıştı. Örneğin bu eserlerle kırk hadis geleneği Moriskolar tarafından muhafaza edilmişti. Onlar ana temaları İslam ve Peygamber sevgisi olan tarihi kıssalar ve şiirlerle dinî konuları anlatmaya çalışmışlardı (Özdemir, 2012b: 348-362). Böyle yaparak Moriskolar kimliklerini korumaya çalışıyorlardı. Bu çalışmalar sonucu Aljamiado dili ortaya çıkmıştı. Aljamiado Arap harfleriyle yazılmış Kastilyaca, Katalan ve Portekizce metinleri ifade etmekteydi. Neden Arapça kullanıldığı sorusuna ise bazı âlimler içeriklerin gizli kalmasından ötürü olduğunu öne sürmekteydi. Bazılarına göre ise kültürel melezleşmenin bir göstergesiydi. Aljamiado el yazmaları evde bulundurmak yasaktı. Engizisyon mahkemesi tarafından XVI. yüzyılda Aljamiado eserleri yakılmıştı. El yazmalar duvarlardaki gizli kovuklarda, ahşap zeminle halı altlarında mağarada silah zulasında saklanmaktaydılar. Sonuç olarak Aljamiado yazının amacı kültür ve dinî öğelerin hayatta kalmasını sağlamaktı (Carr, 2015: 174-175). Kılıç, Epalza’yı (de Epalza, 1992, 280) kaynak göstererek şu yorumu getirmiştir.

“İspanyol tarihçi Mikel de Epalza (d.1938-ö.2008) ise, kripto- Müslümanların, aljamia ya da Aljamiado lisanını geliştirme amaçlarını Osmanlılar’dan etkilenmelerine bağlar. Ona göre, İstanbul’un fethiyle beraber, Endülüs Müslümanlarının Türkler’e olan ilgisi artmıştır. Türkler, Arap harflerini kullanarak

nasıl yeni bir lisan geliştirmişler ise, onlar da yine bu harfler vasıtası ile yeni bir lisan meydana getirmek için uğraşmışlardır.” (Kılıç, 2016: 93).

9. Hristiyanlık Hakkında Kabul Edilemez İfadeler Kullanmak: *Mayor Garcia* adında bir Moriskonun, Meryem ana hakkında bir tartışma sırasında hayretle “evli bir kadın doğum yapmasına rağmen nasıl olur da bakire kalır?” demesi, Gırnata’da (1571) yılında ‘auto da fé’ de yakılarak öldürülmesine sebep olmuştu (Homza, 2006: 241).

Juan Gomez adlı bir başka Morisko da, “Mağribî kanunlarının Hristiyan kanunlarından daha üstün olduğunu, kendisinin de son nefesine kadar İslam’a uygun yaşayacağını söylemişti.” Ancak o, mahkemeye çağrıldığında, kendisinin böyle demek istemediğini ifade etmiştir. Engizatörler, Juan’ın daha önceden kendiliğinden Hristiyanlığa geçtiğini göz önünde bulundurarak, dava boyunca tutukluluğunun cezalandırma için yeterli olduğu kararına varmıştı. Dolayısıyla resmî bir takdir ile eğitim için iki ay süreliğine bir manastırda inziva cezasıyla (manevi ceza) kendisini kurtarmıştır (Lea, 2011: 109).

10. Dinî Toplantılar Yapılması: Moriskoların temel kaynaklarının yakılması, camilerin de kiliseye çevrilmesiyle, geriye sadece hafızalardaki bilgiler kalmıştı. Diğer İslamî ülkelerle de iletişimin yasaklanmasıyla, Müslümanlar akıllarındaki mevcut bilgilerini kulaktan kulağa aktarmayla, dinî bilgilerini yaşatmaya çalışıyorlardı. Ancak Hristiyan idareciler bu duruma da engel oluyorlardı. İslami toplantıların yapılması yasaklandığı için, gizli gizli bilgilerini aktarmaktaydılar. İki veya üç kuşak bu yöntemle çocuklarını eğitmekte başarılı olduklarından papazlar, Morisko çocuklarını ailelerinden kopartarak kilisede yetiştirme fikrini savunmaktaydı. Fakat bu fikre vasallar, ucuz işçi olarak Morisko çocukları çalıştırdıkları için karşı çıkmışlardı.

Tuleytula Engizisyon protokolündeki bilgiye göre, bu kulaktan kulağa aktarılan bilgiler, bilgin kişilerden gelmediğinden, dinî bilgilerin yapıları bozulmuştu. Alpujarra ayaklanmasına kadar gizli gizli toplanıp ibadetlerini öğrenebiliyorlardı ancak Alpujarra savaşıdan sonra Moriskoların bir araya gelmeleri, ayaklanma endişesinden, yasaklanmıştı. Bu dönem topluca ibadetler döneminin sonu olmuştu (Dressendörfer, 1971: 106-107).

Dikkat çekici bir olay ise, Morisko kadınlarının, bilgilerini aktarmadaki inatçılıklarıydı. Onlar, kültür ve dillerini koruma konusunda çok ketumdular. Fakihlerin, imamların azalmalarının ardından, görev kadınlara kalmıştı. Morisko kadınları dinlerinin unutulmaması için çocuklara gizli bir şekilde dini eğitim verme konusunda erkeklere nazaran daha çok çaba sarf etmişlerdi. Kadınların çocuklara dinî eğitim vermede daha aktif olmalarının sebebi olarak erkeklerin neredeyse tüm gün dışarıda çalışmaları gerektiğinden aileleriyle pek ilgilenememeleri gösterilebilir. Kadınların ise evde çocuklarıyla birlikte olmaları gizli gizli Arapça konuşup onlara dinî eğitim vermeleri daha muhtemeldi. Dinî konuda eğitim vermek demek büyük cezalara çarptırılmak demektir. Tek fakih olan *Mancebo de Arevalo*, Engizisyon uygulamaları sonucunda, İslamiyet'in kaybolacağını fark edip, her Müslümanın bilgisini diğerine aktarmasını zorunlu tutup, sorumluluk vermiştir. Hatta bildiklerini, kalıcı olabilmesi için, taş, kâğıda herhangi bir yere kaydetmelerini tavsiye etmiştir (Dressendörfer, 1971: 44-45, 108).

Bazı anlatımlara göre Mora adında yaşlı âmâ bir kadın, unutulmaması için dinini sürekli anlatmaya çalışırdı. Ona göre en büyük cihat şekli, Müslümanların yönetmediği yerlerde dinini koruyabilmektir (Carr, 2015: 177; Harvey, 2005: 86).

11. İslamî Kitaplar Bulundurmak: Daha öncede belirtildiği üzere, Cisneros, Moriskoların din ve kültürüne son vermek için ellerindeki din ve kültürleriyle ilgili mevcut kitaplarını yaktırmıştı. 1511'de Johannas der Wahnsinnige'nin fermanına göre Moriskoların evlerinde bulundurdıkları eserler için, kiliseden uygunluk belgesi alıp, onaylatmaları gerekiyordu. Moriskoların evlerinde küçük bir muska dahi bulundurmaları yasaktı. Hatta Engizisyon'da yargılanan bir Moriskonun Arapça okuma ve yazma bilgisi varsa, bu kimseler, şüphelilerin arasında en üst sırada bulunmaktaydılar. Bu durumda suçlu inkâr ederse duruma göre ya kırbaç cezası ya da 'auto da fé' cezası verilirdi (Lea, 2011: 129; Dressendörfer, 1971: 101-102).

Nofre Blanch ve karısı *Angela Carroz*, 1607'de, evlerine baskın yapıldığında, yataklarının altında Arapça kitaplar bulunmuştu. İkisi de bu kitapların onlara ait olmadığını, amcalarının olduğunu söylediler, ancak engizatörlere göre doğruyu itiraf etmediklerinden işkenceye tabii tutuldular. Ardından yeminli tövbe edip (*de vehementi*), 100 kırbaç vurma ve bir sene de hapis cezası aldılar (Lea, 2011: 129).

Gırnatalı *Isabel Xaquiza*, evinde birçok İslamî kitap bulundurması sebebiyle, abjuracion (tövbe etme) ve otuz duka cezaya çarptırılmıştır (Homza, 2006: 241).

Gırnatalı domuz çiftçisi (pig-keeper) olan *Sebastian de Alcaraz*, evinde İslami kitaplar bulundurmasından mahkemeye çağırılmıştı. Ancak kendisine ait olmadığını, bir başkasının onları oraya sakladığını söyleyerek, kendisini savunmuştur. Kendisinin güvenilir kişiliğinden dolayı ona inanılmıştı, ancak yine de 100 kırbaç, 20 duka para cezası ve (abjuracion) tövbe cezaları verilmişti⁷⁶ (Homza, 2006: 240).

12. Domuz Eti veya İçkiyi Geri Çevirmek: Moriskoların domuz eti yemekten sakınmaları, Muhammed'in yolunda olmaya delil sayılmaktaydı. Ancak ceza verilebilmesi için diğer suçlardan da işlemesi gerekiyordu. İçki içmek bir nevi test amaçlı kullanılmaktaydı. Eğer Moriskolar içki içerse sahih Hristiyan sayılır, içmezse onlara şüpheli gözüyle bakılmaktaydı. Bir Morisko domuz eti yemek istemediğinde, daha önce hiç bu hayvanın etinden yemediğinden hoşuna gitmediğini, ondan tiksindiğini veya tok olduğunu, mide rahatsızlığı gibi mazeretini ileri sürerek kendisini korumaya çalışırdı. Bazıları da ebedi cehennemden korktukları için mağribi olarak yaşamaya kasıtlı olarak devam etmişlerdir.⁷⁷ Domuz eti yeme veya içki içme konusunda kendilerini koruyamadıklarında veya bilmeden yediklerinde eve geldiklerinde ilk işleri boğazlarına parmak salarak midelerini boşaltmaktı. Bir Moriskonun bilinçli bir şekilde domuz eti yemediği öğrenildiğinde cezası müebbet hapis cezasına kadar çıkmaktaydı (Dressendörfer, 1971: 85-86; Özdemir, 2012b: 338; Carr, 2015: 173).

Juan Herrador, domuz eti yememe yanında domuz etine değmiş bıçağı dahi kullanmıyordu (Özdemir, 2012b: 338).

Isabel Garda, komşusunda bilmeden yediği yemeğin içinde domuz eti olduğunu öğrenince reflex olarak istifra etmesi sonucu ihbar edilmişti (Carr, 2015: 172).

İslamî usullere göre et kesilmesi de yasaklanmıştı. Bu sebepten İslamî et kesim yerlerine, engizatörler tarafından Hristiyan kasaplar görevlendirilmişti. Moriskoların

---

⁷⁶ 18 Mart 1571'de bu cezalar verilmiştir.

⁷⁷ Örneğin namaz konusunda Cuençalı Morisko Juan Carazon ebedi cehennemden kurtulmak için abdest aldığını itiraf etmişti. Bkz. Carr, 2015: 173.

kasap açmaları yasaklanmıştı. Ancak bazı bölgelerde Hristiyan gözetiminde Moriskolar kasap açabilirlerdi. Informe'de, 20 yıl öncesinden Hristiyan olmuş bir Morisko, keçi keserken İslamî usule göre hayvanı boğazlamasından dolayı müebbet hapis cezası verilmişti. Savunmasında ise, iyi bir Hristiyan olduğunu ve hayvan kesmesini sadece bu şekilde bildiğini söylemişti (Dressendörfer, 1971: 86-87).

13. Büyü/Sihir: XVI. yüzyıl İspanya tarihine bakıldığında, bu dönemde büyücülüğün yaygın olduğu, tüm büyü çeşitlerini içeren sayısız kitap ve kaynakların mevcut olduğu görülmektedir. Moriskoların sihirbaz oldukları söylenemezdi. Ancak muska yazmak gibi bazı uygulamalar onlar hakkında sihirbazlığı akla getirmekteydi. Bu uygulamalara, büyü amaçlı yapılan merhemler⁷⁸ ve fasulye (suerte de habas) kehaneti örnek olarak verilebilir. Moriskolar, bu ve benzeri büyücülük faaliyetlerinden ötürü mahkemeye çağırılırlardı, çünkü engizatörler büyücülüğü, Müslümanlıkla ilintili olarak kabul etmekteydiler (Dressendörfer, 1971: 115).

13.1. Muska ve Tılsımlar: Metal parçası, bir parça deri ve bir de kâğıttan oluşmaktadı. Moriskoları korumak için yazılan dualar muskanın içerisine yazılmaktaydı. Hatta bir örnekte Moriskonun muskasında Engizisyon mahkemesinden korunmasını içeren dualar bulunmuştu. Engizisyon mahkemesi muskanın bir batıl inanç olmasından ötürü bu durumu pek önemli görmemekteydi, mahkemeyi ilgilendiren konu, Moriskoların eski dinlerine bağlılıklarıydı.

Engizisyon mahkemesi, muska takan Moriskoları üzerinde Arapça yazı bulundurmalarından ve eski geleneklerini sürdürmelerinden dolayı suçlu görerek mahkemeye almaktaydı. Ciudad Real'de yaşayan esnaf bir Morisko, aynı zamanda muska yazmaktaydı. Mahkemeye göre bu Moriskonun cezası yakılmaktı. Ancak esnaf, bu cezadan iyi bir Hristiyan olduğuna eski Hristiyanlardan şahit göstererek, İslam dinine inanmadığını ve bu yazıları sadece şifa niyeti ile yazdığını söyleyerek kurtulmuştu. Ceza almaktan kurtulamayan bu Morisko, beş yıllık gemi hizmeti (galeeren dienst kürekçilik) cezasına çarptırıldı (Dressendörfer, 1971: 115; Carr, 2015: 276).

---

⁷⁸ Bu gibi merhemlerde kullanılan malzemeler yılan, kertenkeleydi. Hatta kaynaklarda tarifler mevcuttur.

14. Silah Taşımak: Hristiyan hâkimiyeti altında yaşayan Müslümanlara silah taşıma yasağı ilk olarak 1511 yılında Gırnata'da verilmişti. Bu tarihten dört yıl sonra aynı konuda ferman çıktığı için, önceki fermanın dikkate alınmadığı ve uygulanmadığı görülmektedir. Bu kanunun uygulamasında sıkıntı yaşandığından dolayı 1551'de yeni bir ferman çıkartılmıştı. Bu fermanda, Moriskolara sadece yuvarlak uçlu bıçak bulundurma izni verilmişti. Fermanda bulunan muğlaklık yüzünden yetkisiz kişilerce Moriskolara silah ruhsatları verilmiş ve bunu fırsata çevirenlere iyi bir kazanç kapısı doğmuştu. Ruhsat sahipleri gereğinden fazla silah alıp dağlardaki eşkıyalara vermekte ya da monfieslere (kanun kaçaklarına) satmaktaydılar. Bu sebeple 1552'de yayınlanan bir emirle, bu kimselerin ruhsatlarını silahlarıyla birlikte genel valiye sunmaları ve mühürletmeleri istenmişti. Aksi takdirde beş yıl kürek cezasına çarptırılmaktaydılar. Ancak buna benzer bir emrin 1563'lerde tekrarlanması, uygulamada çok gevşek davranıldığı göstermektedir. Yine 19 Ocak 1563'te tüm din değiştirenlerin ve onların soyundan gelen kimselerin silah sahibi olması ve taşınması yasaklanmıştı. Bu yasağın ilanından sonraki dört saat içinde, tüm silahların teslim edilmesi gerekmekteydi. Bunun üzerine 16.377 Morisko evinden 14.930 kılıç, 3.454 yay ve türlü türlü silah ele geçirilmişti. Bu yasağa uymayanlara; silahlara el konulması, ebedi kürek cezası verilmesi, silahların yakalandığı evlerin müsadere edilmesi ve ölüm de dâhil olmak üzere başka keyfi cezalar ön görülmekteydi (Rochau, 1853: 105; Lea, 2011: 180-182, 209).

Aragon'da ise 4 Kasım 1559'da tüm Moriskolara silah taşıma yasağı getirilmişti. Ancak asiller, yüksek mahkemeye başvurup, kendileri adına sulama kanallarında çalışan kişilerin yanlarında silah olmadan hakkını koruyamayacağı mazereti ile bu yasağın tarihini erteletmeyi başaramışlardı (Lea, 2011: 183).

15. Moriskoların Akraba Evlilikleri: Moriskoların evlilikleri genellikle kendi aralarında gerçekleşmekteydi. Bu gibi evlilikler 'sui juris' olarak adlandırılmakta ve kilise tarafından zina olarak kabul edilmekteydi. Bu sebepten, akraba evlilikleri kanıtlandığında bu tür evliliği yapanlar Engizisyon mahkemesinde yargılanmaktaydı. Ancak bazı papazlar Moriskoların İslâmî usule göre nikâh kıymalarına ve yaptıkları akraba evliliklerine, yüklü para karşılığında göz yummaktaydılar. Valencia ve Aragon'da akraba evliliklerinin genel sürgüne kadar devam ettiği bilinmektedir (Dressendörfer, 1971: 110).

Moriskolarda birden fazla kadınla evlilik yok denecek kadar azdı. Valencia Engizisyon sürecindeki belgelerde, bu tarz evliliğe bir kez rastlanmıştır (Dressendörfer, 1971: 110). Bazı batılı yazarlar Moriskoların tek evlilik konusunda Hristiyanlardan etkilenmiş olduklarını ifade ederler (Maislinger, 2008: 29).

Eski Hristiyanlara nazaran, Moriskoların evlilikleri daha küçük yaşlarda gerçekleşmekteydi. Bu sebeple de daha çabuk çoğalmaktaydılar. Moriskoların nüfus popülasyonunun hızlı artışından rahatsız olan eski Hristiyanlar, Morisko erkeklerinin kısırlaştırılması fikrini ortaya atmışlardır. Ancak bu fikir kabul görmemiş ve bunun yerine sürgün kararı alınmıştı (Dressendörfer, 1971: 113).

2.4. MORİSKOLARA ENGİZİSYON UYGULAMALARI

Moriskolar yıllarca dini ve kültürel olarak miras aldıkları uygulamaları yüzünden suçlu sayılmışlardır. Bu suçlardan dolayı da çeşitli cezalara çarptırılmışlardır. Moriskolara Engizisyon mahkemesince uygulanan suçların ve cezaların örnekler üzerinden daha iyi anlaşılabilceği düşünerek, kayıtlarda geçen bazı örnekleri burada vermek yerinde olacaktır.

Luiz Garan isimli Morisko, ayaklanma esnasında bir Engizisyon memurunun (Alguazil) başını taşla yaralamış, mahkemede sunduğu savunmasında, alguazile taş attığını inkâr etmeyip, taş attığı kişinin Engizisyon memuru olduğunu bilmediğini söylemişti. Bu sebepten 200 kırbaç, yeminli tövbe, altı yıl kürek mahkûmiyeti ve ömrünün sonuna kadar dönmek üzere Xea şehrinden sürgün cezası almıştı (Lea, 2011: 133).

Seksen yaşında, Pedro de Jaen'in dul eşi, *Isabel de Jaen*, İslam inancına sahip olması, Christus'u aşağılaması, perşembe günü oruç tutması ve gusül abdesti (Guadoc) alması nedeniyle, üç kişi tarafından Engizisyon mahkemesine ihbar edilmişti. İhbar edenlerin ikisi on sekiz yaşın altında, diğer ihbarcı ise yetişkindi. Isabel, savunmasında kendisini ihbar eden kişilerin, düşmanları olduğunu, iftiraya uğradığını ve masum olduğunu ifade etmişti. Sonuç olarak bilincini kaybedene kadar işkenceye uğramış ve 'auto da fé' meydanında yeminli tövbe (abjuracion de levi) ettirilmişti (Dressendörfer, 1971: 67).

Otuz sekiz yaşında olan tüccar *Andes Munoz* şifa niyetine muska hazırlayıp boynuna asması nedeniyle, iki ergen tarafından Engizisyon mahkemesine ihbar edilmişti. Savunmasında o, üç yıl süresince eski dinine bağlı kaldığını itiraf etmiş, ancak uzun süredir samimi ve iyi bir Hristiyan olduğunu belirterek bunu şahitlerle kanıtlamıştı. Diğer oturumda ise Munoz, kendisinin psikolojik sıkıntıları olduğunu söyleyip muska yazdığını inkâr etse de para cezası ve beş yıl kadirga cezasına çarptırılmaktan kurtulamamıştı (Dressendörfer, 1971: 67-68).

Otuz yedi yaşında olan *Miguel de Toledo*, Ramazan orucunu tutması, abdest alıp namaz kılması, cuma günlerini önemsemesi nedeniyle bir kişi tarafından Engizisyon mahkemesine ihbar edilmişti. Ayrıca başka dört şahit de, Miguel'i Ramazanın sonunda Morisko topluluğunda gördüklerini ihbar etmişti. Ancak savunmasında, Miguel, bütün suçlamaları inkâr etmiş ve şahitlerden birinin kendisiyle husumetli olduğunu beyan etmişti. Bu sorgulamada ona, işkence yapılmış, Abjuracion de vehementi (yemin), büyük para cezası ve beş yıl kürek çekme cezası verilmişti (Dressendörfer, 1971: 68).

Miguel de Toledo'nun otuz yaşındaki eşi *Ysabel de Naxora*, eşiyle aynı suçtan yargılanmış, sorgulamasında kızına İslami eğitim verdiğini itiraf etmişti. Bundan dolayı Naxora'ya eşinden daha ağır ceza verilmiş ve o, müebbet hapis cezasına çarptırılmıştı (Dressendörfer, 1971: 71).

Mari Gomez, 1538 tarihinden itibaren aleyhine biriken delillerden dolayı 1 Mayıs 1540'da tutuklanmıştı. Kızı *Maria Cassilla*, annesinin sadık bir mağribi olduğunu itiraf etmişti. Ancak Maria'nın annesi, suçlamaları kabul etmeyip savunmasında bocalayarak kuşkuları üzerine çekmiş ve Engizisyon mahkemesi bu durumu suçlu olmaya delil göstermişti. Bu kişiler, işkenceye maruz bırakılmış ve onların zorla itirafları alınmıştı. Bir süre sonra ise uzlaşma, müsadere ve Sanbetino kıyafeti giydirilerek müebbet hapse mahkûm edilmişlerdi (Lea, 2011: 115-117).

Diego Perez'in on sekiz yaşındaki bekar kızı *Marta Perez* birçok Moriskoyu ele vermiş, hatta kronzeugin (ihbarcıların kraliçesi) lakabı ile tanınır olmuştu. Öyle ki Marta, anne, babası da dâhil olmak üzere tüm akrabalarını engizatörlere ihbar etmişti. Marta'nın bu ihbarları sayesinde, engizatörler Moriskoların pek çok işbirliğini öğrenmiştir. Bu yaptıklarından ötürü Marta'yı korumak adına, engizatörler,

mahkemede onun için bir oda tahsis etmişti. Birçok Moriskonun mahkemeye alınmasına sebep olan Marta, bir müddet sonra kendisinin de yargılanmak istediğini, çünkü Hristiyan olmadan önce bir buçuk yıl gizli Müslüman olarak yaşadığını itiraf etmişti. Ancak mahkeme, Marta'yı 'buena confitente' ve 'bien convertidad' (iyi Hristiyan, samimi Hristiyan) olarak kabul etmiş ve onu ödüllendirerek serbest bırakmıştı (Dressendörfer, 1971: 68).

Diego Perez'in on beş yaşlarındaki bekar kızı *Ysabel Perez*, kız kardeşi Marta Perez tarafından, dinî eğitim aldığına dair ihbar edilmişti. Ysabel önce suçunu inkâr etmiş, sorgulamadaki işkenceye dayanamayarak, iki yıl dinî eğitim aldığını itiraf etmek zorunda kalmıştı. Sonrasında ise Ysabel de ablası gibi arkadaşlarını ihbar etmiş ve serbest bırakılmıştı (Dressendörfer, 1971: 68).

Miguel de Toledo'nun on altı yaşındaki bekar kızı *Maria de Toledo*, dinî eğitim almak suçuyla yargılanmıştı. Sorgulamasında, diğer suç arkadaşlarını da ihbar etmesi için yapılan zorlamalara direniş göstermiş, kendisinin iyi bir Hristiyan olduğunu ve bundan dolayı da hiç kimseyi ihbar etmek istemediğini belirtmişti. Ancak Toledo, işkencelere daha fazla dayanamayıp, annesini ve babasını ihbar etmek zorunda kalmıştı. O da, yukarıda anlatılan iki kız kardeş gibi mahkeme tarafından serbest bırakılmıştı (Dressendörfer, 1971: 69).

Yine on dört yaşında bekar bir genç kız olan *Maria de la Cruz*, dinî eğitim aldığından dolayı mahkemeye çağırılmıştı. O da diğerleri gibi arkadaşlarını ihbar etmesi sebebiyle Engizisyonunda yargılanmaktan kurtulmuştu (Dressendörfer, 1971: 69).

Yirmi yaşında olan *Diego de Ortega* 1581'de kendisini Tuleytula mahkemesine itirafta bulunmuştu. Kendisi çocukken dağlık yerlerde mağribi merasimlere katıldığını ve Tuleytula'ya geldiğinde ise birkaç yıl Hristiyan dininin hakikatiyle ilgili şüphelerinin olduğunu söylemişti. Mahkeme, müsadere olmaksızın sadece gizlice tövbe etme cezasına çarptırmıştı (Lea, 2011: 247-248).

Otuz yaşındaki esnaf *Geronimo de Mendoza*, yetişkin bir kadın tarafından iftar yemeğine katıldığından ötürü, başka üç kişi tarafından ise aya bakarak Ramazan ayını hesaplamasından dolayı ihbar edilmişti. Yine Mendoza, başka bir şahit tarafından da bir Morisko cesedini İslâmî usule göre gömdüğünden dolayı ihbar edilmiştir. Son

olarak ise, Almagro Engizisyonuna giden Moriskolara “ne olursa olsun, suçunuzu sakın itiraf etmeyin” diye akıl vermesinden dolayı ihbar edilmişti. Ancak kendisi de sorgulamada yapılan işkencelere dayanamayıp suçunu itiraf etmiş, diğerlerini de ihbar ederek Hristiyanlığa yeniden geri dönmüştü. Bu itirafından dolayı ona, mallarına el koyma ve dört ay kürek çekme cezası verilmişti (Dressendörfer, 1971: 69).

Geronimo de Mendoza’nın on dokuz yaşındaki eşi, *Florencia de Bacna*, kocasıyla aynı suçlara tabi tutulup, ayrıca bir akrabasının vefatından sonra yedi gün et yemediği küçük bir çocuk tarafından mahkemeye ihbar edilmişti. Sorgulanan Bacna başta suçlamaları inkâr etse de, kendisine yapılan işkenceye daha fazla dayanamayıp suçunu itiraf etmiş ve müebbet hapis cezasına çarptırılmıştı (Dressendörfer, 1971: 69).

Balthasar de Mendoza’nın otuz beş yaşındaki eşi, *Lucia de Jaen*, Ramazan orucunu tutması, abdest alıp namaz kılması, İslami törenlere (bayram ve cenaze) katılması ve et perhizi yapmasıyla Engizisyon mahkemesine ihbar edilmişti. Bir yetişkin bayan ve iki genç/çocuk tarafından Engizisyon mahkemesine ihbar edilen Jaen sorgulanmasında tüm suçlamaları kabul edip diğer suç ortaklarını da ihbar etmesiyle suçu hafifletilip bir yıl hapis cezası verilmişti (Dressendörfer, 1971: 69).

Cuenta bölgesi, İspanya içerisinde Morisko nüfusunun yoğun olduğu bir yerdi. 1575’te engizisyoncular bu bölgeye gelmiş ve Moriskolardan kuralları çiğneyenlerin itirafta bulunmalarını istemişlerdi. Bu talep sonrasında kimsenin öne çıkıp itirafta bulunmaması üzerine engizatörler, Morisko cemaati içerisinde saygın bir kişi olan Antonio Morago’yu tutuklamakla tehdit ederek suçluların itirafçı olmalarını sağlamışlardı (Carr, 2015: 271-272).

Kırk beş yaşında olan bahçıvan *Luys Hernandez*, İslami derslere ve dinî törenlere (Kur’an) katılmakla suçlanmıştı. Sorgulamasında on yıldır tüm İslamî gerekliliklerini uyguladığını itiraf etmiş ve mahkeme tarafından müebbet hapis cezasına çarptırılmıştı (Dressendörfer, 1971: 69-70).

Luys Hernandez’in otuz yaşlarındaki eşi, *Ysabel Hernandez*, İslami törenlere katılmasıyla mahkemeye ihbar edilmişti. Sorgulamasında Müslüman olduğunu itiraf edip başkalarını ele verse de müebbet hapis cezasına çarptırılmıştı (Dressendörfer, 1971: 70).

Diogo Perez'in kırk yaşlarında olan eşi *Lucia de Naxora(?)*, kızı tarafından, abdest alıp namaz kıldığı, cuma gününü önemseydiği, domuz etini yemediği ve İslami kaynakları bulundurduğu Engizisyon mahkemesine ihbar edilmişti. Ayrıca beş ihbarcı tarafından Naxora'nın, İslami usule göre cenaze yıkamada yardımcı olduğu ve iftar yemeğine katıldığı mahkemeye bildirilmişti. Savunmasının ilk başlarında suçlamaları inkâr etse de işkencelere dayanamayıp sorgulamada babasından öğrendiği dinî bilgileri, üç aydan itibaren uyguladığını itiraf etmiştir. Mahkemede müebbet hapis cezasına çarptırılmıştı (Dressendörfer, 1971: 70).

Miguel Ruiz'in kırk yaşındaki eşi *Maria de Naxora*, bildiği duaları başkalarına öğrettiği için yaklaşık on kişi tarafından mahkemeye ihbar edilmişti. Sorgulamasında birçok kişiyi ihbar etse de, müebbet hapis cezası verilmişti (Dressendörfer, 1971: 70).

Esnaf olan altmış yaşındaki *Balthasar de Mendoza*, oruç tuttuğundan dolayı beş kişi tarafından ihbar edilmişti. İhbarcılardan birisi ihbarını yalanlamış, bir diğeri de sadece böyle bir söylenti olduğunu söylemişti. Bu gibi şahitlerin vazgeçme durumları 'Informe' de çok az yer almaktadır. Balthasar sorgulanmada suçunu inkâr etse de işkencelerin şiddetine dayanamayıp itirafta bulunmuştu. Cezasının hafifletilmesi umuduyla, beş altı yıl hasta olduğunu ve böylece Ramazan orucunu tutmadığını belirtmişti. Aynı zamanda suç ortaklarını ihbar etse de müebbet hapis cezasından kurtulamamıştı (Dressendörfer, 1971: 69-70).

Tüccar olan (ayakkabıcı) otuz altı yaşında ki *Alonso de Mendoza*, beş kişi tarafından (biri kronzeugin) tüm İslami ibadetlerini yerine getirmekle suçlanıp mahkemeye ihbar edilmişti. Sorgulamasında işkenceye dayanamayan Mendoza, suçunu itiraf ederek, eşini de ele vermek zorunda kalmıştı. Engizatörler tarafından Mendoza'nın İslami bilgilere hâkim olduğu bilinmesinden ötürü müebbet hapis cezasına çarptırılmıştı (Dressendörfer, 1971: 71).

Alonso de Mendoza on dokuz yaşındaki eşi *Luciana de Naxora'nın*, sorgulamasında dinî toplantılara katıldığını, ihbar etmişti. İfadeye alınan Naxora 8-9 yıl önce babaannesinden aldığı dinî eğitimi, ancak 12-13 kez uyguladığını söylemişti. Böylelikle iki yıl hapis cezasıyla kurtulmuştu. Naxora'nın sorgulamasında engizatörlerin dikkatini çeken olay ise, kocası tarafından ihbar edilse de eşini korumaya çalışmasıydı. Bu olay da Informe protokolüne kaydedilmişti (Dressendörfer, 1971: 71).

Luis Alboacen isimli Gırnatalı bir Müslüman Cezayir'e sürgün edildiği halde, oradan yanına birkaç kişi alarak Belensiye'ye dönmüş ve Moriskoları ayaklanmaya teşvik ederken Engizisyon mahkemesi tarafından yakalanmıştı. 23 Ekim 1562 tarihinde gerçekleştirilen bir 'auto da fé' töreninden sonra Gırnata'da yakılmıştı. Aynı şekilde İspanya'nın Pinillos şehrinden Kuzey Afrika'ya giden ve orada Müslüman olarak yaşamına devam eden *Alonso Rufian* isimli şahıs Müslümanların ayaklandıklarını haber alınca diğer Müslümanlarla beraber yanlarına aldıkları barut ve silahlarla İspanya'ya dönüp, ayaklanmaya katılmıştı. 18 Mart 1571 tarihinde Gırnata'da gerçekleştirilen bir 'auto da fé' töreninde kürek mahkûmiyeti cezasına çarptırılmıştı (Kılıç, 2016: 103).

Yetmiş sekiz yaşında olan *Ysabel Coitete'nin*, akrabalık bağlantıları bilinmemektedir. Müslüman olarak yaşadığı, İslami usule göre cenaze yıkamasında bulunduğu ve fasulye kehanetini denediği ihbar edilmişti. Sorgulamasının başında suçunu inkâr etse de işkenceye daha fazla direniş gösteremeyip yaptıklarını itiraf etmişti. İfadesinde aslen İspanyalı olduğunu, Alpujarra savaşı döneminde Müslüman olduğunu söylemesiyle mahkeme müebbet hapis cezası vermişti (Dressendörfer, 1971: 71-72).

Otuz üç yaşındaki esnaf (ayakkabıcı, bakkal), *Diego Perez Çimpati*, İslami gereklilikleri uygulamada ve birkaç dinî eser bulundurmaktan Engizisyon mahkemesine ihbar edilmişti. Büyü hariç tüm Engizisyon mahkemesince görülen suçları işlediği kabul edilmektedir. Savunması önemsenmeyip lanetlenerek kazık cezasına çarptırılmıştı (Dressendörfer, 1971: 72).

Elli dört yaşında olan *Miguel Ruiz de Mendoza*, iftar yemeklerine katılmasından ve evinde Kur'an sayfaları bulundurmaktan mahkemeye ihbar edilmişti. İlk sorgulanmasında ömür boyu imanlı kaldığını, ibadetlerini yerine getirdiğini ve bunu hapiste de devam ettireceğini söylemiştir. Gözü korkan Mendoza ikinci savunmasında ise ilk verdiği ifadesinin aksine kendisinin iyi bir Hristiyan olduğunu söylemiş ve ilk ifadesini de ruhsal sıkıntılar içerisindeyken söylediğini belirtmişti. Ancak engizatörler bunun bir düzen olduğunu düşünerek savunmasını kabul etmemişlerdi. Önce 'in çaput alienum'da işkence görmüştür ardından da 'auto da fé' de yakılmıştı (Dressendörfer, 1971: 72).

Elli dört yaşında olan ayakkabıcı *Hernando de Palme*, Almagro'da İslam'ı muhafaza edenler arasındaydı ve ilmî şahsiyetinden ötürü Moriskolar tarafından 'al-Mübarek' diye adlandırılmıştı. Dinî bilgilerini diğer Moriskolarla paylaşmak, Ramazan ayının başlangıç tarihini belirlemekle uğraşmak, ölen kişilerin arkasından mevlit okumaktan mahkemeye ihbar edilmişti. Kendisine son derece ağır işkenceler yapılsa da hayatta kalmıştı. Ardından 'Abjuracion de levi' yeminli/hafif ceza verilmişti (Dressendörfer, 1971: 72-73).

Şimdi verilecek örnekte ise kişiler arası iftira ve hasımlık konusuna değinilmektedir. *Francisko Doquin Frare* ve eşi *Maria Gilo* 1575 senesinde Belensiye Engizisyonuna çağırılmış ve tüm deliller aleyhlerine çevrilmişti. Onların aleyhinde şahitlik eden ancak bir kişi vardı. O kimse de mahkûm edilip 'auto da fé' de yakılmıştı. Sanık, şahidin kendisinin düşmanı olduğunu tespit etmiş ancak yine de hükmün tayininde ihtilafa (discordia) düşülmüştü. Piskoposluk dairesi ve Engizisyon üyelerinden biri bu sanıkların 'auto da fé' de teşhir etme ve ardından para cezası verip pişmanların eğitilip ıslah edildiği hapishaneye gönderme yönünde oy kullandı. Diğer engizisyoncular ve danışmanlar ise bu karı kocanın daha ileri seviyede sorgulanması için onlara işkence yapılması yönünde görüş belirttiler. Bu görüş kabul edilmiş ve kocaya işkence yapılarak, ispatlanmamış bir suç yüzünden hapis cezası verilmişken karısına çocuk emzirdiğinden dolayı bir şey yapılmamıştı (Lea, 2011: 114-115).

Andres Lopez'in elli yaşındaki dul eşi *Maria Rroayne*, bir Morisko düğününe gittiğinde, yanında hediye olarak şekerler, örtüler ve süs eşyaları bulundurduğundan mahkemeye (kronzeugin tarafından) ihbar edilmişti. Savunmasında suçlamaların doğru olduğunu söylemişti. Bunun üzerine de engizatörler kadının iyi niyetli olduğunu düşünüp mahkeme sürecini ertelemişlerdi (Dressendörfer, 1971: 73).

Lorenzo Divalos'un altmış altı yaşındaki eşi, *Maria Lopez*, gusül abdesti alması ve Arapça dualar okumasından dolayı mahkemeye (kronzeugin tarafından) ihbar edilmişti. Dava sürecinin tamamlanmasından önce şahidin ölmesiyle davanın sonlandırılmasına karar verilmişti (Dressendörfer, 1971: 73).

Bahçıvan olan *Miguel Canete*, abdest almasından dolayı mahkemeye ihbar edilmişti. Ancak ihbar eden kişi, ihbarını geri çekmesine rağmen Canete sorguya alınmıştı. Savunmasında yüzünü yıkama sebebinin serinlemek için olduğunu ifade

ederek zor işittiğini bu sebepten bazı soruları anlamadığını söylese de işkence yapıldı ardından davası tehir edilmişti (Dressendörfer, 1971: 73-74; Lea, 2011: 127).

Otuz yedi yaşında olan Martin de Jaen'ın (fakih) dul eşi, *Lucia de Narbaz*, okunan İslamî eserleri dinlemekle suçlanmıştı. Sorgulamasında ihbarların doğru olduğunu kabul etmiş ancak hamile olmasından dolayı işkencesi ertelenmiştir. Bu örnekle Engizisyon mahkemesinin bireysel özel durumları dikkate aldığı ve farklı uygulamalarda bulunduğunu göstermektedir (Dressendörfer, 1971: 74).

Aşağıdaki tabloda Engizisyon mahkemelerinde Moriskolara atfedilen suçlar ve verilen cezalar gösterilmektedir:

Suç ve Ceza Tablosu

	Suç		Ceza
1.	Abdest almak	a.	Üç sene kürek mahkûmiyeti
		b.	Müebbet hapis
		c.	(yeterli delil olmadığında) işkence ardından dava erteleme
2.	Hamam evinde bulundurmak veya hamama girmek		İlk yakalandığında: 50 gün zincirlenerek hapis cezası + 100.000 Maravedis + iki yıl sürgün
			İkinci kez yakalandığında: 100 gün zincirlenerek hapis cezası + 200.000 Maravedis + dört yıl sürgün
			Üçüncü kez yakalandığında: Malının yarısına el koyma + 5 yıl kürek mahkûmiyeti
3.	Hac	a.	200 kırbaç cezası
		b.	Dört yıl kürek mahkûmiyeti
		c.	Müebbet Sanbetino
4.	Sünnetli olma	a.	Müebbet hapis
		b.	Kürek mahkûmiyeti
5.	İslamî usule göre defnetme	a.	10.000 Maravedis para cezası
	Defnetme + evde ibadet köşesi bulundurma	b.	Çarmıhta yakmak
6.	Domuz eti yememe		Müebbet hapis

7.	Ruhsatsız silah taşıma	a.	Beş yıl kürek cezası
	Ucu sivriltilmemiş silah dışında silah taşıma		İlk yakalanışta: Müsadere
			İkinci yakalanışta: Altı yıl kürek mahkûmiyeti
			Üçüncü yakalanışta: Ömür boyu kürek cezası
8.	İslamî usule göre et kesimi		Müebbet hapis
9.	Muska yazmak	a.	Beş yıl kürek mahkûmiyeti
		b.	Para cezası + beş yıl kürek cezası
10.	Engizisyon memurunu yaralama (kasıtsız olduğunda)	a.	200 kırbaç + yeminli tövbe + altı yıl kürek cezası + sürgün
11.	Doğumda Hristiyan ebe çağrılmaması		100 Real ceza
12.	Sürgünden geri dönme		Kırbaç + hapis + gemi hizmeti + idam
13.	Peygamberi anma		Yakılarak öldürülme
14.	Hristiyanlık açısından kabul edilemeyen ifadeler	a.	Yakılarak öldürme
		b.	(Kendiliğinden Hristiyanlığa geçtiğinden) manevi cezaya (iki ay manastırda bulunma)
15.	Arapça konuşma	a.	1. Otuz gün zincirli hapis, 2. Altmış gün zincirli hapis 3. Uyarıda (erkeklere) 100 kırbaç ve 4 yıl kürek, kadınlara ve 17 yaş altındaki erkeklere dört yıl hizmetçilik cezası.
16.	Arapça kitap bulundurma	a.	Yeminli tevbe + 100 kırbaç + bir sene hapis
		b.	Yeminli tevbe + 30 duka para cezası
17.	Kaçma ve ayaklanma deneyimlerinde bulunma		Hacizden idama kadar cezaları vardı
18.	Sahillere on fersah (50km) yaklaşma durumunda	1. İhlâl	100 kırbaç cezası
		2. İhlâl	Kürek mahkûmiyeti
19.	Korsanlarla işbirliği içerisinde olma		Ölüm ve mallarına el koyma cezası
20.	Ülkeyi terk etmek için belirlenen yerlerin terk edilmemesi durumunda		Müsadere ve ölüm

2.5. MORİSKOLARIN ENGİZİSYON MAHKEMESİNDEKİ SAVUNMALARI

Engizisyon protokollerinden alınan bilgilere göre Moriskolar ilk mahkemeye çağrıldıklarında suçunu inkâr eder ve genellikle ihbar eden kişinin bir husumetlisi olduğunu söylerlerdi. Bu gibi durumda zanlı başka bir şahit alarak kendini temize çıkarabilirdi. Ancak bu yeni şahit Morisko olmamalıydı. Zanlı şahit bulamadığında ise Engizatörler Moriskoları sorgu odasına alırlardı. Sorgulamalarda Moriskoların ilk hedefleri dinî kimliklerini saklamaya çalışmaktı ancak sorgulamadaki işkence yöntemleriyle kendilerini ve diğer dindaşlarını dahi ele vermek zorunda kalıyorlardı.

Moriskolara uygulanacak cezalarda belli bir düzen yoktu. Verilen cezalar Engizatörlerin insiyatifine kalmış bir durumdu. Moriskolar Engizisyon ismini duyunca korkunun ve çaresizliğin öfkesini yaşamaktaydılar. Onlar, engizatörleri ‘harrâcûn’ yakan kişiler olarak isimlendirirlerdi.⁷⁹ Bir Morisko el yazmasında engizisyoncular “*Zanaâtı kibir, eşcinsellik, ihtiras, dine küfür... zorbalık, soygun ve haksızlık olan hırsızlık yapan kalpsiz kurtlar*” olarak tanımlanmıştı. Engizisyon mahkemesini şeytanın mahkemesi olarak nitelerlerdi (Dressendörfer, 1971: 37-38; Carr, 2015: 276). Moriskolar savunmalarında suçlarının bir kısmını itiraf ederek cezalarının hafif olmasını umut ediyorlardı. Ancak engizatörler bunu fark ettiklerinde daha fazla işkence yapıp daha fazla bilgi almaya çalışırlardı. Moriskoların cezalarını hafifletme amacıyla uyguladıkları bir diğer yöntem ise itham edilen suçları belirli bir dönemde uyguladıklarını, Kripto-İslamlığın geçmişte kaldığını iyi birer Hristiyan olduklarını söylemekti.

Moriskoların bir diğer savunma tekniği ise yaptıklarına bahaneler bulmalarıydı. Örneğin sünnet olmanın sağlık açısından faydalı olduğunu veya domuz etini alışık olmadıklarından dolayı yemedikleri gibi. Tabikî dinî ibadetler konusunda bu gibi bahaneleri Engizisyon mahkemesi kabul etmemekteydi. Ancak ‘indicios exteriores’ kültür ve folklor gibi uygulamalarında bu gibi bahaneler söylendiğinde bazen göz yumulabiliyordu. Engizatörler Moriskoların kasıtsız bir şekilde eski dinlerine uyduklarına ikna olursalar, daha hafif cezalar vermekteydiler. Örneğin bir Morisko kadının cenaze törenindeki alışkanlıkların devam ettirmesinden dolayı ona,

---

⁷⁹ Bazen öçlerini almak için familiaları (Engizisyona yardım edenleri) öldürdükleri bilinmektedir.

hafif bir ceza verilmişti. Ancak erkek bir Morisko da ise kendisinin namaz ve orucu sadece meraktan denediğini söylese de buna inanmayıp cezasını vermişlerdi.

Bir diğer savunma bahaneleri ise Moriskoların Hristiyan dinî bilgilerinin az olduğu şeklinde olmuştur (Özdemir, 2012b: 343). Yani, Hristiyan dinî bilgilerinin az olduğundan eski dinî vecibelerini yerine getirdiklerini söylüyorlardı. Bu açıklama Valencia'daki kaynaklarda geçmektedir. Informe'de (Tuleytula) geçmemektedir.

Bir diğer bahaneleri ise çevre baskısından dolayı İslam usulüne göre ibadet ettikleriydi. Engizatörler bazı istisnai durumlarda bahaneleri kabul etmekteydi. Bu durumda mahkemeleri ertelenip Moriskolarla aynı ortamda yaşamalarına yasak getirilmişti.

Moriskolar suçüstü yakalandıklarında ise sarhoş olduklarını ya da kendilerine büyü yapıldığını veya şeytanın kendilerine musallat olduklarını söyleyerek cezadan kurtulmaya çalışırlardı. Bu gibi yalan bahaneler üretmekte normal cezalardan daha ağır cezalar verilmekteydi. Hâlbuki bu şekilde inkâr edenler yakma cezasından korktukları için bu yalana başvurmaktaydılar. Ne yazık ki yalanlamanın cezası hemen yakma cezasıydı.

Bazı Moriskolar savunmalarındaki ifadelerinde 'öylesine', 'vakit geçirmek için' diyenler olmuştu. Informe'de geçen örneklerde bu gibi açıklama yapanlar vardı. Örneğin biri kudas ayini hakkında alay etmişti, diğeri ise Hz. Muhammed'le alay edenlere karşı Hz. Muhammed'i savunmuş ve savunmalarında 'öylesine yaptık' demişlerdi.

Engizisyonun amacı zanlıların suçlarını itiraf etmelerini sağlamaktı. Yanma cezasından kurtulabilmenin tek yolu suçunu itiraf etmektir. Ancak Moriskoların düşüncelerinde suçlarını gizleyerek hafif cezalarla kurtulabileceğini düşünmekteydiler. Dressendörfer Informe eserinde şehit olmak isteyen bir Moriskoya rastlanmadığını belirtmektedir (Dressendörfer, 1971: 142-147).

Misyonerler, Moriskoların takiyye yapabilme fetvalarından haberdardılar. Bu sebepten Moriskoların gerçek birer Hristiyan olma olasılığı düşüncesi yok olmuştu ve yerine sürgün fikri gelmişti. Yahudilerin de sürgün edilmeden önce takiyyeye benzer uygulamaları vardı. Ancak Moriskolardan farkları, Yahudiler umutlarını yitirip bu

durumu kabullenmeleri idi. Ancak Moriskolar bulundukları durumlarının geçici bir durum olduğunu düşünüyorlar ve Müslümanların, özellikle de “**Büyük Türk’ün**” gelip onları kurtaracağına inanıyorlardı (Dressendörfer, 1971: 148-149; Carr, 2015).

2.6. MORİSKOLARIN BÖLGE DIŞINDAN YARDIM TALEPLERİ

Nasri Sultanı XII. Muhammed (Ebu Abdullah es-Sağır) Gırnata tehdit altındayken Kuzey Afrika’daki Müslüman hanedanlarına ve İstanbul’a elçiler göndererek yardım çağrılarında bulunmuştu. Endülüs elçisinin İstanbul’a ulaştığı günlerde Nasriler taht kavgaları ve yönetimdeki çift başlılıklarla uğraştığından yıpranmış vaziyetteydiler. Bu sıkıntıları fırsat bilen Kastilya Krallığı harekete geçerek Nasriler’in İspanya’daki varlığına son vermek için 1482’de Hame’yi, 1485’te Ronda’yı, 1487’de Malaka’yı işgal ederek başkent Gırnata’yı tehdit eder hale gelmiş bulunmaktaydı. İşte bu sebepler yüzünden XII. Muhammed (Ebu Abdullah es-Sağır), Kuzey Afrika’daki Müslüman hanedanlara ve Memlükler’e müracaat ettiği gibi bir elçisini de İstanbul’a göndermişti.

Endülüs’te zorla Hristiyanlaştırılma başladığında Osmanlı İmparatorluğunda II. Beyazıt (1481-1512) dönemi yaşanmaktaydı. Moriskolar her daim Müslüman orduların onları kurtaracaklarına inanmaktaydı. Bu nedenle Moriskolar her fırsatta İslam devletlerine haber göndermekteydi. Memlük Sultanı 1502’de Müslümanlara zorla Hristiyanlaştırılma politikasının uygulandığı haberini alınca, o da aynı şekilde ülkesinde bulunan Hristiyanlara zorluk çıkartmıştı. Bu uygulamalar sonucu İspanya krallıkları Memlük Sultanına elçisini göndererek, zorla Hristiyanlaştırma gibi bir durumun söz konusu olmadığını anlatarak ikna etmişlerdi. Böylelikle Memluk Sultanı Hristiyan hacılarını rahat bırakmıştı.

II. Beyazıt bu dönemde İspanya’ya doğrudan müdahale için yeterli askeri ve lojistik donanımına sahip değildi. Ayrıca Cem Sultan meselesi de Devlet-i Aliye’yi fazlaca meşgul etmekte, güneyde Memlükler’le olan ihtilaf ve çatışma hali nedeniyle de II. Beyazıt Endülüslülerin bu yardım talebine somut bir karşılık verememişti. Öte yandan Kastilya Kraliçesi Isabel’e mektup yazarak Müslümanlara yapılan zulümlerin durdurulmasını istemişti. Sebebi ve mazereti her ne olursa olsun aralarında Osmanlılar’ın da bulunduğu o günün Müslüman devletleri (Memlükler, Hafşiler, Sa’diler ve Abdulvadiler) gerekli yardımları yapamadıkları ve yapılan yardımlar da

yeterli olmadığı için Nasriler 1492 yılında yıkılmıştı. Bunun üzerine Hristiyan yöneticiler faaliyetlerini hızlandırarak tek din (Katoliklik) ve tek devlet esasına dayalı bir zihniyet istikametinde zorla Hristiyanlaştırma ve sürgün politikalarını uygulamaya koymuşlardı.

Osmanlı Sultanı Beyazıt'a gönderilen Arapça bir kasidede⁸⁰ ise Moriskolar din değiştirmelerinin sebebinin 'yakılma ve ölüm korkusu' olduğunu belirtmiş ve mektupta Sultan Beyazıt'tan Kastilya ve Aragon hâkimleri Isabel ve Ferdinand'ın Gırnata'yı teslim aldıkları zaman verdikleri sözlere (can, mal ve din dokunulmazlığı) bağlı kalmalarını ya da Moriskoların mallarıyla birlikte ülkelerini terk etmeye müsaade etmelerini sağlamasını istemişlerdi.

II. Beyazıt bu ikinci yardım çağrısına yine bir mektup yazarak İspanyolları uyarıp aynı zamanda da 1494'te (h. 900) Osmanlı hizmetine girmiş olan meşhur Kemal Reis'i 1505 yılında donanmasıyla Akdeniz'e göndermişti. Kemal Reis, Malaga ve Balear adaları üzerinden İspanya'ya ulaşarak Moriskoları Kuzey Afrika'ya taşımıştı.⁸¹ Yakup isimli Türk askerinin oğlu Barbaros da aynı şekilde Oruç Reisle beraber Doğu Akdeniz'den Batı Akdeniz'e geçerek korsanlık faaliyetlerine başlamıştı. Oruç Reisle birlikte İtalya'nın kıyılarına kadar uzandılar. 1507 yılında Aragon Kralı Ferdinand, sahilleri korsanlıktan kurtarmak için Cebelitarık'tan Mürsiye'ye kadar sahilin iki fersah (yaklaşık 10 km)⁸² genişliğindeki kısmına Moriskoların yerine eski Hristiyanları yerleştirmişti (Lea, 2011: 253; Özdemir, 2012a: 299; Carr: 2015: 162-165).

Bunun üzerine Müslüman korsanlar, 1515 yılında Yavuz Sultan Selim'in (1512-1520) de desteğini alarak, Cezayir'i İspanyol işgalinden kurtarmak üzere harekete geçtiler. 1517 yılında hedeflerine ulaştılar ve Oruç Reis Cezayir sultanı ilan edildi. Ancak 1518'de İspanyollarla ve onlarla işbirliği yapan kabilelerle yapılan Tilemsen Savaşında Oruç Reis'in ölmesi sonucu Barbaros yalnız kaldı. Onun bu durumda aldığı en önemli karar Osmanlı himayesini talep etmek oldu. Bunun için Hacı Hüseyin'i Cezayir halkının mektubu ile İstanbul'a gönderdi. Mektupta Endülüs'ün

⁸⁰ Ek 11: Moriskoların Osmanlı'dan yardım istediklerine dair mektup örneği.

⁸¹ Kaçmayı veya ayaklanmayı deneyenlere hacizden idama kadar uzanan cezalar verilse dahi yine de bunu göze alıyorlardı. Bkz. Carr, 2015: 169.

⁸² http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5b0ff6be958549.18010157 (Erişim Tarihi 31.05.2018).

işgal edilmesine değinilmekte ve düşmanların (Portekizliler ve İspanyollar) doğudan ve batıdan Cezayir'i kuşattığı için Osmanlı devletine tabi olarak düşman tehlikesinden kurtulmak istedikleri yer almaktaydı.

Bu mektubu alan Yavuz Sultan Selim talebi kabul etmiş ve Barbaros'a yeniçerilerle topçulardan oluşan 2.000 kişilik bir askeri birlik göndermiştir. Bu desteği arkasına alan Barbaros defalarca İspanya kıyılarına Endülüslüleri kurtarmak için seferler düzenlemişti. Bu seferlerle hem İspanyol Devleti'ni taciz ediyordu hem de Moriskoları güvenli yer olan Cezayir'in bazı bölgelerine ve Kuzey Afrika'ya taşıyarak buralarda yerleşmelerini sağlıyordu. Ancak V. Carlos Moriskoların sahillere Afrika'ya kaçmalarına karşı, 1532'de mesafeyi beş katına çıkarıp Moriskoların sahillere 10 fersah yaklaşmalarını yasaklamıştı. Yani Moriskoların sahillere 50 km mesafede kalmaları gerekiyordu. Bu kısıtlamanın birinci ihlâlinde 100 kırbaç, ikinci ihlâlde kürek cezası verilmekteydi. Korsanlarla işbirliği içerisinde olanlara ise ölüm ve mallarına el konulma cezası verilirdi (Lea, 2011: 254; Özdemir, 2012a: 299-300).

Başarılarından dolayı Barbaros 28 Aralık 1533 (11 Cemaziyülahır 940)'te Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566) tarafından İstanbul'a çağrıldı ve çok geçmeden 6 Nisan 1534'te Kaptan-ı deryalığa tayin edildi. Onun bu görevi almasıyla Ege denizinde de Venediklilerden birçok ada ele geçirildi ve güvenlik sağlandı. 25 Eylül 1538'de Andrea Doria komutasındaki Haçlı donanmasını Preveze önlerinde hezimete uğratan donanmanın başında o vardı. Osmanlı denizciliği gücünün zirvesine ulaşmış bulunuyordu. Barbaros'un İstanbul'a çağırılmasıyla Cezayir'de yer alan Moriskolar sahipsiz kalmışlardı ve bunun üzerine Arapça olarak feryatname ile Barbaros'un tekrar Cezayir'e gönderilmesini istediler.⁸³ Kanuni bu durumda hemen karar vermeyip geniş bir strateji izlemişti. Fransa ile işbirliği yapıp Barbaros'u İspanya ve İtalya'ya ait kaleleri vurmak üzere Akdeniz'e göndermişti. Ancak Fransa bu harekâta İspanya ile anlaşma imzalayarak Barbaros'u yarı yolda bırakmıştı. Böylece geri dönmek zorunda kalmıştı. Bu defa da Kanuni Kuzey Afrika ve Batı Akdeniz'e yerleşerek Morisko meselesini kesin çözüme kavuşturmaya yönelmişti.

1568 yılı Nisanında Moriskolar Cezayir Beylerbeyi Oruç Ali'ye bir kez daha yardım amaçlı bir mektup yazmışlardı. Bu mektup Gırnatalı otoriteler tarafından

---

⁸³ Ek 12: Moriskolar tarafından Kanuni Sultan Süleyman'a gönderilen Feryatname.

bulunup İspanyol sarayına götürülmüştü. Mektupta zorla Hristiyanlaştırıldıklarından, Engizisyon zulmünden, maruz kaldıkları haksızlıklardan bahsedilmekteydi. Bu mektuplardan dolayı, Moriskoların casus olduklarını, komplo kurduklarına dair söylentiler dolaşmaya başlamıştı. Bu söylentiler Osmanlı ve Kuzey Afrika'dan Moriskolara yardım geleceğine dairdi. Bu nedenle Sevilla'da bir dizi tutuklamalar gerçekleştirilmişti. Benzeri uygulamalar İspanya'nın diğer şehirlerinde de meydana gelmişti. Hatta Cadiz'e saldıran İngilizlerden Moriskoların destek alabilmeleri ve ayaklanabilme ihtimalinden dolayı gece dışarı çıkma yasağı da getirilmişti (Sevilla 1596). Moriskolar'ın o yüzyılda yardım alabilecekleri ancak Osmanlılar olabilirdi. Tuleytula'daki Engizisyon mahkemesinin 1575'deki bir kaydına göre, bir Moriskonun Osmanlıların İspanya'ya karşı deniz savaşında yenilgiye uğramasından dolayı ağladığından bahsedilmekteydi. Osmanlılar kazandığında ise sevinip kutlama yapmasından dolayı Engizisyon mahkemesine alınmıştı. Osmanlıların neden Moriskolara yardım edemedikleri Osmanlı kaynaklarında yer almaktadır. Şöyle ki o dönemde Osmanlı ilk olarak Kıbrıs'ı alıp daha sonra İspanya'ya donanma göndermek istiyordu ancak Kıbrıs'ı aldıktan sonra İspanya üzerine donanma gönderecekken Haçlı donanması tarafından inebahtı savaşında (1571) ağır bir yenilgiye uğratıldı. Bunun üzerine Moriskolara yardım ulaşamadı ve Müslümanlar Osmanlıyla iletişim kuramasın diye Moriskolar Hristiyanlar tarafından kurak yerlere sürüldüler. Buna rağmen Osmanlı gelir umuduyla yaşamlarını sürdürdüler. Osmanlı da bu süre zarfında nasıl yardım edebilirim diye kendine yardımcıları aramaktaydı (Dressendörfer, 1971: 117-118; Özdemir, 2012a: 300-314; Carr, 2015: 214, 259-260).

Sürgün edilen Moriskolar, Osmanlı tarafından Cezayir, Tunus, Trablusgarp, Belgrad, Selanik, İstanbul, Adana ve Şam gibi merkezlere taşındı. Moriskolar gittikleri merkezlere kültürlerini de götürdüler ve gelişmeye başladılar. Özellikle gemi imalatı, ateşli silah, barut imalatı ve kullanımı, inşaat, gemicilik ve ipek böcekçiliği, tarım, sulama teknikleri, yeni meyve ve sebze türleri gibi alanlarda istihdam edildiler. Bu durum Osmanlı Devleti'nin sağlıklı kültür entegrasyonu yaptığının bir göstergesidir (Özdemir, 2012: 319).

2.7. MORİSKOLARIN SÜRGÜN EDİLMELERİ

XVI. yüzyıl boyunca izledikleri asimilasyon politikalarındaki başarısızlıklarını kabullenen Katolik kilisesi, Moriskolarla birlikte yaşamının imkânsızlığını anlamıştı. Yüzyılın sonlarına doğru sürekli toplantılar tertip ederek Moriskolara ne yapacakları hakkında düşünmeye başlamışlardı. Hristiyanların endişeleri Morisko nüfusunun Hristiyanlara⁸⁴ nazaran daha çok ve çabuk ilerlemesi ve artmasıydı. Hatta papazlar kendi aralarında Moriskoların ‘tavşanlar’ gibi ürediklerini konuşuyordu.⁸⁵ Hristiyanların korkuları ileride Moriskoların kuvvetli bir güç haline gelmeleri idi. Ayrıca Moriskoların Türklerle iletişim halinde olma imkânları da Hristiyanları korkutmaktaydı. Papazlar, Müslümanlar İspanya’da olduğu süreçte, İspanyolların tamamıyla güvende olmayacaklarına kanaat getirmişlerdi. Doğal afetler, veba salgınları ve kıtlıkların sebebini Moriskoların İspanyadaki varlıklarına bağlamışlardı. Onların bu ülkeyi terk etmeleriyle her şeyin güzel olacağına, bereketin geri döneceğine inanmaktaydılar. Ancak vasallar, Moriskolar ülkeden sürgün edilirse ekonomik sıkıntıların ortaya çıkacağından bu sürgün kararına karşı çıkmışlardı. Lakin papanın Moriskoların mülklerini onlara vereceği vaadi üzerine onlar da sürgün kararını onaylamışlardı.

Sonuç olarak Moriskolar hakkında sınır dışı edilme kararı alınmıştı. 1581’de Lisbon’da II. Felipe özel bir kurulda sürgünle ilgili maddeleri tartıştılar ve Eylül 1582’de devlet meclisinde dikkatlice tüm faktörleri tartarak, tüm yönleriyle etki edecek durumları tartışarak karar aldılar. Artık kesin olarak Kripto-İslam önüne geçemeyeceklerine kanaat getirerek resmî olarak 4 Nisan 1609’da III. Felipe tarafından genel sürgün⁸⁶ kararı alınmıştı. Kilise ve Engizisyon mahkemesi bu kararı onaylayıp destekledi (Rawling, 2006: 84; Kamen, 2005: 186-187; Özdemir, 2012a: 314; Carr, 2015: 291-292, 346, 355).

En çok Moriskonun Valencia bölgesinde bulunması sebebiyle 22-24 Eylül 1609’da ilk önce Valencia’daki Moriskolara sürgün kararı uygulandı. Bir yıl sonra 17

---

⁸⁴ Hristiyanlarda nüfus oranı az ve yavaş ilerlemesinin sebebi Hristiyan dinî nedenlerle cinsel ilişkilerden uzak durmak olması genel görüş olarak kabul görmektedir.

⁸⁵ 1495’de Aragon’da 5.674 Morisko vardı 1610’da ise 14.190’a çıkmıştı (tüm nüfusun 1/5’i kadar). Bkz. Carr, 2015: 291-292.

⁸⁶ Ek 13. Moriskoların sürgününü temsil eden fotoğraflar..

Nisan 1610'da Aragon'daki Moriskolara sıra gelmişti. Kastilya'daki Moriskolara 5 Ocak 1610'da sürgün kararı verilmişti. Sürgünün problemsiz sürdürülebilmesi için 13 madde belirlenmişti. Bu maddelerden en önemlilerini sayacak olursak; üç gün içerisinde evlerini boşaltmaları ve onları yükleme noktalarına götürecek kraliyet komisyonu yetkili memurlarını beklemeleri söylenmişti. Bu kurala uymayanlar mahkemeye sevk edilecekti. Mal varlıklarını gizleyenler veya Hristiyanlara kalmasını diye mallarını yakanlar ölüm cezasıyla tehdit edilmekteydi. Hristiyan komşularının onlara yardım etmeleri ya da köstek olmaları yasaklanmıştı. Sürgünden istisna tutulan kişiler de vardı. Bunlar iki yıl boyunca Hristiyanlarla yaşadktan sonra rahiplerin onayını alarak kutsal komünnyona katılanlardı. Geçici olarak her yüz Moriskodan altısı, tarımsal üretimi devam ettirmek ve eski Hristiyan yerleşimcilere yardımcı olmak kaydıyla kalacaktı. Hristiyan biriyle evli Morisko kadınlarına da kalma izni verilmişti. Ancak karısı Hristiyan olan Morisko erkekler kalamıyorlardı. Dört yaşının altındaki çocuklar ise anne ve babalarının ya da vasilerinin izniyle kalabilmekteydiler. Kastilya'daki Hristiyan yetkililer küçük çocuk dahi olsa ebeveynleriyle gitmesi kararı almıştı. Sürgün edilenler, Afrika, Fransa ve Türkiye'ye gitmişlerdi (Harvey, 2005: 309-311, 318; Dressendörfer, 1971: 24; Carr, 2015: 307, 353; Poliakov, 1981: 199; Rawling, 2006: 85).

Sürgün kararını duyan bazı Moriskolar bu kararı duyar duymaz mağribi yaşamlarını açıktan yapmaya başlamışlardı. Bazıları evlerini terk etmek istememişlerdi ve iyi birer Hristiyan olduklarını ısrar ederek telaş içerisinde muafiyet dilemişlerdi. Bazıları da sürgüne karşı çıkmışlardı ölüm tehdidini bilmelerine rağmen Hristiyan olarak öleceklerini söylemişlerdi (Carr, 2015: 356). Mal varlıklarını zararına satan Moriskolardan, ilk kafilenin Kuzey Afrika'ya nakli 28 Eylül'de başlamıştı. Tüm Moriskolar limanlara doğru yürüyorlardı. Kimisi binekleriyle kimi yaşlılar kapıların sedye olarak kullanılmasıyla taşınarak götürülmüştü. Sürgüne gönderilenler soygunculara paralarını mücevherlerini kaptırmamak için kıyafetlerinin içlerine gizli cepler dikmişlerdi. Moriskolar soygun ve talan için açık hedef olarak görülmekteydi. Hükümet bu saldırıları durdurmaya çalışmıştı. Limanlara vardıklarında iki yüzer kişilik gruplar halinde onları bekleyen gemilere yönlendirilmekteydi. Yeterli gemi olmayınca limanlarda beklemekteydiler. Hristiyan kadın ve erkekler limanlara gelip Moriskoların mücevherleri ve işlemeli ipek elbiseleri için onlarla pazarlık etmekteydiler. Limanlar adeta bitpazarına dönüşmüştü.

Çoğu Morisko da limanlarda beklerken açlıktan ölmüştü. Örneğin bir yaşlı Morisko adam Müslüman topraklarda gömülmek istediğini belirtmişti. Ancak gemiye binmeden vefat etmişti. Bazıları çocuklarından ayrılıp başka başka yerlere gönderilmişti. Bazıları da çocuklarını İspanya’da bırakmıştı. Moriskolar gemilere binerken rahipler, papazlar, keşişler, dindar kimseler, Morisko ailelerine çocuklarını geride bırakmaları için yalvarıyorlardı. Onları iyi birer Hristiyan olarak yetiştirmek istediklerini söylüyorlardı. Bazıları ikna olup çaresizlikten çocuklarını geri bırakmışlardı bazıları da buna müsaade etmemişlerdi. Bazı çocuklar da kaçırılmıştı. Ancak ileride bu Morisko çocukları kötü tohum olarak görülüp Hristiyanlar tarafından dışlanmışlardı (Carr, 2015: 360, 363).

Valencia ve Kuzey Afrika arasında mekik dokuyan gemilerdeki Moriskoların çoğu hedeflerindeki yerlere ulaşamamıştı. Bazı gemiler fırtınada batmış, bazıları korsanların saldırılarına maruz kalmıştı. Bazıları soyulmuş bazıları denizciler tarafından öldürülmüş, bazı Moriskolar fiyatları daha yüksek ama güvenilir olur düşüncesiyle özel gemilere binmişlerdi. Ancak erkek yolcuları soyup gemiden denize atmışlardı Kadın ve çocukları da pazarlarda köle olarak satmışlardı (Carr, 2015: 365, 413).

1609-1614 yılları arasında uygulamaya konulan bu sürgün kararı ile Endülüs Müslümanları vatanlarını arkalarında bırakarak, kabileler halinde, Cezayir, Fas, Tunus, Fransa, İngiltere, İtalya, Osmanlılar’ın hâkimiyetinde bulunan Balkanlar, Anadolu ve Suriye gibi yerlere göç etmek zorunda kaldılar. Ancak bazı Moriskolar gizli gizli yine İspanya’ya geri dönmüşlerdi. Vasallar onlara yardım etmişlerdi ancak geri dönüşün birçok cezası vardı. Kırbaçtan hapse, gemilerde uzun süreli hizmete, mahkûmiyetten idama kadar ceza veriliyordu. Yine de geri dönüşler oluyordu. Bir Morisko gerçek bir Hristiyan olduğunu ifade ederek ‘yoksa geri dönmezdim’ diye kendisini mahkemede savunmuştu. Toplam sürgün edilen Moriskoların sayısı 400.000-600.000 civarındaydı. Carr ise, Kan ve İman adlı eserinde beş yıldan az bir sürede sürgün edilenlerin sayısının 300.000 civarında olduğunu ifade etmektedir (Bilgin, 2013: 53; Rawling, 2006: 85; Carr, 2015: 407, 420).

SONUÇ

Endülüs'te Müslümanlar yaklaşık 800 yıl siyasi olarak hâkimiyetlerini devam ettirmişlerdir. Nihayet 1492'de Gırnata Sultanlığının Aragon-Kastilya Kralları Ferdinand ve Isabel ikilisine teslim edilmesiyle İspanya'da yeni bir dönem başlamıştır. Başlangıçta Müslümanlara bütün haklarının korunacağı sözü verildiği halde kısa süre sonra verilen sözlerin hepsinden dönülmüştür. Endülüs Müslümanları yüzyıllarca özgür olarak yaşadıkları topraklarda adeta köle haline getirilmişler; kimliklerini, inançlarını değiştirmeye zorlanmışlardır. Bu zorlamaların tezahürü olarak ölüm ve Hristiyan olma arasında tercih yapmak durumunda kalmışlardır. Bu kişiler, zorunlu olarak Hristiyanlığı tercih etmiş gözükseler de Müslümanlıklarını gizlice sürdürmüşlerdir. Artık onların adı Morisko olmuştur. Zira Endülüs'ü idare edenler onlardaki bu gizlilik ve hassasiyeti fark ettiklerinde en büyük baskı araçları olan Engizisyon mahkemelerini devreye sokmuşlardır. Bütün bunlara rağmen Müslümanlar, XVII. yüzyılın başlarına kadar Engizisyon mahkemelerinin tehdit ve cezalarına rağmen varlıklarını devam ettirmeye çalışmışlardır.

Moriskolar, İslamî ve Mağribî-Arap geleneklerini çağrıştıran her türlü uygulama, görüntü ve konuşmadan dolayı yargılanmışlar ve mahkûm edilmişlerdir. İspanya Hristiyanlarının kendi yönetimleri altında Müslümanca yaşamaya müsaade etmedikleri hatta Hristiyan olduğunda dahi, en küçük şüpheyi en ağır şekilde cezalandırma yoluna gittikleri görülmüştür. Buradan da anlaşılmaktadır ki Hristiyan dünyasında farklı din ve anlayışlara hiçbir müsamaha gösterilmemektedir.

Isabel ve Ferdinand'ın İspanya'daki dini birliği sağlamak için uyguladıkları zorla din değiştirme politikaları daha çok kutuplaşmaya sebep olmuştur. XVI. ve XVII. yüzyıl Avrupa'sı iyi incelendiği takdirde görülecektir ki İspanyolların Moriskolara karşı yürüttüğü mücadele sadece dinî kaygılardan kaynaklanmamaktadır. Dinî kaygılar yanında kuzeyde güçlenmeye başlayan Almanlara karşı içeride verilen Protestanlık savaşı, okyanus ötesinde İngilizlerle rekabet ve her an İspanya'ya müdahale edebilecek durumda olan Akdeniz ve Avrupa'daki Osmanlı tehdidi, İspanyolları Vatikan ile çok yakın bir işbirliğine itmiştir. Onlar, dış kaynaklı çeşitli tehditlere karşı iyi bir omurga oluşturabilmenin gereği olarak Katolik İspanyol birliği oluşturmaya çalışmışlardır. Bu dönemde bir Morisko Osmanlı casusu, bir Protestan Alman casusu, bir Yahudi İngiliz, Osmanlı ya da Fransa casusu olarak görülmüştür.

Diğer yandan Hristiyan İspanyol güçleri, onca misyonerlik faaliyetlerine rağmen Müslümanları asimile etme konusunda istedikleri başarıya ulaşamamışlardır. Tabii, Müslümanlar da yüzyıldan fazla bir süre boyunca gizli bir şekilde eski dinlerine bağlı kalmanın bedelini çok ağır bir şekilde ödemişlerdir. Elleriindeki dinî kaynaklarının alınması ve zorla vaftiz edilerek ‘Moriskolar’ adını alan bu kişiler, takiyye yaparak dinlerine bağlı kalmayı gizli bir şekilde sürdürmeye çalışmışlardır. Fakihlerin ve kitaplarının toplatılmasına tepki göstermeleri, ya da bu kitapları bulundurmaları dolayısıyla Engizisyon mahkemelerinde yargılanmamaları olağan bir durum olmuştur. Yargılanma esnasında da bunların çoğu mahkemenin taleplerine boyun eğmemeleri ve doğru bildikleri şekilde ifade vermeleri sebebiyle ‘auto da fê’ adı verilen özel törenlerle yakılmışlardır. Bu kişilerin yakılarak ortadan kaldırılmaları, Morisko halkından dinî konularda bilgili/âlim kişilerin ortadan kalkmasına sebep olmuştur.

Bütün bu uygulamalara rağmen bu kararlara uymakta direnenler de olmuştur. Bunlara kırbaç, kürek, belirli günlerde kilisede eğitim görme, oruç tutma, halk önünde aşağılanma ve nihayetinde ölüm cezaları verilmiştir. Ölüm cezası heretik addedilen, ya da Engizisyon kararlarına karşı gelen kişiler için yakılarak infaz şeklinde uygulanmaktaydı. Bu da genelde önce öldürülüp sonra yakılma şeklindeyken, bazen de suçlu bulunan kişiler diri diri yakılmaktı. Bu şekilde diri diri yakılanlar pişmanlık göstermeyip Engizisyona göre suçunda ısrarcı olanlardı.

Bunların yanında İspanyol vassallardan bazıları ekonomik gerekçelerle, ayrıca yine Hristiyan din adamları da İncil’de yer alan ve zorla din değiştirmeyi onaylamayan ayetleri gerekçe göstererek Engizisyon uygulamalarına ve sürgüne karşı çıkmışlardır. Yine sürgün sonrasında geri dönenlerin hatta Engizisyona müracaatla kendisinin Hristiyan olduğunu ve İslam ülkelerinde yaşamak istemediğini ifade edenlerin olması da dikkat çekicidir. Geri dönenlerden bazıları da ekonomik gerekçelerle alakalı olarak, bilhassa vassallar tarafından korunmuşlar ve yeniden iskânlarına müsaade edilmiştir.

İspanya’da İslam dininin gizlice yaşanmasında ve sürdürülmesinde kadınların çok büyük rolleri olmuştur. İspanyol hükümetinin ve mahkemelerin zorlayıcı tutumlarına karşı kadınlar daha çok direnç ve dayanıklılık göstermişlerdir. Diğer yandan daha ziyade evde olduklarından çocukların dini eğitim almalarında önemli bir görev üstlenmişlerdir. Kadınların azmi ve mücadelesiyle Moriskolar, bildiklerini

kulaktan kulağa aktararak dinlerinin unutulmamasını sağlamaktaydılar. Hatta üç kuşak bu şekilde İslam'ı devam ettirebildiklerinden engizatörler Morisko çocuklarını ailelerinden kopararak yatılı okullara alma yoluna gitmişlerdir.

Moriskoların nesilden nesile ve kulaktan kulağa aktardıkları bilgiler zamanla kelime-i şahadet ve İslam'ın beş şartıyla sınırlı hale gelmiştir. Bu dönemde üzerlerindeki aşırı baskılardan dolayı ne kadar bilgilerini korumaya çalışsalar da bunlar eksik ve yanlış olabilmekteydi. Örneğin bir kâğıda Arapça dualar yazılıp ölüyü gömerken onu da yanına koyarlar, böyle yaparak öbür dünyada meleklerle doğru cevaplar verebileceklerini düşünürlerdi. Bu gibi İslam'la alakası olmayan birçok adetleri mevcuttu. Bu arada Moriskoların bazı davranışları, Hristiyanlıkla İslamiyet'teki uygulamaların karıştırılmasıyla oluşmuştur. Ancak bu dönemde uygulama olarak cenaze merasimleri, yeni doğan bebeklere isim verilmesi, erkek çocukların sünnet edilmesi gibi konulara dikkat etmişlerdir.

Moriskolar hiçbir zaman dinlerinden vaz geçmemişler ve her daim kurtulma ümidiyle yaşamışlardır. Bu bağlamda Müslüman toplumların ve özellikle İslam dünyasının lideri konumunda olması hasebiyle Osmanlı Devleti'nin kendilerini kurtaracağına yönelik beklentileri mevcuttu. Ne var ki bu beklentileri XVII. yüzyıl başlarından itibaren büyük bir hüsrana dönüşmüştür. Moriskolar, zamanla benliklerini kaybetmişler, İslami özellikleri ve yaşantıları birçoklarının dimağlarında ananevi bir hatıra olarak kalmıştır. Asimile olmaya direnenler ise 1609 yılında başlayan sürgün kararı gereğince ülkeden sürülme durumunda kalmışlardır. Bu süreçte Osmanlı Donanmasının da yardımıyla yaklaşık beş yıl içerisinde Cezayir, Tunus, Trablusgarp, Belgrad, Selanik, İstanbul, Adana ve Şam gibi Müslümanların yaşadıkları merkezlere nakledildiler. Onlar, yerleştirildikleri bölgelere kültürlerini de götürmüşler ve bu bölgelerin gelişmesine önemli katkı sağlamışlardır.

KAYNAKÇA

Adıgüzel, Abdulcabbar (2013). “Şîî-İmâmî Takiyye Nazariyesinin Kur’ânî Dayanakları”, *Marîfe Dinî Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 13, Sayı: III, ss. 111-132.

Adıgüzel, Adnan (2013). *Mağrib Medeniyetinin Zirvesi Muvahhitler - Halife Yakup Mansur Dönemi*, Araştırma Yayınları, Ankara.

_____ (2016). “Müslümanlarla Gayri Müslimlerin Birlikte Yaşama Tecrübesi ve 1126’da Endülüs’ten Mağrib’e Tehcir Meselesi”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 4, Sayı: XXX, ss. 109-126.

Anderson, James M. (2002). *Daily Life During The Spanish Inquisition*, Greenwood Publishing Group, London.

Angenendt, Arnold (2007). *Toleranz und Gewalt - Das Christentum zwischen Bibel und Schwert*, Aschendorff Verlag, Münster.

Aschbach, Joseph (1829). *Geschichte der Ommaijaden in Spanien, nebst einer Darstellung des Entstehens der Spanischen Christlichen Reich*, Franz Warmtrapp, Frankfurt am Main.

Atçeken, İsmail Hakkı (1998). “Pruvatya (Balâtu’ş-Şühedâ) Savaşı ve Etkileri Üzerine Bir Araştırma”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi VIII*, ss. 243-263.

_____ (2002). *Endülüs’ün Fethi ve Mûsâ b. Nusayr*, Araştırma Yayınları, Ankara.

_____ (2011). “Târik b. Ziyâd”, *DİA*, Cilt: XL, ss. 24-25.

Bernecker, Walther L. (1995). *Religion in Spanien - Darstellung und Daten zu Geschichte und Gegenwart*, Gütersloher Verlag, Gütersloh.

Bilgin, Feridun (2013). “Endülüs’te Kalan Son Müslümanların (Moriskolar) İspanya’dan Sürgünü (1609-1614)”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Cilt: XIII, Sayı: II, ss. 37-61.

Bossong, Georg (2007). *Das Maurische Spanien - Geschichte und Kultur*, C.H. Beck Verlag, München.

Bozkurt, Nahide (2000). *Oluşum Sürecinde Abbasî İhtilali*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara.

Bredero, Adriaan (1998). *Christenheit und Christentum im Mittelalter*, Franz Steiner Verlag, Stuttgart.

Buschbell, Cristina (2010). *Die Inquisition im Hochmittelalter - Wurzeln, Bedeutung, Missbrauche*, Diplomica Verlag, Hamburg.

Carr, Matthew (2008/2015). *Kan ve İman İslami İspanya'nın Tasfiyesi 1492-1614*, çev. Regaip Minareci, Alfa Tarih Yayınları, İstanbul.

Demirci, Kürşat (1995). "Engizisyon", *DİA*, Cilt: XI, ss. 238-241.

Dozy, Reinhart (1995). *El-Müslimûne fi'l-Endülüs*, çev. Hüseyin Habeşi, Kahire.

Dressendörfer, Peter (1971). *İslam Unter Der Inquisition - Die Morisco Prozesse in Toledo 1575-1610*, Franz Steiner Verlag, Wiesbaden.

Edwards, John (2003). *Die Spanische Inquisition*, çev. Harald Ehrhardt, Artemis & Winkler Verlag, Düsseldorf und Zürich.

Egin, Mehmet (1998). "Hristiyanlıkta Engizisyon Mahkemeleri", T.C. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Konya, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Fromlig, A. (1837). *Samtliche Schriften Von A. von Fromlig - Dritte Sammlung-Erstes Bandchen - Die Morisken- Erste Abtheilung*, Arnoldischen Buchhandlung, Dresden und Leipzig.

Gavemann, Wilhelm (1850). *Darstellung aus der Inneren Geschichte Spaniens Während des XV., XVI. und XVII. Jahrhunderts*, Dieterichschen Buchhandlung, Göttingen.

Gresch, Eberhard (2009). *Die Hugenotten-Geschichte, Glaube und Wirkung*, Evangelischer Verlagsanstalt, Leipzig.

Gordon, Janet (1870). *The Spanish Inquisition: Its Heroes and Martyrs*, Edinburgh, William p. Nimmo.

Gökalp, Hüseyin (2010). “Sosyo-Kültürel ve Dinî Açılardan Morisko Tarihi”, T.C. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Konya, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Güneş, Muhammet Kutluhan (2017). İspanyol Engizisyonu ve Bibliyografyası, *UTAD*, yıl: 1, Sayı: I.

Gündüz, Şinasi (2013). *Hristiyanlık*, İSAM Yayınları, İstanbul.

Harvey, L. P. (1990). *Islamic Spain. 1250 to 1500*, The University of Chicago Press, Chicago & London.

_____ (2005). *Muslims in Spain - 1500-1614*, The University of Chicago Press, Chicago and London.

Heine, Hartmut (1984). *Geschichte Spaniens in der Frühen Neuzeit von 1400-1800*, C.H. Beck Verlag, München.

Hess, Andrew C. (1978). *The Forgotten Frontier- A History of the Sixteenth-Century Ibero-African Frontier*, The University of Chicago Press, Chicago and London.

Hoenerbach, Wilhelm (1965). *Spanisch-Islamische Urkunden-aus der Zeit der Nasriden und Morisken*, University of California Press, Berkeley and Los Angeles.

Homza, Lu Ann (2006), *The Spanish Inquisition 1478-1614*, Hackett Publishing Company, United States of America.

Ingram, Kevin (2009). *Conversos and Moriscos in Late Medieval Spain and Beyond- Volume one Departures and Change*, Brill, Leiden.

İrwing, Washington (1992). *Elhamra - Endülüs ’ün Yaşayan Efsanesi*, İz Yayıncılık, İstanbul.

Janer, Don Florencio (1857). *Condicion Social de los Moriscos de Espana Causas de su Expulsión, Consecuencias que esto Produjo en el Orden Económico y politico*, Imprenta de La Real Academia de la Historia, Madrid.

Kaltner, Balthasar (1882). *Konrad von Marburg und die Inquisition in Deutschland*, Verlag von F. Tempsky, Prag.

Kamen, Henry (1976). *Die Spanische Inquisition*, Rütten & Loening Verlag, München.

_____ (2005), *Spain 1469-1714 a Society of Conflicts*, Pearson Longman, Great Britanien.

Kılıç, Ayşe (2012). “Endülüs Müslümanları ve Osmanlı İmparatorluğu”, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Akdeniz Dünyası Araştırmaları Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Kitab-ı Mukaddes. <https://incil.info/> (Erişim Tarihi 07.06.2018).

Lea, Henry Charles (1907). *A History of the Inquisition of Spain*, Book VIII, 3. Baskı,

_____ (2011). *İspanya Müslümanları Hristiyanlaştırılmaları ve Sürülmeleri*, çev. Abdullah Davudoğlu, İnkilap Yayınları, İstanbul.

Lee, Stephen J. (1984). *Aspects of European History 1494-1789*, Routledge, London and New York.

Lemm, Robert (2005). *Die Spanische Inquisition*, Anaconda Verlag, Köln.

Lomax, Derek William (1978). *The Reconquest of Spain*, Prentice Hall Press.

Longhurst, John Edward (1962). *The Age of Torquemada*, Print edition, Coronado.

Maalouf, Amin (2000). *Ölümcül Kimlikler*, çev. Aysel Bora, YKY, İstanbul.

Maisslinger, Sahra (2008). “Die Spanische Inquisition und die Morisken”, Universität Wien, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Marmol Carvajal, Luis del (1797). *Historia del rebelion y castigo de los Moriscos del Reyno de Granada*, Public Domain Mark, Madrid.

Martin, Sean (2009). *Orta Çağ'da Avrupa'da Alevi Hareketi Katharlar*, Klkedon Yayınları, İstanbul.

Mâverdi, Eb'î Hasan (1396-1976). *El-Ahkâmu's-Sultâniyye-İslâmda Hilâfet ve Devlet Hukuku*, çev. Ali Şafak, Bedir Yayınevi, İstanbul.

Meydan Laroussa (1971). “Endülüs”, *Meydan Larousse Büyük Lugat ve Ansiklopedisi*, Cilt: VI, ss. 265-270.

_____ (1971). “Engizisyon”, *Meydan Larousse Büyük Lugat ve Ansiklopedisi*, Cilt: VI, s. 296.

Menocal, Maria Rosa (2006). *Dünyanın İncisi - Endülüs Modeli*. Etkileşim Yayınları, İstanbul.

Montanus, Reginaldus Gonsalvus (1925). *Die Praktiken der Spanischen Inquisition*, çev. F. Goldscheider, Im Ulf Sager Verlag, Berlin.

Monter, William (1990). *Frontiers of Heresy - The Spanish Inquisition From the Basque Lands to Sicily*, Cambridge University Press, Cambridge/ New York.

Neidhardt, Ludwig (2013). *Kirche und Gewalt: Inquisition, Hexenverfolgung, Kreuzzüge und Kriege*, Augsburg.

Netanyahu, Benzion (2001). *Origins of the Inquisition in Fifteenth Century Spain*, New York Review Books, USA.

Öz, Mustafa (2010). “Takiyye”, *DİA*, Cilt: XXXIX: ss. 453-454.

Özdemir, Mehmet (1995). “Endülüs”, *DİA*, Cilt: XI, ss. 211-225.

_____ (2005). “Moriskolar”, *DİA*, Cilt: XXX, ss. 288-291.

_____ (2006). “Müdeccen”, *DİA*, Cilt: XXXI, ss. 465-467.

_____ (2006). “Mülûkü't-Tavâif”, *DİA*, Cilt: XXXI, ss. 553-556.

_____ (2012a). *Endülüs Müslümanları Kültür ve Medeniyet*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.

_____ (2012b). *Endülüs Müslümanları Siyasi Tarih*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.

_____ (2013). “Zellâka”, *DİA*, Cilt: XLIV, ss. 222-223.

Perez, Joseph (2005). *The Spanish Inquisition*, Yale University Press, New Haven & London.

Perry, Mary Elizabeth (2005). *The Handless Maiden-Moriscos and the Politics of Religion in Early Modern Spain*, Princeton University Press, Princeton and Oxford.

Pietsch, Carsten (2000). Die Anfänge der Inquisition in Deutschland unter besonderer Berücksichtigung der Ketzerverfolgung durch Konrad von Marburg, Universitat Oldenburg, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Poliakov, Leon (1981). *Geschichte der Antisemitismus*, Georg Heintz Verlag, Worms.

Prescott, William h. (1837). *History of Reign of Ferdinand and Isabella The Catholic*, Lippincott Company, Philadelphia.

Rawling, Helen (2006). *The Spanish Inquisition*, Blackwall Publishing, USA.

Rochau, August Ludwig (1853). *Die Moriscos in Spanien*, Uvenarius & Mendelssohn, Leipzig.

Schwerhoff, Gerd (2009). *Die Inquisition Ketzerverfolgung in Mittelalter und Neuzeit*, C.H. Beck Verlag, München.

Silverblatt, İrene (2004). *Modern Inquisitions*, Duke University Press, Durham and London.

Şeyban, Lütfi (2003). *Reconquista Endülüs'te Müslüman - Hristiyan İlişkileri*, İz Yayıncılık, İstanbul.

_____ (2010). *Mudejares, Sefarades Endülüslü Müslüman ve Yahudilerin Osmanlı'ya Göçleri*, İz Yayıncılık, İstanbul.

Testas, Guy ve Jean (2003). *Engizisyon Orta Çağ Hristiyan Dünyasında Dinsel Şiddet*, çev. Ali Erbaş, İnsan Yayınları, İstanbul.

Thomsett, Michael C. (2010). *The Inquisition- A History*, McFarland & Company Inc. Publishers Jefferson, North Carolina and London.

Ubûdî, Câsim (1996). ‘Gâlib- Billâh’, *DİA*, Cilt: XIII, ss. 332-333.

Vilar, Pierre (1990). *Das Land und seine Geschichte von den Anfängen bis zur Gegenwart*, Klaus Wagenbach Verlag, Berlin.

Vincent, Bernard (1992). *Das Jahr der Wunder - Spanien 1492: Die Vertreibung der Juden und Mauren und die Einführung der Grammatik*, Klaus Wagenbach Verlag, Berlin.

Vivian B. Mann, Jerrilynn Denise Dodds, Thomas F. Glick (1992). *Convivencia: Jews, Muslims and Christians in Medieval Spain*, G. Braziller, New York.

Watt, W. Montgomery ve Cachia, Pierre (2012). *Endülüs Tarihi*, çev. Qiyas Şükürov, Kure Yayınları, İstanbul.

Wenzel, Jürgen (2013). *Die Vertreibung der Juden aus Spanien im Jahr 1492*, Books on Demand, Norderstedt.

Ziya Paşa, (2001). *Ortaçağın Karanlık Çehresi; Engizisyon Mahkemeleri*, İlk Harf Yayınevi, İstanbul.

İnternet Kaynaklarıyla İlgili Adresler

<https://www.duden.de/rechtschreibung/Ketzer> (Erişim Tarihi 25.05.2018).

<http://deutschland-im-mittelalter.de/Rechtssystem/gottesurteile> (Erişim Tarihi 04.06.2018).

<https://www.leben-im-mittelalter.net/gesellschaft-im-mittelalter/recht/gottesurteil.html> (Erişim Tarihi 25.05.2018).

<https://www.planetwissen.de/geschichte/mittelalter/geschichte-der-inquisition/index.html> (Erişim Tarihi 25.05.2018).

<https://www.youtube.com/watch?v=dvU4IPCT2lc> (Erişim Tarihi 07.08.2018).

<http://www.migrazioni.altervista.org/deu/0zumvertiefen/juden-aus-spanien.html> (Erişim Tarihi: 26.05.2018).

<https://incil.info/kitap/Matta/18> (Erişim Tarihi 31.05.2018).

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5b0f6be958549.18010157 (Erişim Tarihi 31.05.2018).

<https://www.primicias24.com/wp-content/uploads/2016/10/garrucha-510x286ngjhg.jpg> (Erişim Tarihi 04.06.2018).

https://yandex.com.tr/gorsel/search?p=4&text=biscay%20map&img_url=http%3A%2F%2Frealxhead.us%2Fwp-content%2Fuploads%2F2018%2F03%2Fmap-of-southern-spainfc48dff5de5dcb858dfe891257feea69-736787-geography-736-x-787-pixels-768x821.jpg&pos=149&rpt=simage (Erişim Tarihi 04.06.2018).

<https://www.timetoast.com/timelines/spanish-mquisition-gc-6> (Erişim Tarihi 04.06.2018).

https://fr.123rf.com/photo_38394371_une-illustration-image-gravee-d-une-victime-torturee-sur-un-milieu-medievale-âges-en-rack-en-angleterre-roy.html (Erişim Tarihi 04.06.2018).

<http://todayinsocialsciences.blogspot.com/2011/05/sanbenito-and-holy-inquisition.html> (Erişim Tarihi 04.06.2018).

<http://www.christianity-revealed.com/cr/files/theinquisition..html> (Erişim Tarihi 04.06.2018).

<http://goodiesuitbadiesuit.blogspot.com/2013/03/gabriel-malagrida-si-strangled-at-auto.html> (Erişim Tarihi 04.06.2018).

<http://illustrationart.blogspot.com/2008/03/art-in-service-of-evil.html> (Erişim Tarihi 07.06.2018).

https://bibliotecadigital.icyl.es/es/catalogo_imagenes/grupo.cmd?path=10116822 (Erişim Tarihi 07.06.2018).

<http://bibliotecadigital.aacid.es/bibliodig/i18n/consulta/registro.cmd?id=1998> (Erişim Tarihi 03.06.2018).

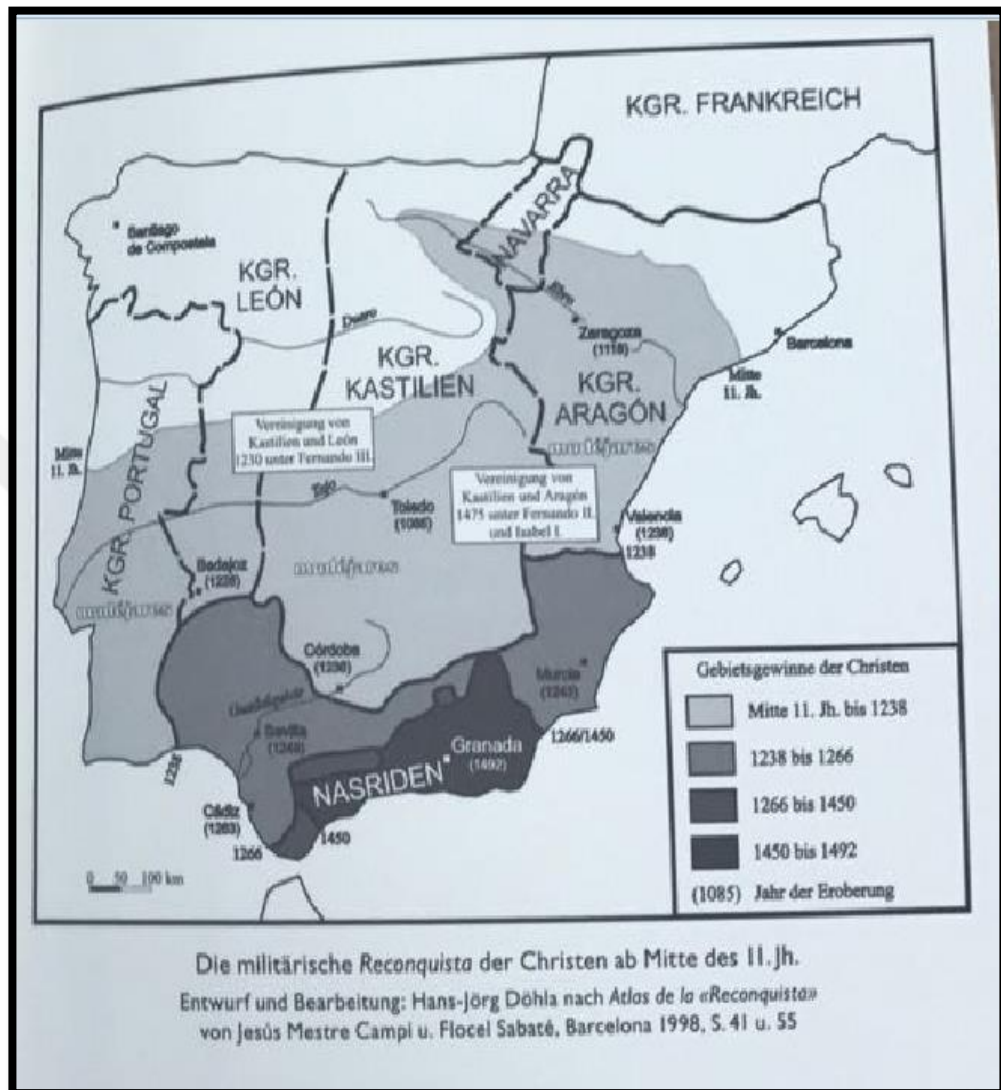
<https://libro.uca.edu/lea3/lea3.htm> (Erişim Tarihi 03.06.2018).

<https://libro.uca.edu/torquemada/torquemada.htm> (Erişim Tarihi 03.06.2018).

<https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=pst.000047329539;view=1up;seq=237> (Erişim Tarihi 04.06.2018).

EKLER

Ek 1: Reconquista hareketinde elden çıkan bölgeleri gösteren harita⁸⁷

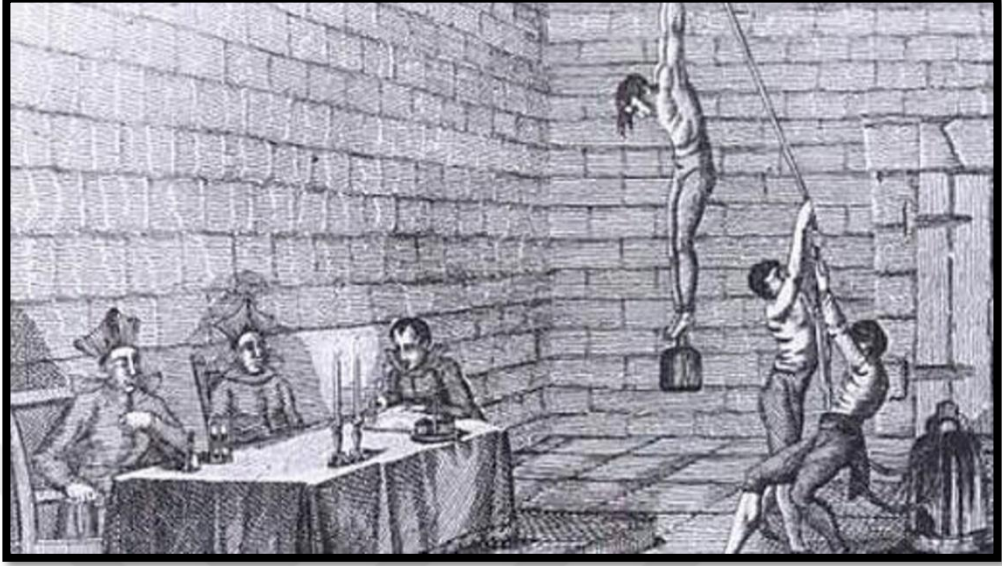
⁸⁷ Bossong, 2007.

Ek 2: Ülkeyi terk edebilmeleri için belirlenen noktaları gösteren harita⁸⁸

⁸⁸ https://yandex.com.tr/gorsel/search?p=4&text=biscay%20map&img_url=http%3A%2F%2Frealxhead.us%2Fwp-content%2Fuploads%2F2018%2F03%2Fmap-of-southern-spainfc48dff5de5dcb858dfe891257feea69-736787-geography-736-x-787-pixels-768x821.jpg&pos=149&rpt=simage (Erişim Tarihi 04.06.2018).

Ek 3: Garrucha Engizisyon işkence yöntemini temsil eden fotoğraf⁸⁹

Ek 4: Toca Engizisyon işkence yöntemini temsil eden fotoğraf⁹⁰

⁸⁹ <https://www.primicias24.com/wp-content/uploads/2016/10/garrucha-510x286ngjhg.jpg> (Erişim Tarihi 04.06.2018).

⁹⁰ <https://www.timetoast.com/timelines/spanish-inquisition-gc-6> (Erişim Tarihi 04.06.2018).

Ek 5: Potro işkence aletini gösteren temsili fotoğraf⁹¹

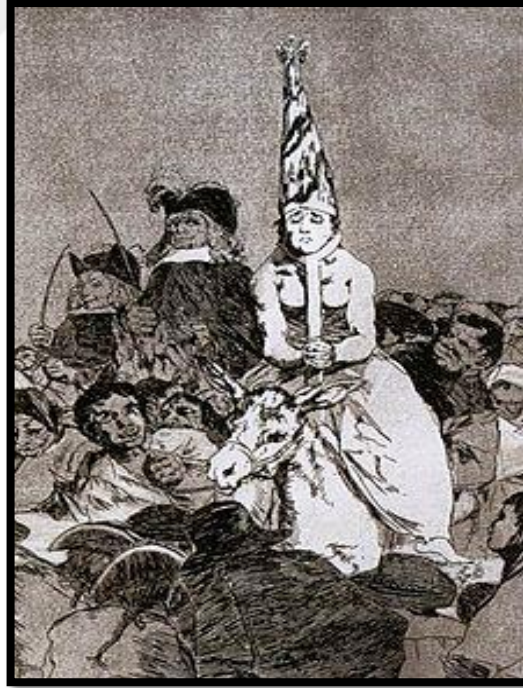

⁹¹ https://fr.123rf.com/photo_38394371_une-illustration-image-gravée-d-une-victime-torturée-sur-un-milieu-médiévale-âges-en-rack-en-angleterre-roy.html.

Ek 6: Sanbetino kıyafetini gösteren fotoğraf⁹²

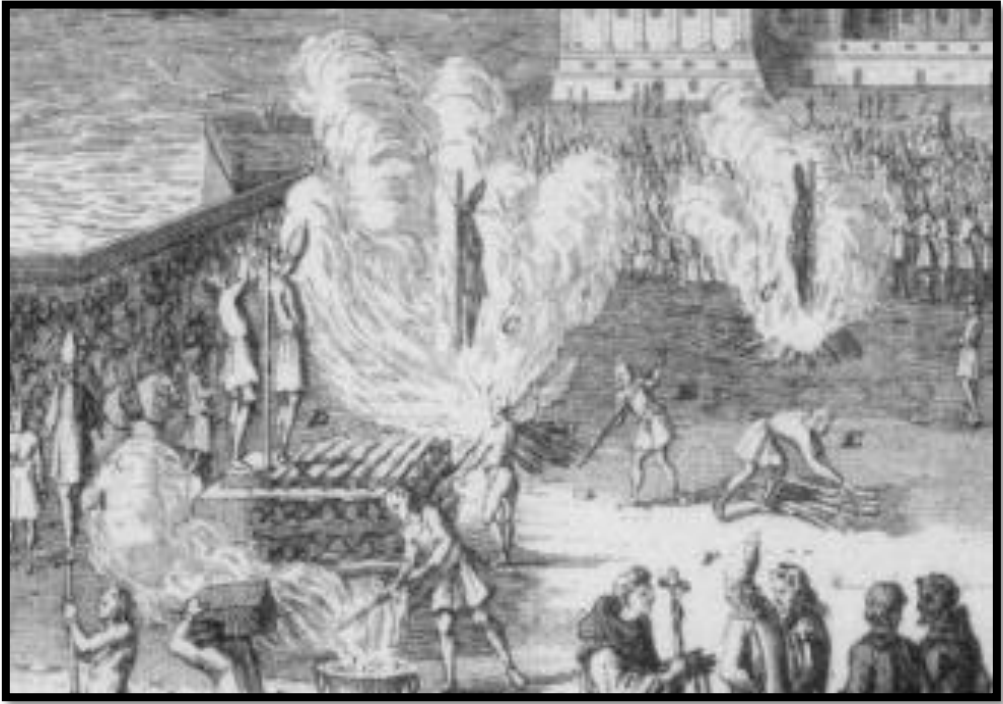
Ek 7: Vergüenza Publica Cezası'nı anlatan fotoğraf⁹³

⁹² <http://todayinsocialsciences.blogspot.com/2011/05/sanbenito-and-holy-inquisition.html> (Erişim Tarihi 04.06.2018).

⁹³ https://www.google.de/search?biw=1366&bih=651&tbm=isch&sa=1&ei=sjNfW5zqO8HSwQL2hYaoDA&q=verg%C3%BCenza+publica+inquisition&oq=verg%C3%BCenza+publica+inquisition&gs_l=img.3...14215.21386.0.21676.14.14.0.0.0.175.1758.0j14.14.0....0...1c.1.64.img..0.0.0....0.leo cvLuNMhc#imgsrc=HRWItaE0tTWaOM (Erişim Tarihi 04.06.2018).

Ek 8: Auto da fé (Yakma Cezası) gösteren temsili fotoğraf⁹⁴

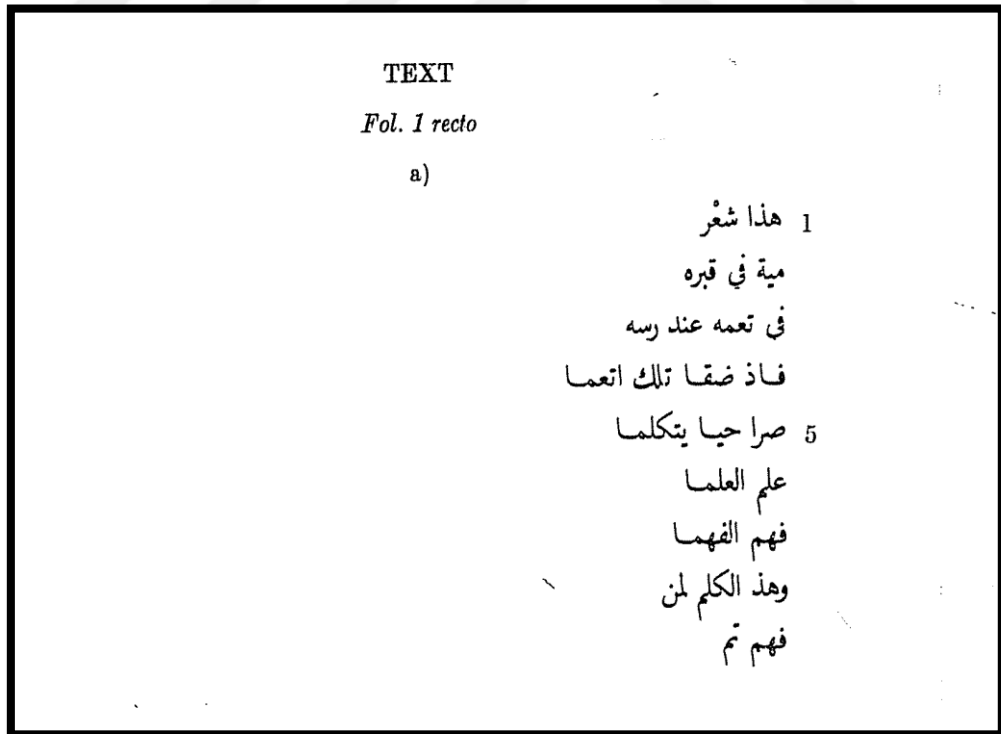

⁹⁴ <http://www.christianity-revealed.com/cr/files/theinquisition..html> (Erişim Tarihi 04.06.2018); <http://goodjesuitbadjesuit.blogspot.com/2013/03/gabriel-malagrida-sj-strangled-at-auto.html> (Erişim Tarihi 04.06.2018).

Ek 9: Mordaza işkence aleti fotoğrafı⁹⁵

Ek 10: Ölülerin kefenlerine konulan mektup fotoğrafı⁹⁶

⁹⁵ <http://illustrationart.blogspot.com/2008/03/art-in-service-of-evil.html>.

⁹⁶ Hoenerbach, 1965: 358.

Ek 11: Moriskoların Osmanlı'dan yardım istediklerine dair mektup örneği

Endülüs Müslümanları, 1501-1502 yıllarında bir kez daha bir elçi vasıtasıyla II. Bayezid'tan yardım talep ettiler. Yine bu elçi de yanında Endülüslüler'in yaşadığı dramı tasvir eden bir ağıt ve bir mektup getirmişti. Bu ağıt aşağıda verilmiştir.

“Efendimiz Halifemize dâim kerîm selam olsun! Kâfirleri alaşağı eden şerefli yüce efendimize selam olsun! Her yerde Allah'ın yardımıyla zaferler ve mülkler kazanana selam olsun! Şehirlerin en kıymetlisi İstanbul'a yerleşen efendimize selam olsun! Allah'ın ordu ve Türkler'le süslediği ülkenize selam olsun! Allah sizi bütün milletlere hâkim ve şerefli kıldı, size selam olsun! Kadıya ve onun gibi değerli âlimlere selam olsun! Din ve takvâ ehline ve meşverette söz sahibi olanlara selam olsun! Batıda, Endülüs'te- dâru'l-gurbet'te kalan kölelerden size selam olsun! Karanlık ve büyük Rum denizinin ortasında kalanlardan selam olsun! Büyük bir musibete uğrayan kölelerden size selam olsun! Şerefli bir hayattan sonra sakalları yolunan dedelerden size selam olsun! Sokaklarda örtüleri çekilip yüzleri açılan kadınlardan size selam olsun! Zorbalıkla sürüklenip götürülen, tecavüz edilen tazelerden size selam olsun!

Domuz eti ve mundar et yemeye zorlanan ninelerden size selam olsun! Cümlemiz eşiğinizi öper, her zaman size hayır dualar ederiz. Allah size musibetlere karşı âfiyet versin, ömrünüz uzun devletiniz dâim olsun! Kıymetli ülkenizde Allah hâkimiyet ve saltanatınızı dâim kılsın! Başımıza gelen büyük felaket ve hâl-i perişânımızı efendimize arz ederiz!

Zulme ve nice çirkinliklere maruz bırakıldık, Hristiyanlaştırıldık, dinimiz değiştirildi! Nerde o Muhammed'in dini uğrunda haçlılara karşı cihad ettiğimiz günler! Onca yıl ölüm, esaret, açlık ve kıtlıkla cihad ettik...

Fakat Hristiyanlar her gün taşan bir sel gibi üstümüze geldiler. Güçlü ordularıyla bir çekirge sürüsü gibi hırsla üstümüze abandılar. Uzun yıllar boyu onlara karşı koyduk, bölük bölük askerlerini yendik. Fakat onların süvarileri git gide artıyor, bizimkiler ise azalıyordu. Ne zaman ki biz zayıf duruma düştük, onlar da şehirlerimizi bir bir zapt ettiler...

Şehirlerimizin kalın surlarını yıkan ağır toplarıyla geldiler. Günlerce ve aylarca bizi kuşatma altına aldılar. Kardeşlerimizden yardım gelmeyince atlarımız ve adamlarımız yorgun düştü. Erzak ve cephane de tükendi, daha büyük felaketlerden korktuk, çaresiz teslim olduk! Çocuklarımız, kızlarımız esir edilir, işkenceyle öldürülürler diye korktuk!

Şu şartla ki, düşen önceki Endülüs şehirlerinde Müdeccen kalan atalarımız gibi, Ezanımız ve namazımıza sahip oluruz ve şeriatın hiçbir emrini terk etmeyiz.

İstedığımız kadar malı da alarak denizden Mağrib'e göç edebilmeliyiz. Tam ellibeş şart ve daha nice vaatler...

Onların kralları ve önderleri bize dediler ki, "Her türlü şartınızı fazlasıyla kabul ediyoruz!

Hiçbir baskı olmadan eskisi gibi mallarınıza ve beldelerinize sahip olacaksınız!" Ancak, onların eline düştükten sonra, antlaşmanın bütün şartları unutuldu ve zulüm dönemi başladı!

Verdikleri sözden döndüler ve bizi zorla Hristiyanlaştırdılar! Kur'ân-ı Kerîm'leri yaktılar, çöpe ve pislige karıştırdılar! Dinimizle ilgili bütün kitapları alaycılıkla ve hakaretle ateşe attılar! Müslümanlara okuyup avunacak bir kitap, bir Mushaf bile bırakmadılar! Oruç tutup namaz kılan bir müslümanı yakaladıklarında hemen ateşe atıyorlar! Kendilerinin küfür mekânı tapınakları kiliseye gitmeyenleri feci şekilde cezalandırıyorlar! Suratlarını tokatlıyor, mallarına el koyup en berbat zindanlara atıyorlar! Ramazan ayında hergün zorla yedirip içirerek orucumuzu bozuyorlar!

Peygamber Efendimize küfretmeye zorluyorlar! Düğünde ve matemde O'nun adını bile anamıyoruz! İlâhi söyleyerek Muhammed adını ananları yakalayıp işkence ediyorlar!

İdareciler, bu insanları dövüyor, ağır vergiler alıyor, zindanlara atıyorlar! Müslüman âdetlerine göre ölülerimizi defnedemiyoruz! Ölülerimizin naaşlarını bir hayvan leşi gibi çöplüğe atıyorlar! Daha nice namussuz ve alçakça davranışlara maruz kalıyoruz! Bize sorulmadan baskıyla isimlerimiz değiştirildi!

Ne kötü ki Muhammed'in dini yeryüzünün en kötüsü Hristiyan köpeklerin diniyle değiştirildi! Ne kötü ki isimlerimiz aptal Hristiyan adlarıyla değiştirildi! Ne kötü ki oğullarımız ve kızlarımız her sabah zorla kiliseye götürülüyorlar! Ne kötü ki masum çocuklarımıza kiliselerde küfür, yalan, günah öğretiyorlar! Ne kötü ki tertemiz camilerimiz kâfirlerin elinde çöplük haline geldi! Ne kötü ki minarelerimize çanlar asıldı, artık ezan yerine çanlar çalınıyor! Ne kötü ki o güzel şehirlerimiz kâfirler yüzünden derin karanlıklara gömüldü! Müslüman saldırısına karşı onları birer haçlı kalesi haline getirdiler! Hristiyanlar bizi köleleştiriyorlar! Kelime-i şehadet bile getiremiyoruz! Ne hale düştüğümüzü görseniz gözlerinizden sel akarcasına ağlardınız! Aah ah, ne aşığalık durumlara düştük! Başımıza ne felâketler geldi!

Rabbimiz Allah ve yaratılmışların en hayırlısı Mustafa adına siz efendimizden yardım dileniyoruz. O'nun amcası Abbas adına ve şerefli beyaz sakalı hürmetine

Ve bütün ulemâ adına, salih ve şerefli kişiler adına! Eğer bize yardımcı olursanız umulur ki Allah bize merhamet eder. Eğer bir emriniz olursa süratle yerine

getirilecektir! Hristiyanlığın merkezi sizin hâkimiyetinizdedir ve dünyaya o merkezden yayılmıştır! Allah adına efendimiz bize bir kelim edin, bir yol gösterin!

Şerefli faziletli yüce efendimiz, siz Allah'ın mazlum ve mağdur kullarına yardım edersiniz. Roma'da oturan Papa'ya sorun, bize verilen sözlerden ve tanınan haklardan nasıl caydılar? Bize yapılan bu zulme sebep ne? Ne kötülük etmiş ne günah işlemişiz? İslâm hükümdarları hiçbir zaman Hristiyanlara verdikleri sözlerden ve tanıdıkları haklardan dönmediler. Hiç kimseyi dininden ve yurdundan çıkarıp zulmetmediler, kimsenin namusuna dokunmadılar.

Söz verip de ahde vefasızlık etmek her millete suçtur, yasaktır! Bir de bu çirkin suçu krallar işliyorsa hiçbir zaman affedilmez! Mektubumuz onlara ulaştı ama bir kelimesine bile itibar etmediler! Aksine, bize yapılan baskı ve işkenceyi daha da artırdılar! Onlara Mısır'dan da elçiler ulaştı ama ne fayda! Elçilere Hristiyanlığı zorlama olmadan kabul ettiğimizi söylediler! Onlara itaat ettiğimize dair sahte vesikalar gösterdiler! Ama vallahi biz bunu kabul etmiyoruz! Bu söz ve davranışlarıyla hakkımızda büyük yalan söylediler! Öldürülme ve yakılma korkusuyla onların söylediklerini yapmak zorunda kaldık! Oysa biz herşeye rağmen Peygamber Efendimizin dini ve Allah'ın tevhidi üzere yaşıyoruz!

Vallahi asla dinimizin değişmesine razı olmayız, Hristiyanlığı asla kabul etmeyiz! Hatta hiç baskı yapmadan Hristiyanlığı kabul ettiğimizi söyleseler bile!

Huejar halkına sorun nasıl vahşice katledilip köleleştirildiler! Belfika halkına da sorun, işkenceden sonra nasıl kılıçla parçalandılar! Munyafa'dakilere ve Büşşerât'takilere bakın, nasıl kılıçtan geçirildiler! Ve Endereş halkı nasıl camilerinde yakılarak kömüre çevrildiler! Ah efendimiz, işte durumumuz ve şikâyetimiz! Hristiyanların elinde gördüğümüz işte budur! Biz istiyoruz ki, anlaşmayı bozmadan önce söz verdikleri gibi dinimize ve namazımıza dokunmasınlar! Bu da olmazsa, artık bu topraklardan Mağrip'teki sevdiklerimizin yanına göçmemize izin versinler! Hicret etmemiz, burada kimliksiz kâfir olarak kalmamızdan daha iyidir! İşte şerefli makamınızdan ümidimiz budur, dertlerimize siz çare olabilirsiniz! Diliyoruz, derdimize deva olun ki çilemiz sona ersin!

Allah'a şükür ki, siz bizim için en hayırlı padişahsınız. Sizin güç ve şerefiniz herkesten üstündür. Allah'a dua ederiz ki âfiyet içinde saltanatınızla şerefinizle hayatınız dâim olsun! Ülkenizde birlik düzenlik dâim, askeriniz ve malınız bol olsun. Allah sizi düşmanlara karşı muzaffer eylesin! Son sözde Allah'ın selamı ve rahmeti her zaman üzerinize olsun" (Şeyban, 2010: 238-244).⁹⁷

---

⁹⁷ Bu ağtın Arapça aslı, el-Mekkarî'nin **Ezhâru'r-riyâz** isimli eserinde sayfa 108-115 arasında yer almaktadır. Tercümesi ise Lutfi Şeyban tarafından yapılmıştır. Bkz. Şeyban, 2010: 238-244.

Ek 12: Moriskoların Kanuni Sultan Süleyman’a gönderdikleri Feryatname

“Rahman ve Rahîm olan Allah’ın adıyla. Salât ve selâm Kerîm Nebî Muhammed ve O’nun Âli ve ayakları öpülesice Ashâbına olsun. O’nu hatırlayan gözler ağlar. O’nun verdiğini almak için bütün eller açılır. O nereye uğrarsa bereket gelir. O’nun davasının özü, hayır yolunda Allah’a yaklaşmak ve iyilikleri hâkim kılmak için çalışmaktır. Allah O’nun davasını devamlı ve üstün kılsın, inkârcılar güruhunu bu dava ile yok etsin; onu her zaman zaferle-fetihle yaşatsın ve iyi insanları kuşatan bir örtü, ancak kendisiyle saltanatın efendisi olunabilen bir kutup, ebediyen izzet ve mülk derecelerinde kalıcı, Allah’ın eliyle korunan kılsın... Bu Allah için zor değildir. Peygamber Efendimizin rikâbı-davası, cömertlik ve şeref evi, şefkat ve merhamet kaynağıdır. O, nasihat etti ki, Allah adaleti ve ihsanı emreder.

Hükümdarların gururu; incisi ve büyüğü; güvenlik ve huzurun kaynağı; tutunulacak sağlam bir kulp; âlim ve dindarların faziletli, asîl ve şerefli bildiği; Yüce Hilâfet’in sahibi; üç kutsal mescidin hizmetkârı; Mısır, Şam ve şerefli Hicaz’ın sahibi; dünyanın şefkati zâtında toplanmış ve herkes şevkle ona yönelmiştir. Dinin ve dünyanın bütün güzellikleri kendi zâtında toplanmış olan büyük, şerefli, bilgili, güzel ahlaklı, merhametli, ince yürekli, cömert, hoşgörülü; inkârcıların, âsîlerin, müfsitlerin ve kötülerin korkulu rüyası; hac ve umre yolunun sahibi; Allah yolunda cihatla ve Mescid-i Harâm’ı mamur edip hacıları sulamakla, yeryüzünü fesattan temizlemekle, ülkesindeki insanlara şefkat ve merhamet göstermekle din ve dünya şerefini kazanmış; hükümdar, sultan, İslâm’ın ve Müslümanların Sultanı, din ve dünyanın şerefî, efendimiz Halîfemizi Allah korusun.

Sultan oğlu Sultan oğlu Sultan, Mehmed Hân oğlu Sultan Bayezid oğlu Sultan Selim oğlu Sultan Süleyman, Allah onu nimet ve ikramıyla şen, dâim yıldızını parlatsın, muhâliflerini hakîr eylesin, kıymetli dostlarını dünyanın her yerinde bölünmekten korusun. O, örnek bir lider, cesur bir arslandır.

Allah onun devletini bütün ülkelere yaymış, tebeasını onun yurdunda ve arkasında huzur ve güvende kılmış, onunla fesat yuvalarını dağıtmış, âsîlerin yolunu onun kılıcı-kalemi ve lisânıyla kesmiş, devletiyle İslâm’-ı Allah’ın dinini şerefli kılmış, azgınlık ateşini onunla söndürmüş, insanların güven ve huzurunu onun güzel siyasetiyle takdir etmiştir. Allah padişah efendimizin zafer ve idaresini devamlı, din ve dünya işlerinde başarılı kılsın. Sözümüz o ki:

Endülüs’te kalmış olan 364 bin ümitsiz, çaresiz ve fakir Müslüman kullarınız, siz efendimizden din düşmanlarına, müşrik eşkiyalara ve onların sayısız entrika ve baskılarına karşı, ağlayarak yardım istiyorlar. O kâfirler ki, bizleri gece-gündüz bunaltıyorlar, ateşte yakıyorlar! Bize verdikleri zarar ve ettikleri kötülüklerle o kadar köpekleştiler ki! Bizi her yandan sardılar, haç okunu bize atıyorlar! Artık günler bize o kadar uzun geliyor ki, aşığılanmanın acısı içimizi yakıyor! Mağrib’deki Müslüman kardeşlerimiz ve komşularımıza da rezil olduk! Kıymetli vezir, Allah yolunda mücâhit, dinin yardımcısı, kâfirler üzerinde Allah’ın kılıcı Hayreddin bize geldi.

Durumumuzu gördü ve başımıza gelenlerin biz ne hale düşürdüğünü anladı. O, Cezayir’de Ehl-i İslâm’ı itaat altına almış, kendisini sevdirmiş, orada adaleti, şeriatı ve güvenliği tesis etmiş. Biz de ondan bize yardım etmesini istedik, o da derhal kabul etti ve pek çok Endülüslü Müslüman kardeşlerimizin kâfirlerin elinden kurtulmasına sebep oldu. Onları Berşek, Şerşel ve Tilemsen gibi Mağrib şehirlerine nakletti. Mel’ün kâfir (İspanya kralı) bunu işitince, bizi siyasetle, ihanetle, ateşe atmakla engelleyemediğini anladı. Öğrendi ki, bizler Hıristiyan olmaksızın mal ve canlarımıza zarar gelmesini göze alarak kendi dinimizde ısrar etmeyi tercih ettik. Ne zaman ki niyetler sağlam ve kalpler ihlasla doldu, (kral) o zaman bizim küçük topluluğumuzdan ve sözlerimizden, mallarımızı ve yurdumuzu terk edip dinimizi korumak için İslam ülkesine göç etmemiz ve kaçmamızdan korkar oldu.

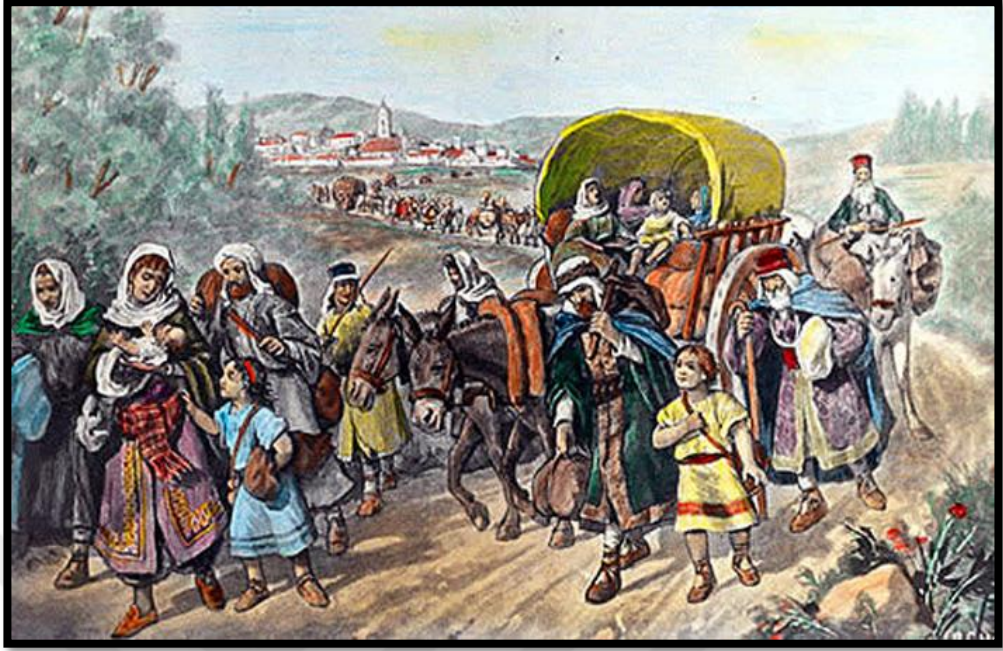
Dolayısıyla, bize uyguladığı siyasette şaşkınlığa düştü ve adamlarını toplayarak bazı tedbir ve tuzak kararları aldılar. Fakat bilmezler mi ki, kötü tuzak ancak onu hazırlayana döner! Sonuçta, Kuzey Afrika’da Müslümanlara yardım edecek bir güç veya kişi bırakmamak amacıyla Cezayir’e karşı savaşma hususunda anlaştılar. Allah onları “Ashâb-ı Fil” cezasıyla cezalandırsın, tuzaklarını boşa çıkarsın, onların üzerine öyle yakıcı bir rüzgâr, öyle kahredici bir deniz dalgası (tsunami) göndersin ki, çoğu deniz kıyılarında helâk olsun! Şu anda onların Ehl-i İslâm’a karşı öfkeleri o kadar şiddetli hale geldi ki, bize karşı azizlerden ve putlardan yardım dileniyorlar. Bizler ise, Celâl ve İkrâm sahibi Allah’a yalvarırken Yaratılmışların Efendisi Peygamberimiz’i vesile kılıyoruz. Bu kâfirler, Cezayir’e saldırmakta kararlılar fakat Allah onları helâk ve kendi dinine yardım edecektir. O, ne güzel Yardımcıdır!

Ey karaların ve denizlerin Sultanı efendimiz! Allah sizi Cezayir’in zaferi için ebediyen muzaffer kılsın. Çünkü sizin yüce makamınızın hükmü altında bulunan ve adınızla güzellik kazanan Cezayir, Ehl-i İslâm’ın kalkanı ve kâfirlerin baş belâsıdır. Sizin sayenizde kırık kalpler azîz oldu ve muhtelif milletler birbirleriye kaynaştı. Allah yolunda cihadı kendisine düstur edinmiş olan kulunuz değerli vezir Hayreddin, bize karşı siz efendimizin emirlerinin temsilcisi, din ve dünya şerefimizin vesilesidir.

O, bu vatanı (Cezayir’i) her yanıyla ihyâ etmiş, Osmanlı Saltanat Düzeni ile siz efendimizin hükümlerini bu bölgede uygulanır hale getirmiş ve kâfirlerin ülkesini harab ederek kalplerine korku salmıştır. Devletiniz sayesinde bu bölge düzelmiş ve mamur hale gelmiştir.

Endülüs Müslümanları olarak bizler, bu vatan için bir kurtuluş vesilesi, Ehl-i İslâm’a büyük bir iyilik ve Ehl-i Küfre de büyük bir kahr olacak şekilde bize sahip çıkmanızı siz efendimizden arzu ve talep ediyoruz. Şikâyetimizi siz izzet, kahramanlık ve zafer ile mevsûf efendimiz, İslâm’ın Sultanı, en büyük Sultan’a arz etmeye topluca karar verdik. Mücâhit Hayreddin Paşa’yı Cezayir’e göndermekle bize yardım ediniz. Çünkü o bu vatan için güzel bir yardımcıdır, bütün müşrikler de ondan korkmaktadır. Sonuçta bütün selam ve Allah’ın rahmeti Yüce Makam-ı Şerîf’e olsun. Şaban 948 / Kasım 1541” (Şeyban, 2010: 270-272).

Ek 13: Moriskoların Sürgününü temsil eden fotoğraflar⁹⁸

⁹⁸ <https://bunyul.com/2014/03/02/los-mudejares-y-moriscos-de-bunol-y-su-expulsion-en-1609/expulsion-de-los-moriscos/> (Erişim Tarihi 04.06.2018); <https://ballandalus.wordpress.com/2015/06/29/the-royal-edict-of-expulsion-1609-and-the-last-andalusi-muslims-moriscos-of-spain/>; ballandalus.wordpress.com/2015/06/29/the-royal-edict-of-expulsion-1609-and-the-last-andalusi-muslims-moriscos-of-spain/.

Ek 14: 1085-1614 yılları arasında işgal ile sürgünün kronolojik tablosu

Yıl	Olay
1085	Tuleytula'nın Hristiyanların eline geçmesiyle Reconquista hareketinin ilk büyük zaferi gerçekleşmiştir. Hristiyan hâkimiyeti altında yaşayan Müslümanlara din, kıyafet, ticaret ve mesleklerine karışılmayacağı sözü verilerek Hristiyan hâkimiyetinde yaşama hakkı tanınmıştır. Hristiyan hâkimiyeti altında yaşayan Müslümanlara yeni bir vatandaşlık ifadesi olarak Müdeccenlik ismi tanımlanmıştır.
1252-1284	X. Alfonso'nun 'Siete Partidas' kanunuyla İslam'ın sahte bir din olduğunu açıklamasıyla Hristiyan hâkimiyeti altında bulunan Müslümanlara çeşitli sıkıntılar çıkarılmıştır.
1469	Kastilya Kraliçesi Isabel ve Aragon Kralı Ferdinand'ın evlenmeleriyle güçlü bir Hristiyan krallığı ortaya çıkmıştır.
1478	İspanya'da ilk defa Engizisyon mahkemesi kurulmuştur. Engizisyon mahkemesi iki yıllık bir zaman sürecinde kendine özgü bir yapıya kavuşmuştur. Bu mahkeme kilisenin parçası olmaktan çıkıp devletin bir kurumu olmuştur.
1492	Reconquista hareketi Gırnata'nın teslimatıyla tamamlanmıştır. Isabel ve Ferdinand dinî birliği sağlama adına zorla Hristiyanlaştırma politikasını ilk Yahudilere uygulamıştır. Müslümanlar da Misyonerlik faaliyetlerini tabii tutulmuşlardır.
1499-1501	Misyonerlik faaliyetleri 1499'a kadar Talavera tarafından güzellikle yapılmaya çalışılmıştır. Ancak Hristiyanlaştırma sürecinin yavaş ilerlemesinden dolayı Isabel Talavera'ya yardımcı olarak Cisneros'u görevlendirmiştir. Cisneros, iyilikle bir yere varılamayacağını kanaat getirerek zorla Hristiyanlaştırma politikasını izlemeye başlamıştır. İlk olarak 1501'de Gırnata bölgesindeki Müslümanların dinî kitaplarını yakırmış ve Müdeccenlere birçok alanda dinî kısıtlamalar getirmiştir. Antlaşmaya aykırı olarak yapılan baskılar Müslümanların Gırnata'da isyan çıkarmalarına sebep olmuştur. Devlete karşı isyan çıkarmanın cezası normal şartlarda ölümdü. Ancak Isabel ve Ferdinand Müslümanlar için genel af ilan edip onlara iki seçenekle başbaşa bırakmıştı. Ya ülkeyi terk edecekler ya da vaftiz olacaktı.
1502	Gırnata'daki Moriskoların şehir dışına girip çıkmaları dışarıdan etkilenmeleri açısından yasaklanmıştı. Ancak ticaretle ilgilenenlerin geneli Morisko olduğundan zorunlu olarak Kastilya'ya girip çıkılıyordu. Bu sebepten Kastilya'daki Müslümanlara da zorla din değiştirme uygulaması getirilmişti.
1504	Moriskoların karşı karşıya kaldıkları bu durumda çaresizliklerini Kuzey Afrika'daki müftülere danışmışlardır ve Vehran (Oranın müftüsü) Moriskoların özel durumlarını (acziyyetini) göz önünde bulundurarak 'Takiyye' fetvasını vermiştir.
1511	Bir dizi kraliyet bildirgeleriyle Mağribi kültür ve gelenekleriyle ilgili yasaklar getirilmiştir.
1521-1525	Gırnata'nın zorla Hristiyanlaştırılmasından yaklaşık yirmi yıl sonra <i>Germanias</i> ayaklanmalarından dolayı Aragon Krallığına da zorla Hristiyanlaştırma politikası getirilmiştir.
1526	7 Aralıkta V. Karlos bir ferman yayınlarak Moriskoların kültür ve gelenekleriyle ilgili bazı uygulamaları yasak getirmiştir. Ancak Moriskoların yüklü bir ödeme

	yapması ile Concordia antlaşması yapılmış, fermandaki kısıtlamaları 40 yıl ertelemişlerdi.
1526-1568	Concordia antlaşması sayesinde Moriskolar eski dinlerini yaşamalarında nisbeten serbest bırakılmıştır. Sürenin dolmasıyla 1526 yılında ferman bazı eklemelerle yeniden yürürlüğe konulmuştur. Yenilenen fermanla birlikte Moriskoların dinlerine ve kültürlerine dair her şeye yasak getirilmiştir.
1568-1570	1 Ocak'ta çıkan fermanla 5-15 yaş grubu çocuklarının yatılı okullara verilmesi şartı getirilmiştir. Bu fermana dayanamayan Moriskolar Alpujarra bölgesinde ayaklanmışlardır. Bu ayaklanma/savaş iki yıl sürüp Hristiyanlar tarafından ancak Asturias'dan gelen yardımlarla bastırılabilmiştir. Bu savaş sonucu Moriskoların toplu bir şekilde yaşamalarına son vererek onları Kastilya'ya sürgün etmişlerdi.
1573	Papazlar, Moriskoların samimi Hristiyan olmaları için yeni Eğitim programları hazırlayıp uygulamaya geçirmişlerdir.
1581-1582	Lisbon da II. Felipe özel bir kurulda sürgünle ilgili maddeleri tartıştı ve Eylül 1582'de devlet meclisinde dikkatlice tüm faktörleri tartarak, tüm yönleriyle etki edecek durumları tartışarak karar aldılar. Artık kesin olarak Krypto-İslam'ın önüne geçemeyeceklerine kanaat getirerek, 4 Nisan 1609'da III. Felipe tarafından resmen Moriskoların genel sürgüne tabi tutulmalarına karar verilmiştir.
1609	Sürgün kararı ilk önce 22-24 Eylül'de Valencia'da uygulanmaya başlandı. Uygulamanın tepkiye neden olmaması için sadece bu bölge ile sınırlı olduğu ilan edilmiştir.
1610-1614	Bir yıl sonra 17 Nisan'da Aragon, 5 Ocak 1610'da Kastilya'daki Moriskolara sürgün kararı verilmiştir. Beş yıldan kısa bir sürede en iyimser rakamlara göre bile 300.000 Morisko sürgün edilmiştir.

Ek 15: Tezde kullanılan bazı kavramlar ve açıklamaları

ALGUAZİL	: Engiziyon mahkemesi memuru.
ATO DA FÊ	: Odun ateşinde yakılma cezası.
CONCORDIA	: Moriskolarla Hristiyanların antlaşması.
CONVERSO	: XV. yüzyılda Yahudilikten Hristiyanlığa geçenler için kullanılmıştır.
CONVIVENCIA	: Ortaçağ'da üç semavi din mensuplarının birlikte huzur içerisinde yaşaması.
FAMILIAR	: Engizisyon mahkemesinde gönüllü görev yapan kişiler. Bu kimseler mahkemeyle halk arasında aracıydılar. (İhbar edilen kişileri mahkemeye çağırmak için bu kimseler görevliyidiler).
GARRUCHA	: Engizisyon mahkemesinin sorgulamada kullandığı işkence aletine verilen isimdir.

İNFORME	: Tuleytula bölgesinin Engizisyon raporlarını bulunduran eserin adı.
KRİPTO-İSLAM	: Gizli Müslüman.
LİMPIENZA DE SANGRE	: Kan Safiyeti anlamına gelip ‘Yahudi, Müslüman ve heretik kanından arınmış olan’ kimselerin kanı saf kabul edilmekteydi.
MONFİE	: Kanun kaçakları.
MORERİA	: Müslümanların Hristiyanlardan izole edilmiş bir şekilde yaşadıkları getto bölgelerine verilen isimler.
MORİSKO	: Zorla Hristiyanlaştırılmış gizli Müslüman olarak eski dinine bağlı Endülüslüler.
MUDECCEN	: Hristiyan hâkimiyeti altında yaşayan Müslümanlara verilen isim.
POTRO	: Engizisyon mahkemesinin sorgulamada kullandığı işkence sehpasına verilen ad.
PRAGMATİCA	: Kanun yerine geçen Kraliyet fermanları.
RECONQUİSTA	: ‘Yeniden fethetme’ anlamına gelen İspanyolca Reconquista kelimesi, siyasi anlamda Hristiyanların Endülüs’ü Müslümanlardan geri alma hareketine denir.
SUPREMA	: Engizisyonun üst derece mahkemesidir.
SERAZEN	: Haçlı seferleri döneminde Müslüman veya Araplara verilen isim.
TAKİYYE	: Moriskoların dıştan Hristiyan gibi görünüp kalben Müslüman olarak yaşamlarını devam ettirmelerine denir.
TOCA	: Engizisyon mahkemesinin sorgulamada kullandığı su işkencesi.

